

Adorjáni Anna (Segesvár, 1985)
– író, kritikus, Budapest
Ágh István (Iszkáz, 1938) –
költő, író, Budapest
Borcsa János (Kézdivásárhely,
1953) – irodalomtörténész, az
irodalomtudományok doktora,
Kézdivásárhely
Botár Emőke (Bánkfalva, 1975)
– költő, Csomortán
Burus Endre (Oroszhegy, 1959)
– mérnök, könyvkiadó,
Csomortán
Ferenczes István (Csíkpálfalva,
1945) – költő, író, Csíkszereda
Káli István (Marosvásárhely,
1947) – író, könyvkiadó,
Marosvásárhely
Karácsonyi Zsolt (Arad, 1977) –
költő, szerkesztő, Kolozsvár
Keszeg Vilmos (Detrehemtelep,
1957) – néprajzkutató,
Kolozsvár
Kovács Imre (Csíkszereda, 1975)
– képzőművész, Borzsova
Láng Orsolya (Marosvásárhely,
1987) – költő, grafikus, Maros-
vásárhely
László Márton (Marosvásárhely,
1976) – történész, levéltáros,
Marosvásárhely
Oláh-Gál Elvira (Csíkpálfalva,
1954) – újságíró, Csíkszereda
Oláh Sándor (Homoródalmás,
1954) – társadalomkutató,
Csíkszereda
Székely Ferenc (Pusztakamarás,
1951) – nyug. könyvtáros,
helytörténész, Vadasd
Tóth-Bartos András (Kézdivásár-
hely, 1981) – történész, a
sepsiszentgyörgyi Székely
Nemzeti Múzeum múzeológusa
Vári Attila (Sáromberke, 1946)
– író, költő, Budapest

A SZÉKELYFÖLD TÁMOGATÓI:

HARGITA MEGYE TANÁCSA

RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

BETHLEN GÁBOR ALAP

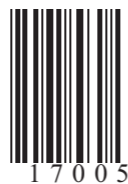

KOVÁSZNA MEGYE TANÁCSA

ROMÁN KULTURÁLIS MINISZTERIUM

SZABADELADÁSI ÁR: 5,00 LEJ · 490 FT
ELŐFIZETŐI ÁR: 4,00 LEJ

9 771453 387000 1 7005

SZÉKELYFÖLD

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

XXI. ÉVFOLYAM 5. SZÁM 2017. MÁJUS

SZÉKELYFÖLD

ÁGH ISTVÁN, FERENCZES ISTVÁN,
KARÁCSONYI ZSOLT VERSEI
KÁLI ISTVÁN, VÁRI ATTILA PRÓZÁJA
NOBILE OFFICIUM: CSÍKTAPLOCZAI LÁZÁR PÁL
LÁSZLÓ MÁRTON:
KOLLEKTIVIZÁLÁS A SZÉKELYFÖLDÖN
OLÁH SÁNDOR:
„...FOKOZOTT KOMMUNISTA ÉBERSÉGGEL...”
KESZEG VILMOS: ZSURNALISZTIKAI NÉZŐPONTOK
A NÉPI KULTÚRÁRÓL SZÓLÓ DISKURZUSBAN
MŰTEREMTÉS: KOVÁCS IMRE
SZÉKELY KÖNYVTÁR: BURUS ENDRE

XXI. ÉVFOLYAM 5. SZÁM 2017. MÁJUS

„Eljön a nóta, a vers, meg a dal,
meg a repp, meg a bővli.
Eljön a jönnie kell. Eljön az ósdi
valóság
lépte nyomán az a holnapi hó is.”
(Karácsonyi Zsolt)

„Az osztályharc-elmélet része volt
szidni az amerikai imperializmust, a
rasszizmus és a négek üldözése
miatt. Pedig mi voltunk a négek, a
kommunizmus »niggerei«. En pél-
dával jó cellövő voltam, a megyei
bajnokságra is eljutottam, ott is
nyertem, mégsem engedtek tovább,
még az egyesülettől is kirúgtak.”
(Lázár Pál)

„...az írónak harcba kellett szállnia
az emberek tudatában még élő kapi-
talista csökevények ellen. A sztá-
linista kritikusokat feldühítette, hogy
a Gondos atyafiságban nem találták
ezt az eszmei tartalmat, a párt-
vonaltól eltérő szemléletről, eszmei
zürzavarról beszéltek, a regény sze-
rintük nem az »új« valóságot, nem az
új pozitív hősöket ábrázolta.”
(Oláh Sándor)

„A hagyomány nem csupán anyag,
tananyag, hanem az a közösség, kap-
csolatrendszer is, amelyet létrehoz.
Generációkat köt össze: a szülő a
gyermekének adja át, s az unokát a
nagyszülőre emlékezteti. Az oktatás
ugyanazt a generációközi kommuni-
kációs modellt érvényesíti: a felnőtt
pedagógus és a tanuló közötti kom-
munikációt.”
(Keszeg Vilmos)

„...nem tudom, hogy ma kinek a ké-
pében kísért Madarason Durumó
utódja, de biztos vagyok abban, hogy
még egy darabig lesznek székelyek
Csikban, Gyergyóban, Háromszé-
ken, Udvarhelyen, akik meg fogják
tréfálni az ördögöt.”
(Burus Endre)

Szépirodalom

Ágh István versei	5
Ferenczes István: Drakula blues	9
Karácsonyi Zsolt: Cantus firmus	21
Káli István: Világtalanság	22
Vári Attila: Sikoltozó platánok	54
Láng Orsolya versei	66
Botár Emőke: Enyém a szerep...	69

Nobile Officium

„Mi voltunk a kommunizmus »niggerei«” (Oláh-Gál Elvira beszélgetése csíktaploczai Lázár Pállal)	70
--	----

Ködoszlás

László Márton: Kollektivizálás a Székelyföldön (Rövid áttekintés)	92
Tóth-Bartos András: László Márton: <i>Kollektivizálás-ellenes megmozdulások 1950 őszén Háromszék megyében</i>	109
Oláh Sándor: „...fokozott kommunista éberséggel...” (Osztályharc a Székelyudvarhely környéki falvakban a kollektivizálás első időszakában)	115
Miként ábrázolta az ötvenes évek erdélyi magyar irodalma a kollektivizálást? (Lövetei László beszélgetése Oláh Sándor társadalomkutatóval)	130

Aranyág

Keszeg Vilmos: Zsurnalisztikai nézőpontok a népi kultúráról szóló diskurzusban	138
Isten szeme előtt (Székely Ferenc beszélgetése a 60 éves Keszeg Vilmos néprajzkutatóval)	150

Szemle

Borcsa János: Fodor Sándor novellisztikájáról	166
Adorjáni Anna: Formába öntik, de túlsordul (Láng Orsolya: <i>Tejszobor</i>)	171
Olvasólámpa (Móricz Zsigmond és Raduan Nassar könyvéről)	175

Székely Könyvtár

Burus Endre ajánlja Tamási Áron <i>Válogatott novellák</i> című kötetét	180
---	-----

Előfizetők listája	181
Székelyföld-pályázat	194

E lapszámunkat Kovács Imre munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (csillapor@freemail.hu)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266-311 775, 0266-311 026 (fax), 0746-195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 12,00 lej, fél évre 24,00 lej, egy évre 48,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Ágh István
SZÉKELYKEVE

Pétervárad s Kalemegdán után,
nagy történelmi pusztaságon át
közelítjük naplemente felől
kelet népét, s kérdezi a sofőr,
ez az út visz Szkorenovac fele?
goszpodine! erre Székelykeve?
hajt valami tudatalatti vágy,
odahajló erős kíváncsiság.

Nemhogy mint gyenge szórvány veszne ki,
a féreg a gyökeret kedveli,
bár megmaradni még Hungaricum,
így kevésbé anakronisztikus,
minket meg elragadt az utazás,
mint egy szerelmes elhatározás,
itt még vigasz, mi másutt kései,
s a gyűlölet villantja késeit.

Kukoricások tengerén hajóz
Aracs romja, de csak mi haladunk,
a büszke nyugat alkonyában épp
kezdi kelet mennybemenetelét,
mielőtt árnyékká lesz az anyag,
fölragyog, mint a valódi arany,
olyan sárga Kugotowicz Manó
térképe is, mint a sárgarigó.

Vármegyékből font babérkoszorúm
helyett gerenda, csalán verte rom,
szűrős koromszag, mintha a tüzet
tegnapelőtt oltották volna el,
akkor még ez a lapos Pancsova

nem a benzin gyúlékony városa,
míg Belgrád hozta rá a háborút,
a honvédek meghalni jártak ott.

Mit az Al-Duna kapuja lezárt,
csak ingerelt, hogy verjék le a zárt,
egymás nyomába lépve taposott,
s már a Kárpátok ölében lakott,
megtelepült, de mint felhők raja
mindig elszállt fölüle a haza,
és menekült, de nem tudta, hová,
volt akinek nem is volt már odább.

Vérzett a hó, máig sincs irtalom,
színt váltott a Siculicidium,
áldozatnak kijár a büntetés,
míg Fogadjisten vagy Istensegítség
földjeit szántják, míg hajlékait
lakják, az anyaország hazahív
a peremére, mint valamikor,
így lett Madéfalvából Trianon.

Másik ország közepére került,
hogy majd a szomszédságban elmerül,
de a bajban jelenné vált a múlt,
amit háromszáz év alatt tanult,
túlélővé nevelte akkor is,
ha örvényből égbe kapaszkodik,
de ha a föld erejétől feszül,
nem fél Istenen kívül semmitől.

Visszatér boldog fiatalkorom,
piros tetőit őrzi a torony,
a gémeskút, öreg pásztorkirály,
nem látszik, mégis itt delel a nyáj,
mert minden itt van, ami nincs jelen,
ami a miénk volt és elveszett,

és lovunk nyári rétet abrakol
csillagszóró téli hajnalokon.

FÖLDJEIVEL AZ ORSZÁG

Én kallódó tulajdonom,
a szülői kisbirtok,
megvan ugyan, mint tudhatom
a földbérleti díjból,

csak azt nem, ki utalja át,
mit kézbesít a postás,
s hol az a föld, melyik határ
megnevezhető pontján?

kék telekkönyvi szám alatt
maradt absztrakciója,
négy hektárt, nyolcvannégy arany-
koronát igazolva,

mit parcellánként vettek el,
vissza már egybeszántva
adták a fölreformerek,
kezdvén új földosztásba,

s kiosztották, mint a kevert
kártyát, s nem a sajátját
annak, ki gazdálkodni mer,
és nem futott világgá,

én is jöttem, mint milliók
mentek kintól leverten,
nem is munkám kinja miatt,
de ami körülötte

a parasztember ösztönös
nyomorúsága, titkos
ítélet a fejünk fölött,
szétszórattatni, itthon!

mennyi belföldi száműzött
múltjától ég a honvágy!
ki törvény szerint örökölt,
más gazdálkodik jussán,

s a másén is más, idegen,
s úgy van csak közöm hozzá,
hogy kézen-közön veszik el
földjeivel az ország.

Élettér, 2015 (80x80 cm, olaj, vászon)

Ferenczes István
DRAKULA BLUES

Drakula lives! Drakula lives! Dracula lives!
Forever lives! –
skandálják a töröcsvári kastélyban
a halloweenet ünneplő amerikai turisták
homlokukon vörös vadkanagyar-szarvak
arcukon fröccsöntött-műanya-álarc
nyakukban sárkányfog-medál
fokhagymakoszorú
kénkőszag
olyan bűz árad mint egy
hajnali bukaresti villamoson
ó a borzalom a horror a vérszag
itt akár a hamburger a hot dog
úgy fogyasztható
minden a miénk
elfogyasztható minden hülyeség
hiszen olyan unalmas
az otthoni rózsaszínű művirágos lájf
olyan izgi itt
ez a transsylván borzadály
a Kárpát zordon bérci közt
bolyongó éji szörny
a sirokból feljövő vérszopó
nagy ég
körötte mennyi vamp
vamp vamp
nyőstény lidérc
yes yes
Mr. Lugosi of course
Mr. Lugosi lives
lives forever

Jaj ez a Béla ez a Béla
született Blaskó Béla Ferenc Dezső
Lugos városában 1882-ben
a halottak havában
Blaskó István pékmester
császári és királyi banktisztviselő fia
Ferenc Dezső majdani curriculumában
bankigazgató
amelybe már Béla is
igazi magyar grófként íratik
ojjé
székely származású igazi magyar gróf
négy közül a legkisebb fiú
akibe megint az ördög
sátány bújt a rosszcsondba
panaszkodik Paulina Vojnits a mama
Blaskó Istvánnak
a péknek a bankigazgatónak
hiába küldöm ministrálni a szomszédba
a minorita atyákhoz
semmi áhítat semmi szelídség nem hatja át
a minap könyökig nyúlt a szentelt vízbe
elemelt egy marék fillért
toporzékol ha megkondul a harang
mert elveri álmát
mert rezegnek az ablakok
sohasem lehet tudni merre csavarog
a minap is a Spanyol malomnál háborúsdizott
verekedtek a román kölykökkel
csupa véraláfutás a pofája
most pedig a tükör mögött ábrándozik
nem értem miért oda vonul el mindig ceremóniázni
bűvészkedik szemfényvesztőzik
a velencei metszett tükör mögött
drága férjem-uram tegyen már valamit vele
leckéztesse nevelje meg egy icipicit
a gézengúz kölyköt

mert én nem bírom már idegekkel
megöl a migrén

Oh yes
Drakula forever
ott randalírozik a minoriták árnyékában
Blaskó István méltóságos úr
a pékmester császári és királyi bankigazgató
sem bírja idegekkel
az éppen gőzmozdonyt játszó kölyköt
velocipédet fabrikálni akaró kalapácsolásait
leoldja derekáról a háromujjnyi bőr nadrágszíjat
gyere csak ide Dezső vagy Béla
hadd mutassam meg neked a magyarok istenét
de az csak röhög majd konokul
összeszorított fogakkal hallgat
tűri a nadrágszíj rézcsatjának
ülepére zuhogó brutális csattogásait
oh yes
Drakula lives

Esténként hiába zárja kulcsra az ajtókat
Paulina mama
Béla Ferenc Dezső azért is kilóg
karnyújtásnyira a Fekete Sas
Liszka Antal úr udvarában a színi kör
épp Arady társulata a soros
dühöng az operett
a kétfejű monarchia
te csak házasodj boldog Ausztria
hirdeti hogy örök az öröm
sohasem halunk meg
csupa mosoly az ország
csupa szerelem csupa pezsgő a világ
csúcson a nagyhatalmi optimizmus
tömve a teátrum
a kicsi Blaskó Béla

az öltözők ablakáig tornássza magát
ó micsoda keblek búbájós dudák
csupa pina csupa báj
csorog a nyál
a tűzoltólétrán kapaszkodik a
kakasülőre
a farka dellőre mered
amikor a színpadra
becigánykerekezik
felhőkig dobálja lábait a tánckar
vijjogva
viharzik a kán-kán
aj azok a csipkés bugyik
a piros masnis harisnyakötők
a meztelen combokon
a köldökig felrántott hímezett
ringlispil-rokolyák
és a szóke primadonna
meg az az angyali picike szubrett
az kéne nekem mondja magában Bélácska
vagy az a bódító vörös a tánckarból
mind de mind kéne nekem
suttogja magában
s az enyém lesz mind
Szép Heléna
Lili Nebántsvirág Zsazsa Marica grófnő
Csárdás királynő Pálmay Ilka
Petráss Sári Fedák Sári a Víg özvegy
mert én leszek a fekete frakkos bonviván
a herceg a huszártiszt Orpheusz
a cigánybáró a denevér
beugrom a nagybögőbe
hajmásipéterpál

Drakula lives
a lugosiak utoljára
az állomáson látják

az épp csak 13. évébe lépett
Blaskó Béla Ferenc Dezsőkét
felült az orsovai vonatra
hogy többé soha vissza ne térjen
s hogy aztán tíz évnek teltén
1898-ban
a szabadkai színpadon tűnjön fel
mint Lugosi Béla
miközben állítólag
a Resica környéki bányák mélyén
trógerolt
vasércet vagy éjfékete antracitot csákányolt
suhogtak körötte sziderikus áramok
lenn a tárnamélyben
egyre közelebb a pokolhoz
a fortyogó magmához
a bölcsek követ keresve
alkimistákkal
aranycsinálókkal álmodott
de legtöbbet azokkal a frenetikus
vöröses-szókéekkel
a Fekete Sasból

Mr. Lugosi of course
Szabadkából irány Temesvár
Debrecen
vándorszínészet
majd a szegedi nemzeti
ekkor lesz Blaskóból örökre Lugosi
aztán Budapest
énekel karban tömeget játszik
bonvivánt lányszíveket dobogtat
szolgabíróét földnélküli
magyar kényurat
az alig négy talán öt osztályt végzett fiúból
(Hollywoodban majdan Oxfordról mesél)
igazi sztár lesz felnőtt a színész

Már Szabadkán
eljátssza a delejes
hipnotizáns tekintetű szélhámost
Trybli Geckóját alakítja
Gecko huszárruhában
a szereplők megkettőződnek
elmeháborodottak szörnyetegek
őrült hipnotizőrökkel
eszeveszett professzorral orvossal
telik meg a színpad
egy testben két lélek
meghasadt tudat
Dr. Jekyll és Mr. Hyde
két én vetíti előre
a majdani Drakulát

„tennen véred csöpögve dül
agyaraid s ajkad közül,
majd visszaszöksz sírodba...”¹ –
Debrecenben Byron *Manfredjében* játssza
a címszerepet
majd a Tragédia Ádámját
évekkel később
Amerikában már Lucifert

Shakespeare-drámákban szerepel
a Nemzetiben
úgy tűnik a pálya az övé
de feje fölül lebontják
ó még hányszor fogják
szétrobbantani azt a szentélyt
de kinek fáj ez
hiszen itt a nagy esély
az egyenruhás szerepre
boldog Ausztria hadat üzen

1 Byron: *A gyaur*

és Béla önként jelentkezik
felvirágozott puskával vonul a háborúba
nagy magyar hazafi ő
megállj megállj
kutya Szerbia!
nem lesz tiéd Hercegovina!

Hadnagyi kapitányi rangig viszi (?)
többször megsebesül Galíciában
ömlik a vér
annyt lát belőle
hogy elég lenne százezer Drakula-filmre

S miközben ő vérét ontja
világra jön
Lugos majdani nagy híressége
Iosif Constantin Drăgan
akinek nevét viseli most
a város főtere
itt nő fel a Nagyrománia Pártig
a dúsgazdag
vasgárdista szimpatizáns
a huszadik század igazi Drakulájának
a Kárpátok Géniuszának
Ceașescunak a kebelbarátja
akinek voltak némi vonzalmai
a transzszilván vámpírhoz
hisz könyvet ír róla
Du pays du Dracula
címmel
ugye furcsa ez a bánáti város
ugye Mister Lugosi
ezekben a háborús években
ott tanult zongorázni
Teller Ede is
aki majd Adytól eljut az atomfizikáig
s akit az ötvenes években

a hidrogénbomba atyját
a kommunista tábor lapjainak gúnyrajzai
nemegyszer Drakulaként ábrázolnak
micsoda város lehet ez
Mister Lugosi
ahol örökre elmúlnak
a Blaskó Béla Ferenc Dezsők

Leszerelik
kitüntetik
Sebesültek érme
Vaskereszt

Vissza a színházba
Old Aristid néven a némafilmbe
majd nyakig a kommünbe
a színész szindikátba
„később rájöttem
hogy rossz oldalon álltam”
bukás mindenütt
menekülni
emigrálni kell
Németország
némafilmek
a Börharisnya-filmekben
ő lesz Csingacsguk
Mr. Lugosi of course
ő lesz a transzilv, a transzilv
a transzszilván
indián

Dögunalom
oly ridegek szórszálhasogatók
a derék bürgerek
Mr. Lugosi of course
irány Amerika
a korlátlan szabadság

a minden lehetőségek
az ígéret földje
csak ne kellene ánglusul beszélni

Mutassuk meg nekik
az Ember tragédiáját
az emigráns magyar színészekből
összeverbuvált truppal bejárják
az Államokat
Mr. Lugosi
ha a publikum kéri
fonetikusan bemagolta
magyaros akcentussal
angolul is deklamálja
Lucifer sátáni intrikáit

Bizony hogy felfigyelnek rá
a Broadwayn
mert kellett egy vámpír
mert egy Bram Stoker nevű
ír krimiíró
1890-ben találkozott Vámbéry Árminnal
aki megismerteti Karóbahúzó Vlád
hajdani havasalföldi román fejedelem történetével

És az ír ír
Erdélyben sosem járt
ám képzelete szertelen
megírja *Dracula gróf válogatott rémtettei* című opuszát
amelyben a főhős tökig transzilv transzilv
transzszilván magyar grófként
transzszilván kastélyban
transzszilván tájban
támad fel éjjelente a sírból
transzszilhárpiaiák
és román fáták
szüzek vérére szomjasan

mert hát milyen is lehetne
a XIX. század végén
az elnyomott románokért óbégató
a magyarokat gyűlölő
Európa a Nyugat ponyvairódmájában
az elnyomót megtestesítő gróf
ha nem görbeorrú
hegyes fülű bozontos szemöldökű
fluoreszkáló szemű
rémisztő külsejű
félíg székely vérszopó

És Drakula lives
és Mr. Lugosi of course
a siker a Broadwayn óriási
260-szor játsszák
a színházban ápolónók orvosok örködnek
pofozzák az egyik ájulásból a másikba hulló
széplélek nézőket

Mister Lugosi of course
innen már csak egy ugrás
a celluloid álomgyár
az első
de a későbbieket
örökre meghatározó
Drakula-film főszerepe
a világsiker
a sztároknak járó csillag
a hollywoodi platzon

És Mister Lugosi
örökre Drakula
a vérszívó transzszilván marad
egy legyőzött
porig alázott nép fia
nyomában az FBI vizslat

mert szerfölött gyanús
ama őszirózsás kommunös
tévelygések miatt
legyen hát tiltólistás gyaur
mert soha sem tudott
igazán megtanulni ánglusul
magyar akcentusa billogként villogott
nem lett belőle
igazi amerikai
hazájába
Magyarországra
sem térhetett többé már haza
a közben román hazává lett
Lugosra sem
úgy jár mint a Kárpátokban bolyongó
kettős éltű hőse
két világ között
a való s az álom határán
a semmiben szédeleg

Jöjjön az önpusztítás
az alkohol a morfium
a kába drog
a nők az asszonyok
a pusztítók s a pusztítottak
az ötszöri nőszülés
az elvonókúra gyalázata

Infarktusz

1956. augusztus 16-án
egy Los Angeles-i olcsó kislakás
padlatán találnak rá
kihúlt kezei között
egy gyűrött forgatókönyv

Mister Lugosi a ravatalon
Drakula-jelmezben fekszik
a biztonság kedvéért
nem kellene átdöfni a szívét
kérdi egy száz százalékban
amerikaivá lett magyar filmszínész
aki jól tudja már
Drakula lives
forever lives

Miközben a felhők közül
Madách Luciferje
szól ki kajánul
ej ez a színész zseni
„ej ez a Béla
ez a Béla”²

Emlékmossaik, 2015 (80x80 cm, olaj, vászon)

Karácsonyi Zsolt
CANTUS FIRMUS

Részegségemet élem színjózan vonalak közt.
Lecsap a sas, májamat nem találja. Lesüt a hold,
nem tükröződik bennem. És szálkás adatok közt
nem süvít át a világszél.

Mégis: húzd a vitorlát, ősi dsidákkal előre!
Jön még jó bor a karcos után a fénytelen éjben,
elszívott cigaretta az éjek félidejében.
Eljön a nóta, a vers, meg a dal, meg a repp, meg a bővli.
Eljön a jönnie kell. Eljön az ósdi valóság
lépte nyomán az a holnapis hó is - holnapután
emlékként olvadni a messzefutó tavaszokban.

Eljön minden: a koldus, a fenti, a lenti király és
biztos a hír, hogy holnapután: otthon leszek immár!
Páncél mélyéből kikacsintva, előzőm a verssel
A gyors lábú csodahóstit is.

Vagy mégsem. Részeg vonalak közt jegyzetelem le
a táncatlan ösvény égő ritmusait, míg
tart ez a daltalan ének.

Káli István
VILÁGTALANSÁG

*Amelyben annyira átrendeződnek a viszonyok,
hogy a mi Bercink alig érti, mi minek a következménye, mi honnan
indul, s hova lyukadhat ki, és ami a legfurcsább, hogy az embernek
eközben is úgy kell élnie, mintha semmi különös nem történné.*

21 óra 50 perc

Istenem, egy fél élet! Mennyi is?! Időben éppen Oláhkocsárdtól mostanig. Néhány nap híján egy negyed század. Miben mérhető ez a fél élet?! Években, napokban, órákban, percekben, másodpercekben? Nem, abban biztosan nem. Azoknak nincs értékük. Azok mind-mind csak kitalációk. Az egész nagy, előre-hátranyúló idő csak egy kitaláció. Valamelyik ősosoknak csak azért kellett, hogy legyen mihez viszonyítania az életét. De azzal mérni az életet nem lehet. Az idővel biztosan nem. De akkor mivel lehet? Az életben lehet-e egyáltalán mérni az életet? Vagy csak utána? Valahol? Valamikor? És ki méri? És hogyan? S ha én mégis mérni akarom? Mert tudni akarom?! Mivel mérjem? Vagy az is olyan mérhetetlen, mint a fény? Hogy éppen december 22-én délután két órakor, teljesen borult égboltnál... Micsoda blódség! A fény is annyi, amennyi. Az élet is annyi, amennyi. Kinek mi és mennyi a teljesen borult égbolt... Kinek mi és mennyi érték az élet... Magdus húsége... Peti és Mucika... S hogy a Kormos Berci egy fogalom... Vagy fogalom volt. Fél élet?! Fél nap se! Csak éppen tudni lehetne, hogy mi történik utána! És ha mégis semmi? Ha az egész egy nagy humbug? Ha én most hinni akarom, mert már hinni tudom, és kiderül, hogy mégsem...? Legalább lenne értelme dönteni, hogy na, most...

Akkor, a Peti születése után még volt értelme. Még csak akkor volt igazán értelme. Azt mondta Kuti úrnak, neki nincs arra ideje, hogy minden kuncsafttal külön-külön elpazarolja, ellófrálja, amíg elmennek együtt, s kiválasztják az anyagot. Úgy számolta, hogy ha havonta egyszer kiüríti a kekszesdobozt, tud annyi szövetet vásárolni abból, amit Kuti úr meg Imi összetarhál, s hozzá annyi szaténbélést, vásznat, vateint, egyebet felhalmozni, hogy menet közben ne legyen fennaka-

dás. Magdusnak is elmondta, hogy mire jutott, de csak éppen említés-ként, mert Magdusnak a szoptatás úgy is mindennél fontosabb. Mégis jó néven vette, hogy ő is rábólintott. Láttá rajta, hogy érti, és azt is, hogy felfogja, ő akkor is megmaradna a döntésénél, ha éppen nem értené.

Kuti úr csak hümmögött. – Szerinted, Berci fiam, mi a nagyobb érték?

Berci tudta, s mondta is: – Természetesen, az, ami szabható.

– S akkor miért maradjak én azzal, ami csak számolható? Mi lesz, ha ezek lecsapnak ránk? Na halljam, mi lesz?! Te felfogtad, hogy ezek mit akarnak? Hogy mire megy ki itt minden?!

– De hát csak havonta egyszer, mesterem, csak havonta egyszer. Ha működne a Kuti szalon, más lenne. De nem működik... Csak Kormos Berci működik. Maga mondta, hogy segít.

– Segítünk, persze. Imi is azt mondta, hogy te megérdemled, mert jó fiú vagy. De egyszer ránk szakad az ég, Berci fiam, ránk szakad, s akkor hiába vagy te jó fiú. Mert sem Imivel, sem nélküle nem segíthetek.

– Ahogy gondolja, mesterem. – De azért szerette volna, ha Kuti úr is úgy gondolja, mint ő. S mert végül csakugyan úgy gondolta, vagy legalábbis úgy tett, mintha úgy gondolná, még inkább vergődött benne a szabadságra kívánczó, kimutathatatlan hálaérzet.

Megegyeztek, hogy Berci minden hónap második szombatján helyben fizetve elviszi azt, amiről úgy gondolja, szüksége lehet rá. Abban ő biztos volt, hogy nem kell válogatnia, mert Kuti urat a tapasztalata, az értékismerete, a rátartisága nem engedi akármilyen bóvlival nyugtázni.

A nyári pangás ellenére Berci tartotta magát az egyezséghez. Június, július és augusztus második szombatján is fizetett, és elvitte Kuti úrtól az anyagok javát. Első két alkalommal Kuti úr beszédes kedvében volt, minden érdekelte, amit Berci mesélt, s ő nem tudta megállni, hogy ne áradozzon a Peti csodálatos életfunkcióiról. Augusztusban Kuti úr mintha kedvetlenebb lett volna a szokásosnál, mint egy hidegvérű kereskedő, csak a hoci-nesze ügyletre korlátozta a találkozást, nem veregette vállon Bercit, nem kérdezett semmit, nem is szólt. Bár aznap Imi is ott járt nála, Berci tudta, hogy a visszafogottságának nem ez az oka, valami olyasmi nyomasztja, amit a fiatal barátai sem tudnak feloldani benne. Kérdőn nézett Imire, de ő is csak egy értetlen grimasszal válaszolt.

- Ne grimaszkodjatok itt nekem - kapta rájuk a szemét megrovón Kuti úr. - Valami nagy baj van készülöben. Még nem tudom, mi, de valami nagy. Ezek a szemetek valami olyasmire készülődnek, amitől megbomlik a világ rendje.

Sem Berci, sem Imi nem sejtette, mire gondol Kuti úr. De azt sejtették, sőt, tudták is, ha rá is kérdeznének, akkor sem válaszolna.

A következő pénteken megtudták, mi az, amitől Kuti úr tartott.

Hogy csakugyan megbomlott-e tőle a világ rendje, vagy nem, azt ők nem látták át. Csak annyi volt biztos, hogy új pénz lesz, húszezer az egyhez váltják, de senki nem kaphat annyi újat, amennyi a régi pénzéért járna. Másfél millió az alap, minden családnak jár érte hetvenöt új lej, amit a rendőrségen lehet majd átvenni, mindenki akkor, amikor sorra kerül. Hogy az mennyi is, és mire is elég tulajdonképpen, senki nem tudhatta. Csak annyit lehetett tudni, hogy a beváltásra vonatkozó törvény tesz kivételeket is, de azok elenyészőek.

A hírt Imi hozta, ő Kuti úrtól hallotta. Berci aznap délután maga elé borította a szabóasztalra a kekszesdoboz tartalmát. Magdus ott állt mellette, amíg megszámolta. Valamivel több, mint tizenkilenc millió, amiből hét és fél Kukit illeti, mert még nem fizette ki neki a havi járandóságát. Kettejük és Boriska jó egy havi munkája, ami a jelek szerint odavész. Berciben elszakadt a józanság fonala. Akurvaanyjukat, akurvaanyjukat, mondogatta folyamatosan, és Magdus tudta, hogy ez most jogos. Peti is, mintha ráérezett volna, késő estig keservesen bömbölt, Magdus csitítgató ringatásának sem volt rá hatása. Végül a Boriska karjaiban aludt el, de amint betették a kis ágyába, ismét rázendített. Hiába kapta ölbe Magdus, hiába tett bármit is az elcsendesítésére, megnyugtatóására, Peti elvörösödve, majd nekililulva ordított, s csak akkor nyugodott meg valamelyest, amikor újra Boriska vette ölbe. Le sem feküdt, hajnalig az ölében tartva, a konyhában fel-alá sétálva altatgatta, miközben Berci meg Magdus konok kitartással gyalázták azokat, akik ezt az embernyomorítást kitalálták.

Ők még nem tudták, hogy nem is vesztek olyan sokat. De annyi is, ami semmivé vált, nekik szinte a minden volt, hiszen a szinte mindent áldozták a kiteremtésére.

Másnap délelőtt, miközben kóvályogtak a kialvatlanságtól, Imi tört rájuk félig örülten. „Gyere, Berci, Kuti úrral baj lehet, nem nyit ajtót. Nem akarom egyedül rátörni.”

Berci egy pillanatig sem morfondírozott azon, mekkora lehet a baj. Azonnal ment.

Imi átmászott a kerítésen, bentről elhúzta a reteszt, és kinyitotta az udvari kaput. A bejárati ajtót is zárva találták. Betörték. Kuti úr ott feküdt a nappali szoba finom selyemgyapjú-terítővel letakart nagy, ovális, faragott lábú ebédlőasztala mellett. A behúzott sötétítőkön átderengő félhomályban nem lehetett látni, hogy van-e benne élet. Volt valamennyi. Hogy mennyi, nem tudhatták. Imi elhúzta a sötétítőket, csak akkor látták meg az asztalon fura összevisszaságban heverő bankjegykupacokat. De nem volt idejük azokra figyelni. Amíg Imi egy törülközőt benedvesítve próbálta élesztgetni Kuti urat, Berci konflisért rohant. Alig tudták ketten a kocsiba emelni. Kétségbeesett rémületükben eszükbe sem jutott bezárni maguk után a feltört ajtót, a kaput is csak behajtották. Nem is tudták igazán, merre induljanak, hová vigyék.

A kocsis tudta. Ránézett a Kuti úr elcsavarodott arcára, és egyenesen a Szentgyörgy utcai kórház hátsó, Vörösmarty utcai pavilonjához, az idegklinikára hajtotta, űzte a lovait.

Miskolczi professzort nem volt nehéz előkeríteni. Imi ragaszkodott hozzá, mert Barátfalvi doktor úr is jó, de a professzor úrtól is hallani akarta... Nem egészen egy perc múltán a megállapított diagnózis megerősítése is ugyanilyen egyszerűnek bizonyult: agyvérzés. Arra a kérdésekre, hogy mennyire súlyos, a professzor úr kitérő választ adott. Sejtették, hogy nincs remény, mégis hinni akarták, hogy ami most még nyilvánvaló, az lehet csak átmeneti állapot. Még nem tudták egymásról, hogy mindketten úgy érzik, mintha valaki a testükből tépte volna ki azt, akit ott hagytak a halál előszobájában.

- Mi igazi testvérek vagyunk, nem igaz? - kérdezte Imi egy idő után, miközben lehajtott fejjel, a nyomasztó tudattól szinte bénultan meneltek vissza Kuti úr lakása felé.

- Ez most nem az a pillanat, akurvaanyját, amikor felemlegesd, hogy megmentetted az életemet! - förmedt rá Berci, annyi dühöt fröcskölve Imire, hogy maga is megijedt tőle.

- Nem is attól - suttofta Imi, és néhány másodpercre össze kellett szorítania az ajkait, hogy ne érje szégyen. - Attól, hogy Kuti úr az apánk.

- Attól is - mondta Berci, és átölelte az Imi csontos vállát. - Attól is, Imikém. - Aztán végig az úton hallgatott, mert ő sem akarta, hogy szégyen érje.

A bankjegykupacok olyan érintetlen összevisszaságban heverték az asztalon, ahogyan hagyták. Akármennyire is undorodtak tőle lélekben, nem álltak ellen a kísértésnek, összeszedték, rendszerezték, megszámozták. Háromszázkilencvenhat millió! Egy kisebb vagyon!

Csak nézték egymást tanácstalanul. A pénz a Kuti úré. De ha ő most elmegy, akkor kié? Az Idus néni fájdalomtól vérző szíve '43 novemberében hirtelen megállt, miután híret vette, hogy a doni áttöréskor fogságba esett százados fiukat a táborban a tifusz emésztette halálra. A veszteséget Kuti úr sem heverte ki soha, de mindig maradt benne valami szemrehányó keserűség, amiért ifj. Kuti József önkéntesként odatolakodott a halálba. Van ugyan egy édes öccse, de azt egy idő óta valamiért nem szívlelhette, mert milyen ember az, aki csak a kuplerájok körül él, aki soha meg nem nőszül, utoljára '45 májusában hoztak üzenetet tőle Bécsből, de ő nem igyekezett alkalmat keresni a válaszra.

- Ezzel most mit kezdünk? - kérdezte Berci. - Az egész egy kalap szart nem ér. Honnan lehetett ennyi pénze az öregúrnak? Májusban még úgy éreztem, annyi sincs, hogy beinduljon az üzlet. S most úgy egyszerűen ennyi...

Imi válasz híján felrántotta a vállát, aztán elsápadt. Az oroslánlábás tálalóhoz ugrott, valósággal feltépte az ajtaját, kivett egy kis fadobozt, elfordította a parányi kulcsot, és felnyitotta a tetejét. - Eladta - suttogta, és lemerevedett arca a félig eltátott szájával olyan volt, mintha egy fájdalom-sikoly közben érte volna a halál. - Eladta - mondta ki hangosan is, hangja érdesen hersent, mintha hörögne.

- Mit? - kérdezte Berci rácsodálkozva, maga sem értve, miért nem tartja furcsának az Imi beavatottságát. - Mit adott el?

- Hogy mit? Hát az Idus néni ékszereit. Az egészet. Az összeset, ami ebben volt - rázta meg Imi tüntetően az üres dobozt.

- Te azt honnan tudod, hogy abban a dobozban ékszerek voltak? - hunyorított rá Berci a barátja szemében kutakodva, és ekkor már eláradt benne az irigység az idáig nem is sejtett beavatottsága miatt.

- Májusban a kezembe nyomta azzal, hogy vigyem el Scharerhez, és kérdezzem meg tőle, így egyben mennyit ér.

- És Scharer mit mondott, mennyit? - fakadt fel Berciből a kíváncsiság, de amint kimondta, maga is érezte, mekkora tahóság, amit kérdezett.

- Nem mindegy az most már?! Jó része annak, ami itt az asztalon van - döntötte újra összevisszaságba egyetlen dühödtt, seprő mozdulattal Imi az összerakott kupacokat. - Nincs már mit kezdeni vele. Megölte.

Bercit megbénította a felismerés, hogy Kuti úr májusban kimondatlanul a fiává fogadta. Csak állt, mint a hitetlen, aki váratlanul csodát lát, nézte Imit, nézte a pénzt, és időtlen ideig mozdulatlanságba merevedve hagyta, hogy kifolyjon belőle a fájdalom keserű, sós nedve.

Sírni kell, ha a sírás segít. Ha a kifolyó könnyek enyhíteni tudják a fájdalmat, amely szoruló acélabroncként gyötri a már lélegzetet venni is alig tudó testet. Sírnunk kell, ha másért sírsz, nemes méltósággal, mert ott van benned a sajnálat, a feltoluló együttérzés, a tehetetlenség-tudat, hogy bajában segíteni rajta nem tudsz. Sírnunk talán azért is, hogy a kiszolgáltatottság, ami ma őt teszi elesetté, vagy éppen menthetetlenné, holnap téged kerít hatalmába. De amikor már nem másért sírsz? Amikor már azért fojtanak a visszatartani próbált könnyek, mert oda a méltóságod, magad sajnálatára telik csak az együttérzésből, s a tehetetlenség-tudatod maga a kiszolgáltatottság? Akkor már mi értelme van mindennek? Szegény Magdus, s az ő biztatása, hogy ne csüggedj, Berci, ne légy ilyen szomorú, holnap beadjuk a kérést, azt ígérte Augustin úr, egy hét múlva megkapjuk az útlevelet, tetszett neki az a szép régi ezüst kehely, amit még Kukitól meg Imitől maradt meg, ott leszünk, sétálunk a Balaton partján, fürdünk is, emlékszel, milyen szép bíborszínűek ott a naplementék, szemben a sötétlő Badacsony, hogy tetszett neked mindig, s Lajos is hogy kitett magáért minden alkalommal, amikor először voltunk, akkor is Helvéciából hozatott egy egész hordócska jó száraz homoki bort, a te ízlésed szerint valót, biztos most is szeretni fogod náluk, biztos... Igen, lehetne szeretni náluk, Lajos csakugyan derék ember. És szeretni lehetne bárhol, ha nem kellene magával vinni ezt a látást, amely sötét foltot vet Badacsonyra, a bíbor naplementékre, az egész gyönyörű, szépséges, megátalkodott világra. Csak hát az emésztő magalátás meg a fájdalom kifolyó keserű sós nedve...

Imi nem zavarta meg. Átérezte, mi zajlik le benne. Csak amikor Berci egyet törölt az arcán, akkor mondta csendesen, hogy szólni kellene a többieknek is.

Együtt mentek el Kukiékhoz meg Laciékhoz, miután Berci, kényszer-mosollyal az arcán, egy pillanatra hazalépett, hogy szóljon Magdusnak, kicsit tovább lesz ma kimenős.

Barátfalvi doktor úr nem igazán értette, mit is akarnak, amikor felajánlották, hogy ha nincs, aki folyamatosan Kuti úr mellett üljön, ők felváltva megteszik. Mind a négyen kénytelenek voltak elhinni, hogy ebben a kórházban a betegek a legjobb ellátást kapják. S ezt a Miskolczi professzor úr szájából jó volt újra hallani. Ráadásul ő még azt is megígérte nekik, hogy amennyiben a Kuti úr állapota úgy alakulna, hazaengedi, ha már olyan fenemód ragaszkodnak ahhoz, hogy ők gondozhassák.

Minden nap együtt mentek érdeklődni a Kuti úr hogyléte felől. És az ötödik napon alkalmuk volt szaván fogni a professzort: Kuti úr kinyitotta a szemét. Ha nehezen is, de beletörődtek abba, amivel Barátfalvi doktor úr lelombozta őket, hogy ez még semmit nem jelent, legalább két hét, amíg annyira felszívódik a vérömleny, hogy tudni lehessen, elindult-e, beállt-e a javulás folyamata. Kuti úr is, valahányszor csendben beosontak hozzá, csak bámulta őket, mintha még egy kis félelem is felderengett volna az elferdült arcán, hogy mit akar ez a négy betolakodó, de aztán úgy a tizedik napon egyetlen pillanatra felvillant az addig üres tekintetében a felismerés, és vonásait ellágyította valami mosolyféle grimasz, amitől őket olyan heveny örömméret szállta meg egyszerre, hogy gyerekesen ugrálni lett volna kedvük.

Újabb tíz nap elteltével, amikor Kuti úr már egy botra támaszkodva, bénult jobb lábát maga után vonszolva, szemük láttára egyedül ment ki a mosdóba, Miskolczi professzor úrnak sem lehetett ellenérve. Két nap múlva néhány perc alatt megírta a kibocsájtót, de utána közel két órát tartott, amíg a lelkükre kötötte, hogy attól kezdve mit és hogyan, ha azt akarják, hogy a beteg annyira felépüljön, amennyire egy ilyen tragikus esetet követően fel lehet.

Sem ők nem tudhatták, sem a professzor úr, hogy minek mi a következménye. Ha tudták volna, elzárják Kuti urat a világtól, kilopják a saját környezetéből, elrejtik, burkot vonnak köréje, egy másik bolygóra röpíttetik. De nem tudták. Mindent úgy tettek, ahogy a professzor úr kérte. És Kuti úr napról napra épült, feltámadt benne az életkedv, már motyogott is néha valamit kommentárként, amikor valamelyik balkezeskedett, és ők egy hét múltán elérkezettnek látták

az időt, hogy rákérdezzenek, mi legyen azzal a háromszázkilencvenhat millióval. Kuti úr arcából egy pillanatra kifutott a vér, s ők már majdnem beleájultak a felismerésbe, hogy mekkora bakot lőttek, amikor Kuti úr kajánul vihogni kezdett, intett, hogy elő vele, s mikor Imi kitette az asztalra a bankjegyeket, Kuti úr az egészséges karjával kitergette a kupacot, majd a botjával egy keresztet rajzolt a bankjegyeterítő közepébe, mintha a halál jelét rajzolná fel azzal, hogy négy részre osztja azt. Csak nézték az asztalt, járaták a szemüket Kuti úrról a kupacokra, mintha nem akarnák felfogni az alkalmi végrendelet lényegét, mintha nem hinnék, hogy méltatlan örökösökké váltak, mintha nem éreznék, hogy ebből semmi nem őket illeti, mintha nem tudnák, hogy minden, ami rájuk testáztatott, csak jelkép.

Kuti úr egy ácsceruza-csonkkal, bal kézzel írta fel az egyik bankóra: „áldomást rá!”.

Egyedül Imi tudta, hol tartja Kuti úr a dugi csodaitalokat. Intésére térült-fordult, konyakot bontott, és öt pohárba töltött. Koccintottak a Kuti úr gyógyulására. Ők négyen egyből kiitták a magukét, csak azután vették észre, hogy a Kuti úr bénult szája sarkán kifolyik a drága ital. Imi nem sajnálta, újratöltötte a poharat, és bármilyen szentségtörés is legyen a Miskolczi professzor meghagyásaival szemben, apránként kiította Kuti úrral a nedűt. Kuti úr nevetett, arcára kiült valami különös, ifjonti pír, mindannyian olyan derűsekké lettek, amilyenek már régóta nem voltak, mert még nem tudták, hogy négy nappal előtte megnyitották a szovjet fogságból hazakerültek focsani-i és máramarosszigeti gyűjtőtáborait.

Egy percük volt még vidulni, akkor hangzik el a váratlan kopogtatás az ajtón, amely engedély nélkül nyílik, sovány nyűtt arcával, gyűrött, rá nem illő ruhájában odatolakszik közéjük a délutáni derengésbe az idegen jövevény. Imi ugrik, hogy feltartóztassa, ő nem ismerheti, a másik négyben a betolakodás döbbenetét követően kataklizma a hirtelen felismerés: nem jelenség, nem kísértet, ifj. Kuti József az, a maga teljes valójában.

Egy újabb perc múlva már hiába próbálkoznak mind az öten, Kuti urat semmilyen csoda nem képes többé feltámasztani az újabb agyvérzésből.

Berci is, Imi is ragaszkodott ahhoz, hogy a temetésen ők négyen vigyék a koporsót, de majdhogynem erőszakoskodniuk kellett, ifj. Kuti József annyira ellene volt.

- Maguk már életében jól meghordozták szerencsétlen apámat - vágta a képükbe a keserű dühét, amely akkor sarjadt, amikor még érkezése napján, a nagy halom pénzt az asztalon megpillantván, annak eredetére rákérdezően megtudta, hogy az anyja drága, régi ékszerei kótyavetye tárgyává lettek, s a düh azóta csak terebélyesedett benne.

- Magának igaza lehetne, de a kapzsi kísérteteknek nem lehet igazuk a tiszta élőkkal szemben - vágott vissza Berci, mert az volt az érzése, a fiú nem az apja halálán, hanem az ékszerek elvesztésén kesereg. - Magát soha el nem viszik, ha nem önként megy, ha nem az apját akarja vele bosszantani. De maga azt akarta. Mert magának, akár az élete árán is, az fontosabb volt, mint a két jó öreg nyugalma.

- Mit meg nem enged magának!? Kinek képzeli magát, hogy úgy beszél velem, mint egy jöttmenttel?

- Jöttmenttel? Nem. Az ember feltételez. De maga csak egy fehér lepel, amiben nincs lélek - mondta undorral a hangjában Berci, és tüntetően elnézett mellette.

- Maga nem normális. Tényleg úgy tesz, mintha nem egy élő emberrel, hanem egy kóbor kísértettel állna szemben - förmedt rá ifjabb Kuti, és a tettelegességi szándéka jeléül mellel taszítgatni kezdte Bercit az ajtó felé.

De Berci ellenállt. Nagy keserűségét, hogy megvonja tőlük a szívük szerinti végtisztességtétel lehetőségét, nem lehetett a düh semmilyen fokozatával felülírni. Megragadta és megszorította az ifjabb Kuti felkarjának érzékenyebb részét. - Maga akkor elment, amikor a szüleinek szüksége lett volna magára - mondta nagyon halkán. - Önszántából. Aztán halálhírét hozták. Hogy álhir volt, az most már mindegy. Maga azzal, hogy elment, megölte az anyját. És megnyomortította az apja lelkét. Aztán jött, és megölte őt is. És most sem rá gondol, nem a halott apja lelkének üdvösségére, csak saját magára. A koporsót mi visszük a ravataltól a sírig. Ebben maga nem tud minket megakadályozni.

Az ifjabb Kutinak, bármennyire is törekedett volna rá, arra esélye sem lehetett. De a maga részéről elégtételt vett, már amennyire tőle tellett. Amikor az elhantolást követően, mint a sírhoz, de az elhunythoz is legközelebb állók, elsökként léptek oda hozzá kézfogással részvételt nyilvánítani, mindegyikük kezébe egy-egy nagycímletű, értéktelen bankót nyomott, köszönetképpen a halálhuszári szolgáltatásért.

Nem mentek el az Elekesbe a halottbúcsúztató torra. Meg akarták spórolni ifjabb Kutinak a zónapörköltjük meg a pohár sörük árát, ha már ilyen becsületesen kifizette őket. Beültek a Grádcicsba, rendeltek egy kancsó bort, de jóformán szólni sem volt kedvük, inni meg különösen nem. A bánat szomját kioltotta bennük a levedző undor.

- Uraim, ha nem zavarok túlságosan - szólalt meg mellettük váratlanul egy bársonyosan kellemes hang. Egyszerre kapták arra a tekintetüket. - Seres Gusztáv vagyok, a Kuti Jóska régi, hogy is mondjam csak, ismerőse. Együtt indultunk annak idején. Megengedik? Leülnék önökhöz.

Annyi visszautasíthatatlan udvariasság és kellem volt a hangjában, annyira választékosan, láthatóan másként öltözött volt, hogy ösztönösen összehúzták magukat, Imi és Kuki ténylegesen is közelebb húzódtak egymáshoz, Laci felugrott, és egy széket tolt a szabad helyre Imi és Berci közé.

- Köszönöm, uraim - bólintott egy finom mosollyal Seres úr -, de tényleg, csak ha nem zavarok. - S mert a négy fiatalember reakciója egyértelműen barátságos és biztató volt, leült, vagy ahogy Berci később felemlegette, méltósággal helyet foglalt az asztaluknál. - Kérem, én láttam önöket a temetésen. Megindító volt a komolyságuk és az alkalom miatti látható megrendültségük. Végtelenül rokonszenvesek voltak. Feltételezem, hogy szakmabeliek. Csak mi, akik úgy ismertük Kuti Jóskát, ahogy, csak minket érinthetett meg ennyire a távozása. Ugye, nem haragusznak, hogy a temetés után követtem önöket idáig?

- Nem, dehogy. Szerettük és tiszteltük Kuti urat - ásott még mélyebb árkot Kuki arcára a szomorúság.

- Én nem vagyok szakmabeli, de én is fájjalom a Kuti úr halálát, nagyon rendes öregúr volt. Szerettük és tiszteltük - mondta halkan Imi.

- Értem. Ezek szerint, ahhoz, hogy valósan értékelhessük őt, nem kell feltétlenül tudnunk, mire volt képes ez az ember a szakmában. Már egészen fiatalon is.

- Mi hárman szinte mindent tőle tanultunk - mutatott körbe Laci.

- Nos, én valamivel hamarabb kezdtem, mint önök, nagyjából Jóskával egyszerre, mégis elmondhatom, hogy a szakmából én is szinte mindent tőle lestem el. És lényegében neki köszönhetem, hogy érvényesülni tudtam, miután kilencszáztizenegyben egy kis bőrönddel kivándoroltam Amerikába. - Kivárt, mintegy emlékezőképpen, némán

maga elé nézett. – The Gust. Nem tudom, mond-e önöknek valamit ez a név.

Egymásra néztek, valósággal szégyellték magukat, hogy nem.

– A „The Gust”! – ocsúdott néhány másodperc múlva, s csapott rá Berci, mert eszébe jutott, hogy a név még a Neumannnál is fogalom volt, a harmincas évek végén átvették néhány egyszerűbb modelljét. – Hát persze, Kuti úr is emlegette néhányszor! Ön az a híres Seres Gusztáv! A Nagy Tájlör, ahogy Kuti úr mondta!

– Szép tőle, hogy így nevezett – mosolygott Seres úr. – Lehetett volna, s ma is lehetne ő az, ha rám hallgat, és akkor eljön velem. De neki Idus fontosabb volt, mint én, vagy Amerika, vagy a hírnév. És mi lett az eredménye? Húsz év félnyomor a románok alatt, meg egy félresikerült zsunior. Ha nincs az a négy év, ami egy kis változást hozott, soha nem is tudja meg, milyen érzés boldognak lenni.

– A húsz év félnyomort nem ismerem, de a zsuniort igen. Jobb, ha nem beszélünk róla, mert elhányjuk magunkat – mondta Berci.

– Hát akkor adjunk magunknak esélyt erre, uraim! Kaphatnék én is egy poharat?

Az első poharat újabb, az első kancsót a második, aztán pohár poharat, kancsó kancsót követett, mértéktelenül öntötték magukba a bort, miközben Kuti úrról mesélték emlékeiket.

Kuki dőlt ki elsőnek. Alig maradt ideje kimenni.

– Hogy hánytam volna inkább a képébe a rohadéknak! – mondta keserűen, amikor visszaült az asztalhoz.

– Oda hánytál – vigasztalta Laci. – Akárhová hánytál, a képébe hánytál.

Seres urat kivéve mindegyikükre sor került. Bercire éjfél tájban, utolsónak, de ő már nem is tudott visszaülni. Áttámogatták az úton, Laci bekopogott, Magdust szólította, de nem várta meg, hogy kérdezzen, nekitámasztotta Bercit az ajtótoknak, aztán igyekezett mielőbb kívül lenni a kapun.

Berci szörnyű vasárnapra ébredt. Korán szeretett volna kelni, menni kellett volna tartalékért anyukához és apukához, mert amit a beváltáskor kaptak, néhány nap alatt elkopott, az új pénz a nyári pangásban csak ritka alkalmakkor, s akkor is mértékkel cseppent. Ráadásul még mindig nehéz volt tudni, mi mennyibe kerül, mert nem voltak megállapodott, kialakult árak, azok, amelyeket az első napokban a

hatóságok javallottak a legfontosabb termékekre, a beváltásból kapott összeghez képest magát az éhhalált jelentették volna. S mert a munka is, amit közben felvállaltak, a kuncsaftok forrásai miatt ugyanúgy pénzben megállapíthatatlan értékűvé lett, megbeszélték Magdussal, hogy mindent elfogadnak munkadíj fejében, Berci ugyanis már csömört érzett, ha a köménymaglevesre meg az árva gulyásra gondolt.

Mikor egy kicsit magához tért, azt mondta, nem megy sehova, és kész. Arcát a párnába fúrta, mert a fény rátett még egy lapáttal a feje hasogatására. De a változtatáshoz elég volt Magdusnak egyetlenegyszer kiejtenie a Peti nevét, függetlenül attól, hogy éppen nem is az evéssel összefüggésben, és Berci azonnal erőt vett magán.

Jó három óra alatt tette meg az utat, Székestől a Cserés alatt rövidített, a kert vége felől ereszkedett be. Anyuka már levágta, leforrázta, megkopasztotta, fel is darabolta a két jércét, mindent összecsomagolt, külön a krumplit, külön a zöldségeket, egy-egy fej karalábét meg káposztát, a fejes hagymát, fokhagymát, a karósbab utolsó, egy-főzetnyi leheletével együtt, egy kis tarisznyába búzalisztet, egy másikba puliszkalisztet, papírtasakba szemesbabot, az ingázó fedeles edénykébe zsírt, régi újságpapírba kéttenyérszalonnát, a kiskannába a reggeliben frissen fejt tejet, egy csészébe az előző napok fejésének fölét, az apuka odakészítette palack tavalyi nohabort. Berci mindet berakta a keki sátorvászonból varrt, bőrpántos, nagy hátizsákba, amit két évvel azelőtt Imi szerzett volt neki, viszonylag olcsón, s már indult volna, de anyuka úgy tett, mintha nem látná, és asztalhoz parancsolta.

- Hogy van a kis Péterke? - kérdezte apuka, miközben kitöltötte a tavaszi főzetű törkölyt.

- Jól - mondta Berci. - Jól. Eszik, iszik, pisilik, tojik, ordít, ahogy a torkán kifér, ha valami nem tetszik neki. Jól.

- Remélem, Magdus is jól van - emelte a poharát apuka.

- Ő is jól - bólogatott Berci, odakocintva poharát az apukáéhoz, miközben szelíd mosollyal igyekezett palástolni agya hasogatását.

- S te, Berci fiam, te hogy vagy? - kérdezett rá anyuka is.

- Én is jól, hogy lennék?

- És munkátok? Van? - Anyuka nem is titkolta az aggodalmát. Kezét a Berci kézfejére tette, úgy simogatta.

- Kevesebb, de vagyogat. Megélünk. Meg, ne féljen.

- Igyekezned kell, furcsa idők járnak, fiam. Ha benéznél, mintha kitakarítottuk volna a hombárt. Apukád azt mondta, soha be nem szolgáltatja a kötelezőt, ha te nem monddod, hogy kell, mert különben nem tudod beváltani azt a kis pénzedet. Csak a jóisten a megmondhatója, hogy mi lesz jövő ilyenkor. Ha te nem monddod... Soha meg nem találták volna. Apuka tudta volna, hova kell elrejtteni.

- Tudom, anyuka. Sajnálom. De kellett az az új pénz, amit a régi plusz ötmillióért kaptunk, ha már lehetett. Az volt a feltétele. Azzal húztuk ki a hónapot. Nem hagyhattam, hogy Peti meg Magdus...

- Szóra sem érdemes, Berci fiam, mi itt úgy is megleszünk valahogy. Termett már annyi az idén, hogy akármennyit vittek is el a bitangok, ne szűkölködjünk, mint a tavaly.

- Sajnálom, anyuka, nagyon sajnálom. A tehenekkel rendben van minden?

- Azokkal igen - mondta apuka. - Na, még egy kupicával ebből a jó lélekmelengető törkölyből? - S tölteni készült.

- Nem - kapta kézbe a poharát Berci elutasítóan -, nem, indulnom kell, hogy rám ne esteledjen. - Azzal fel is állt, megölelte anyukát, majd apukát is, aztán vállára vette a zsákot. - Jó sok minden. Rendesen meghúzza ez a vállamat hazáig - mondta szelíden, és visszamosolygott anyukára.

Jó homályos alkonyat volt, mire a ház közelébe ért. Mintha előre egyeztettek volna, majdnem egyidőben érkezett az otthonról megtérő Boriskával. Intett neki, hogy várja meg, akárha csak az egy ajtónyitás kedvéért is. S hogy Boriska megvárta, Berci hamiskásan mosolyogva hangosan, határozottan kopogott az ajtón.

- Ki az?! - hallatszott odabentről a Magdus rémült hangja.

- A réztökű baglyok - röffent hangosan Berci, amikor benyitotta az ajtót.

- Agyalágyult! - bosszankodott Magdus. - Frászt raksz az emberbe.

- De azért csókra nyújtotta a száját. Csak akkor vette észre Boriskát.

- Ti együtt voltatok? - nézett Bercire komolyan.

- Együtt - válaszolta Berci annyi természetességgel a hangjában, hogy Magdus belesápadt. - Na - kuncogott aztán -, na, Magdus, hát te ezt képes vagy komolyan venni?! Csak vicc volt. A kapuban találkoztunk. Elvártad volna, hogy külön-külön jöjjünk be?

- Kérlek, hogy ezentúl ilyesmivel ne viccelj! - morcoskodott Magdus, és elhúzta az arcát a Berci csókja elől.

És nem csak akkor húzta el, hanem este, az ágyban is. És másnap is. Meg az azt követő napokban is. Berci nem tudta, mire vélni, csak azt érezte, igazságtalanul büntetik. És még a szokásosnál is gyakrabban begerjedt. Arra is képes volt, hogy délután váratlanul abbahagyja a munkát, szólt Magdusnak, hogy amíg Peti alszik, addig igazán... De Magdus mosolytalan és érinthetetlen maradt. Ha még el is járt volna otthonról, Berci talán gyanakodni kezd, de Magdus el nem mozdult a házból, így nem tudta, mire vélni a tüntető távolságtartását.

- Mi baj van, Magduskám? - próbálkozott újra meg újra, de minden alkalommal ugyanazt a választ kapta.

- Semmi. Semmi baj.

- S akkor... ?

- Akkor mi...?

A következő vasárnap délután, mikor Boriska ismét hazament Panitba, s ő, simogató szándékára válaszul, sokadszorra tapasztalta meg a Magdus csökönös közönyét, érezte, hogy mindjárt odaüt. Az indulat ki is ülhetett az arcára, mert Magdus védekezően emelte arca elé a kezét.

- Ne, Berci, ne! Kérlek, ne!

Berci leengedte a kezét. - Megmondanád végre, mi az oka, hogy bőjtre fogtál?

- Semmi.

- S akkor...?!

- Akkor mi...?

- Miért vacakolsz? Miért nem engedsz közel magadhoz?

- Csak! Nem tudom.

- Jó. Te kerested. - Nem fenyegetésnek szánta, mégis több volt annál. Felöltözött, és elment otthonról.

- Fortyog benned a kaka, testvérem - mondta Imi, amikor meglátta Bercit. - Ki ne fusson itt nekem, bemocskolod vele a kicsi Imi-lakot. Mi a hézag, Bercikém?

- A rosszseb tudja. Ejsze, az én Magdusomat is zárolták, mint az itteni letelepedést, mert nem férek hozzá. Menjek át román közalkalmazottba? Lehet, hogy akkor magához enged?

- No, sem egyik, sem másik nem igazán derék dolog. Főleg, ahogy én téged ismerlek. Te képes lennél folyton bánkódni mindkettő miatt.

- Én már most úgy bánkódom, hogy elemészt a bánat. Segítesz elűtni?

- Jól tudod, Bercikém, hogy az Imi testvéri jó szívére mindig számíthatsz.

Az éjszakába nyúlt, mire Berci bánatát, az Imi besegítésével, a Súrlott Grádics bora annyira, amennyire, enyhítette. Mikor hazaért, csak Borist találta a konyhában. Még ruhában ült a sezlonon, soha nem vetkőzött le alváshoz, amíg Berci és Magdus be nem vonultak a szobába.

- Magdus? - kérdezte.

- Már több mint egy órája lefeküdt.

Berci leült a konyhaasztal mellé, fejét a tenyerére támasztotta, és a bortól lágyan, elmélázva, mintha a semmibe bámulna, nézte Borist. Egy perc telt el így néma csendben, talán több is, akkor váratlanul, mintha egy, a semmiből felderengő, édenbe hívogató angyalt látna benne, felfedezte, hogy az a lény, aki ott ül tőle jóformán karnyújtásnyira, egy nő, van arca is, nem egy hétszépségé, de szabályos, kellemes, a tekintete eleven, az ajka picit keskenyebb, mint amit ő szeret, de szép ívű, a feneké, a combja duzzad a hústól, a mellét alig tudja úgy leszorítani, hogy ne tolakodjon bele a képbe annak, aki ránéz... És az édenbe hívogató angyal látványa mindenét megbizsergette. Igazából nem is tudta, mit tesz, amikor odaült Boris mellé és átölelte, majd ajkát a lányéhoz szorította, a nyelvvel próbálta szétfeszíteni, hogy csókolhassa, ám Boris a váratlan öleléstől lemerevedett, a karjait maga előtt összefonva, s ajkait összeszorítva ellenállt. Berci megpróbálta ledönteni a sezlonra, de Boris kiperdült alóla, s a konyha másik felébe menekült, onnan nézett vissza, rettegéssel telve, mint egy ordasoktól bekerített kis nyúl.

- Mi van, nem tetszem neked? - kérdezte Berci, egyre mélyebbre merülve a bor mámorába. - Derogál neked a mestered ölelése, mi?! - S mert Boris néma maradt, Berci rákérdezett: - Nem vagyok elég jó neked, mi?!

- Én tisztelen Berci urat, és szeretem is Berci urat, de Berci úr nős ember, és gyermeke van, és én mesterséget tanulni szegődtem el ide, nem ágyasnak.

Berci indulata fokozatosan átszűrődött a Boris válaszában, s közben jócskán veszített a hevéből. - Jól van, jól, fekdj le nyugodtan, nem bántalak - intett mélán, aztán bement a szobába, levetkőzött, bebújt Magdus mellé. De bármennyire is kitarzott még benne a bizsergés, meg sem próbálta megölelni az asszonyát.

Ezt az önmegtartóztatást tovább vitte magával a következő napokra is. Megbeszélték Magdussal a napi teendőket, de a testük lehetséges örömről szót sem ejtettek. S mindeközben Boris ott élt együtt velük, és leszegett tekintettel, majdnem szótlánul végezte, amit kiszabtak rá.

Pénteken kora délután Imi azzal állított be, hogy Seres úr újra találkozni szeretne velük, és megismételni a múltkori görbe estét. Természetesen, ő állja a költségeket, akár az előbbit is. Bercinek semmi kifogása nem volt ellene, mint ahogyan nyilvánvalóan a többieknek sem. Este hatra egyeztettek, de amikor odaértek, Seres úr már öt személyre terített asztalnál várt rájuk. Valamivel lezserebbül volt öltözve, mint előző alkalomkor, de ugyanolyan választékos eleganciával, kesernyés parfümjének illata már-már elnyomta a falakba, asztalokba, székekbe beivódott, átható flekken-, sör- és borszagot. Nem a szokásos Küküllő menti leánykát itták, Seres úr egy különleges alakú üvegből igen finom konyakot töltött nekik, s a flekken után pezsgőt bontatott. Kuti úrról ezúttal alig, s csak érintőlegesen esett szó, Amerika volt a fő téma, a nagy lehetőségek és a nagy bukások országa, ahogy Seres úr mondta. Mindegyiküket más érdekelte, és Seres úr udvarias türelemmel, kimerítően válaszolt a kérdéseikre, csak akkor lett egy kicsit visszafogottabb, amikor Kuki azt kérdezte, vajon miért boldogultak a zsidók jobban Amerikában, mint Európában. Seres úr erre csak annyit válaszolt, hogy ott kellene élned, fiam, ahhoz, hogy mélyebbre látva megértsd az összefüggéseket.

Berci érezte, hogy ivott, de nem lett mámoros, jó hangulatban váltak el, így meg sem lepődött igazán, hogy előtte Seres úr finoman megfogta a karját, és diszkrétén megkérte, hogy vasárnap ugyanitt, ugyanakkor találkozzanak.

Semmi akadályát nem látta a találkozóznak. Vasárnap, ebéd után, amint Boris elment, és Magdus elaltatta Petit, lepihentek. Berci hanyatt fekvé várta, hogy álom jöjjön a szemére, de nem tudott elaludni, ott érezte maga mellett lüktetni Magdust, beszippantotta testének édes illatát, érezte bőrén kezének minden tapintását, sejtette, hogy ha akkor felé fordul és átöleli, megéli a szokott gyönyört, de nem tudta rávenni magát, hogy megtegye, valami furcsa erő visszatartotta, pedig már majdnem belealélt gerjedelmének szorításába, dült benne a vágy, de nagyobb volt a sértett önérzet visszafogó ereje. Felkelt az ágyból, kiment a konyhába, leült az asztal mellé, és megátalkodott konoksággal

bámult a semmibe. Aztán csendben felöltözött, Magdus és Peti még aludtak, amikor elment otthonról.

Majdnem egy órája volt még a megbeszélt találkozóig. Céltalanul indult el fölfelé a Klastrom utcán, visszafordult a Bethlen sétányon, menet közben, maga sem tudta, miért, az égre emelte tekintetét, és ettől csodalátványban volt része, a lemenő nap különös fényt vetett a nyugati ostorfák lombhegyén a már élénksárgába váltott levelekre, valami lehetetlen, addig soha nem látott szint csalva ki belőlük, megállt, elgyönyörködött a képbén, mindenét átjárta a szép látványa, határtalannak érezte az erejét, mígnem, jó fél perc múltán, miközben hátraszegett fejjel a fák koronáinak fényjátékától telítődött, eszébe jutott Magdus és Peti. Ettől hirtelen megszűnt a varázs, megszedült, majd furcsa gyengeség uralkodott el rajta, késztetést érzett, hogy leüljön egy padra, de erőt vett magán, tovább ment, közben meg egyre azon töprengett, mitévő legyen, hogyan oldja fel azt az áldatlan feszültséget, amelybe már néhány, örökkévalóságnak tűnő nap óta Magdus belekényszerítette. Úgy vonult végig a sétányon, maga elé révedve, mint aki se nem lát, se nem hall, amikor érezte, hogy valaki hátulról belékarol. Nem is kellett arra fordítania a fejét, hogy tudja, ki az, az illatáról is azonnal felismerte volna. Mégis tetőtől-talpig többször is végigmérte, mert elképzelni sem tudott egy ilyen korú embernél ilyen jó kiállást, és hozzá ennyi könnyed eleganciát: alvadt vér színű pantalló, ugyanolyan színű, varrott talpú boxbőr cipő, könnyű bézs teveszőr felöltő, árnyalatában tökéletesen illő velúr puhakalap, vérszín-bézs, törökmintás selyemsál.

Seres úrnak láthatóan jólesett a Berci rácsodálkozása.

- Már a sétány teteje óta figyelem magát, Berci - mondta puha, szeretetteljes hangon, és kedvességére nyílt mosolyával is rájátszott.

- Öröm volt látni magán, ahogy beleréved a szépségbe. Azt hiszem, ez a különös képessége keltette fel a figyelmemet már az első találkozásunkkor is. - S mert Berci értetlenül nézett rá, sejtelmesen kivárt, majd folytatta: - Ennyit köszönés helyett. Igen, igen, maguk első látásra mind nagyon rokonszenvesek voltak nekem már ott, a temetésen. És a fehér asztal mellett sem kellett csalódnom. De hát az embernek, ugye, vannak ösztönös megérzései, és én már az első perctől kezdve négyük közül valamiért különösen magához vonzódom.

Berci egy pillanatra megtorpant, és csodálkozó tekintettel fordult Seres úr felé. Szólni akart, de nem fakadt fel egyetlen épkézláb mondat sem a tudatából, ami méltó reakció lehetett volna. Ott érezte karján a Seres úr kezét, s úgy tűnt, a hosszú, finom ujjak érintése zárol benne minden ellenkezést.

- Ilyenkor általában hozzá szokták fűzni, hogy félre ne értsen, kérem, de én nem teszem. Gondolom, egészen jól érti, mire utalok, fiatalúr.

Berci elsöre elpirult, aztán felfortyant benne a düh, hogy annak nézik, ami ő biztosan nem. Kivörösödött, legszívesebben azonnal képen törölte volna a nyomorult buzi vigéct, de türtőztette magát, nem illik egy idősebb embert bántani, és összeszorította az ajkait, hogy ki ne robbanjon belőle a káromkodás.

- Látja, ez egy egészen természetes reakció egy önhöz hasonló, rátarti fiatalember részéről. Köszönöm, hogy visszafogta a dühét. - Seres úr hangjában annyi őszinte hála volt, hogy Berci teljesen lefegyverezve érezte magát. Később hánszor ötlött fel benne, hogy abban a pillanatban ott kellett volna hagynia, de akkor, ott, annyi simulékonyosság, hízgelő kedvesség volt a hangjában, olyan őszinte rácsodálkozás a tekintetében, hogy ez meg sem fordult a fejében. A meglepődöttségen túl inkább valami különös, megmagyarázhatatlan kíváncsiságot érzett, valami belső kényszeredettséget, hogy megismerje ezt a nem mindennapi embert, ezért is hallgatta őt ugyanolyan szokatlanul kitartó figyelemmel, érdeklődéssel, miközben balra tértek, a sárga keramittéglával kirakott Rákóczi utcába, hogy onnan majd visszaforduljanak a Grádics felé.

- Tudja, Berci, különös, hogy magukat, a kérdéseikből ítélve, mennyire más érdeklí Amerikából, mint ami Amerika lényege. Az egyetlen esszenciális kérdést a maguk Berger Kuki barátja tette fel, de hát nem válaszolhattam neki érdemben, mert többé-kevésbé elfogult vagyok, lévén anyáról én is zsidó, tehát elvben teljesen az. De ugye, ez magát nem zavarja?

- Nem, dehogy - szabadkozott Berci, és az első gondolata az volt, hogy érdekes, Seres úrnak egyáltalán nincsenek zsidós vonásai. Legszívesebben odafordult volna, hogy megállapítsa, jól emlékszik-e, de igyekezett ugyanolyan tapintatos, udvarias úriember maradni, ahogyan induláskor önmagát beállította.

- Az jó - mondta Seres úr, hosszan elnyújtva a szóvégi ó-t. - Az jó, mert ha egy ember előítélettel van a másik iránt, bármennyire is törekedjen rá, nem tud őszinte lenni hozzá. Márpedig én nagyon remélem, hogy ettől kezdve nagyon őszinték leszünk egymáshoz. - Úgy tűnt, mintha elmélázna, miközben sejtelmesen mosolygott. - Tudom, Berci, hogy magának kényelmesebb lenne a Grádicsban, hiszen csak átlép, és otthon van, de, ha nem haragszik meg, én mégis a Gusáthba foglaltam asztalt. - És meg sem várva a Berci válaszát, finoman a tervezettel ellentétes irányba vezette. - Lehet, hogy kevésbé otthonos, mint amaz, de az én szállásomhoz van közelebb, azonkívül valamiért jobb környezetet ígér ahhoz, amiről ma este beszélni szeretnék magával.

Hogy miről, azt a következő néhány percben, amíg a vendéglőhöz értek, nem mondta el, meg sem szólalt, fogta a Berci karját, és ugyanazzal a sejtelmes mosollyal az arcán, vitte magával, mintha egy foglyot vezetne.

Seres úr pezsgőt rendelt, amire Seregi, a főpincér feltolta szarukeletes, sokdioptriás szemüvegét, és tisztelete jeléül összecsapta a bokáit.

- Gondolom, kíváncsi arra, miért kértem, hogy találkozzunk - mondta Seres úr, miután koccintottak és belekortyoltak a gyöngyöző borba.

- Hát... - válaszolta Berci enyhe szemöldökfelvonás közepette, mert nem akarta kimondani az igazságot, hogy igen, nagyon.

- Igen, nagyon, mondtam volna maga helyett, ha betartja az egyezségünket, hogy a lehető legőszintébbek leszünk egymáshoz.

- Igen, nagyon - mosolygott kényszeredetten Berci, mert csakugyan kíváncsian várta a folytatást.

- Na, így már jobb. Amint azt már mondtam volt, maga, Berci, első látásra megragadta a figyelmemet. Sokat gondolkoztam azon, miért. Pedig az ember ne morfondírozzon az érzelmein. Fogadja el, hogy vannak, és élje meg tisztán, odaadóan a belőlük fakadó örömeiket. De magával valamiért más a helyzet. Mintha azt, amit maga iránt érzek, egyszer már megéltem volna. Maga egy határozottan szép ember, Berci. És itt nem a felleltározott testi adottságaira gondolok, nem a, feltételezem, néhány évvel ezelőtt még sokkal dúsabb ébenfekete hajára, az égbék szemére, a finoman duzzadt ajakára, nem a bőre simaságára, hanem arra a különös szépségre, amit magából sugároz. És egyszerre

ráébredtem, hogy amit magával kapcsolatban érzek, azt sok-sok évvel ezelőtt egyszer már éreztem ugyanilyen intenzitással. Na, mit gondolsz, ki iránt? – Kivárt, sejtelmesen fürkészve a tanácsstalansága miatt némaságba temetkező Berci arcát. – Találgasson. – Ismét kivárt, aztán amikor Berci arcán kinyílt a felfedezés, folytatta. – No, látom, semmi szükség rá. Süt a tekintetéből, hogy tudja. Igen, igen, Kuti Jóska. Erős, mondhatnám, végzetes vonzalom volt bennem iránta attól a perctől kezdve, hogy megismertem, s ezt ő, bár nem viszonzta feltételek nélkül, több mint barátként értékelte. A puszta tény, hogy nem volt terhére, és nem üzött el maga mellől, az oly ifjan is már nagy tudású mester a frissiben szabadult segédet, ahogy mások elvárták volna, mikor kiderült rólam a másságom, önmagáért beszél. Csodálni való ember volt. Hihetetlenül tehetséges és önzetlen. És nyitott mindenre, ami szép. De hát kinek mondom én ezt?! Amerika a Kuti-tudás lába előtt fekszik. Már akkor lenyűgözött, amikor megismertem. És kevés kellett ahhoz, hogy a rajongásig megszeressem. És, bár ezt soha ki nem mondtam neki nyíltan, tudom, hogy ő is szeretett, és kevésen múlt, hogy ez a kapcsolat beteljesüljön. Ha merészelt volna hallgatni rám, és bízni abban, hogy előttünk az élet, minden másképpen alakul, tudom, hogy a lehető legcsodálatosabban. De ő a környező világ előítéletei elől nem Amerikába menekült velem, hanem az unokahúgával, Idával kötött házasságba. Igen, Berci, az vagyok, amire gondolsz. Meleg a javából. Vagy ahogy köznyelven mondanák, buzi. Nagy valószínűséggel, nekem már a pólyában is melegem volt. De magam sem emlékszem, mikor ébredtem ennek tudatára. És arra sem emlékszem, mikor hevültem először a fiúk láttán. Kipróbáltam én magamat másként is, időben ellátogattam itthon a Malom utcába meg a Csillag-közbe, de bizony sokkal, nagyon sokkal volt kevesebb az, amit ott kaptam, mint amire vágytam. Szóval, én elmentem, de Kuti Jóskaival azután is tartottuk a kapcsolatot, rendszeresen leveleztünk. Mindent tudtam róla. Azt is, hogy milyen méltósággal viseli a boldogtalanságot. Minden mondatából, szavából ez sütött át. Soha senkit nem tudtam azóta sem úgy szeretni, mint őt. Azért is jöttem haza, hogy elvigyem innen valahova. Nem Amerikába, oda én már nem megyek, nem mehetek vissza, de ez más téma, most ne kérdezze, mi. Szerettem volna kimenekíteni innen. De mire jöhöttem, már megtörtént a baj. Nem kerestem fel, mert nem akartam nyomorúságában, összeomolva

látni. A temetése napjáig azt hittem, mindennek vége. És akkor megláttam magát, az embert, akiből ugyanannak a szépségnek a sugárzását véltem érezni. Aztán amikor megismertem, meggyőződtem, hogy csak hasonló, nem ugyanaz. És attól felujjongott bennem a remény. Nos, mit gondol erről?

Bercinek nem hogy válaszolni, még gondolkodni sem volt ereje. Egyáltalán képtelen volt felfogni, hogyan lehet ő egy férfi számára vonzalom tárgya. Ez az értelenség tükröződött abban a félszepségben is, ahogy, szokása ellenére, ide-oda kapkodta a tekintetét, hogy ne kelljen a Seres úr szemébe néznie.

- Értem én a megilletődöttségét, Berci. Nem is várom el, hogy azonnal válaszoljon. Csak adjon esélyt nekem, hogy még jobban megismerjem és megszerethessem. S ha afelől lenne kétsége, hogy ez mennyire eredeti, higgye el, hogy nem pótlás, nem olyan, mint, mondjuk, itt a kávé helyett a pörkölt cikória vagy az Enrillo, ez eredeti és tiszta. És... aromás is. Azt sem várom el, hogy bármit megindítsak magában. Csak találkozzon velem olykor. Világjárt, világlátott ember vagyok, talán még tanulhat is tőlem egyet s mást, ami hasznára válik az életében, még akkor is, ha itt most nem kimondottan világiak a feltételek. Kuti Jóska említette egyszer magát, és mint tehetséges fiatalembert, a maga módján csodálta is.

Berci hallgatott, pedig odabent harsányan viaskodott benne a jóézés, amely marasztalta, meg a döbbenet, amely menekülésre sarkallta. Végül a lehetetlen középutat választotta, azt remélvén, hogy ha témát vált, minden, amit az elmúlt percekben hallott, visszhangtalanul kiszáll belőle, nyomtalanul elillan, eloszlik a semmiben.

- Én is csodáltam őt. És önt is csodálom, Seres úr. Ön divatbirodalmat teremtett egy olyan világban, amelyben, gondolom, igen nagy a hírnévért, a gazdagságért való tülekedés, könyöklés, és a módszerek sem mindig a legtisztességesebbek. Ön ettől olyan nagy, amilyen, hogy mindenek ellenére az lett, ami. Egy hangadó, egy zseni, aki divatot kreál.

- Tetszik nekem, Berci, ahogy beleéli magát abba a hamis képbe, ami magában, magukban itt Amerikáról kialakult. Ott sem hat meg senkit semmilyen könyöklés, semmilyen tülekedés, ha az ember nem tud értéket, képességet felmutatni, s hosszú távon is igazolni. Gondolja, hogy az amerikai ember teljesen hülye, s elhiszi magának, a

legmenőbbiséget az esetleg érdemtelenül kikönyökölt szabónak, hogy ha maga varrja meg neki a legdrágább anyagból az öltönyét, attól neki hirtelen megnő a farka, vagy megszaporodik az esze? Maga is tudja, hogy Kuti Jóska sem az egyszeri csodatételért maradt mindig Kuti Jóska. Odakint is nap mint nap meg kell kínlódnia azért, hogy az ember felszínén maradjon. Mert egyetlen kreált divat nem teremt zsenit. A zseniség, ahogy maga nevezte, a mi szakmánkban éppen abban áll, hogy tudja, neki folyamatosan újra kell teremtenie a divatot. Ért engem, Berci?

Igen, Berci értette. És ettől valósággal felujjongott benne az öröm. Abban a pillanatban úgy érezte, időtlen időkig hallgatná Seres urat. És azt is érezte, mert már tudta is, hogy ha Seres úr máskor is beszélgetni akar majd vele, nem zárkózik el előle. És amikor Seres úr arra kérte, beszéljen végre ő is, meséljen magáról, kapkodva ugyan és rendszertelenül, elég sokat beszélt, amíg úgy nem érezte, most már mennie kell.

Seres úr ezt is megértette, nem tartóztatta, ő még maradt, megígértette, hogy jövő vasárnap ugyanitt, ugyanekkor találkoznak, és Berci hazafelé menet arra gondolt, hogy mindentől függetlenül szerencsés pillanat volt, amikor megismerte. Valami különös jóérzést vitt magával, s ez tartósan kiült az arcára is.

Ez lehetett rajta akkor is, amikor belépett a konyhába, és szembe találta magát a Magdus hideg dühével. Nem igazán értette, miért a szemrehányás, Magdus tudta, hová megy, még idejében elmondta neki, nem is jött túl későn haza, ösztönből keresett védelmet, segítséget, szinte segélykérően nézett rá a sezlónon gubbasztó Borisra.

- Megint együtt voltatok?! - sziszegte a Berci arcába Magdus. - Megint!? Rohadékok. - Azzal Borisra vetette magát. - Büdös kurva, büdös kurva! - kiabálta, és püfölte, ahol érte. Berci alig tudta leválasztani róla, Magdus akkor szembe fordult vele, őt kezdte ütlegelni. - Rohadt lator, rohadt lator! - kiáltotta minden ütéshez, s akkor sem hagyta abba, amikor a szobában felsírt Peti. Berci már emelte a kezét, hogy visszaüssön, de a Peti sírása észhez térítette. Jóformán a dühöngő Magdussal a hátán bement a szobába, hogy a gyermeket kivegye a kiságyból és magához ölelje. De Magdus kikapta a kezéből, s úgy szorította magához, mintha szétroppantásával megválthatná a

saját vélt megalázottságát. – Ne nyúlj hozzá, nem a tiéd! Ha kell neked, csinálj egyet annak a ringyónak ott kint! – kiabálta, nem törődve a Peti keserves sírásával.

Berci csitítani próbálta, sikertelenül, Magdus tovább pocskondiázta, latorozta.

– Mi a bajod, Magduskám, megmondanád végre, hogy tulajdonképpen mi a bajod? – igyekezett megérteni őt Berci.

– Rúgd ki ezt a kurvát! Rakd ki az utcára ezt a riherongyot, de most!

– Te tényleg azt hiszed, hogy én...?

– Nem érdekel, hogy te vagy ő. Most azonnal kergesd el a kurvádat!

– Nyugodj meg, Magduskám – kérlelte Berci, s igyekezett gyöngéden átölelni mindkettőjüket, de Magdus durván eltaszította.

– Hozzánk ne érij! Be ne mocskolj minket!

– Jól van, jól. Nem érek hozzád, csak nyugodj meg. – És azt remélvén, hogy ha nem foglalozik vele, hamarosan észhez tér, belül a végsőikig zaklatottan, mégis nyugalmat színlelve levetette az utcai ruháját, magára öltötte az otthonit, igyekezett a vacsoráig elfoglalni magát, leakasztotta a vállfárról az egyik éppen készülő kabátot, a válltömésétől a kézfejére fektette, és az anyag hullását ellenőrizte, aztán kibontotta a vállvarrást, újra fércelte, ismét próbálgatta, hogy hátha az idő múltával... De számítása ellenében Magdus egész este ilyen nyugtalanul ellenséges maradt, többször is lebüdöskurvázta Borist, lerohadtlatorozta Bercit, s közben Petit a karjaiban idegesen, darabosan ringatva inkább felajzotta a sírásra, mintsem csitította. Vacsorához sem terített, és aznap Berci éhesen feküdt le, előtte csak egy csésze tejet ivott.

Nyugtalanul aludt, és zaklatottan ébredt, pedig nem engedhette meg magának, hogy fáradtan kezdje a napot, a szezon teljében voltak, és a klientúráját egyre fontosabb hölgyek alkották, a legkisebb elégedetlenség is tönkre tehetne volna a szakmai hírnevét. Ezért, amikor Magdus a reggelit követően, miközben ő meg Bori, a munkaasztalnál egymással szemben ülve már javában dolgoztak, tovább folytatta az esti hóbörgést, követelve, hogy küldje el a bűdös kurvát, amitől Boris, aki előző este még szótlanul tűrte a gyalázkodást, az éppen készülő, drága darabra ráborulva, sírva fakadt, Berci kiborult. Mégis inkább csendesen, mint fenyegetően szólt rá.

– Vagy befogod végre a pofádat, aranyos Magduskám, vagy úgy szájon töröllek, hogy kiköpöd az összes fogadat!

Magdust egy pillanatra láthatóan meglepte a Berci keménysége, de ugyanakkor fel is bőszítette. – Na lássam! Ide üss, a gyermeked anyjának a pofájába, te rohadék! – mondta magából kikelve, és tüntetően odatolta az arcát Berci elé.

Bercit előntötte az indulat. – Te kérted – szisszent fel, és felálltában nyitott tenyérrel jókorát odacsördített a Magdus arcára, amitől ő megtántorodott, egyensúlyát veszítette, és a Boris ölébe huppant.

– Vadállat – mondta gyűlölködve Magdus, de attól kezdve csendben maradt. A következő napokban is szótlannul, komor tekintettel jött-ment a házban, de a haragja fokozatosan néma duzzogásba váltott.

Berci is hallgatott, csak a legszükségesebbre szorítkozott, amikor Borisnak elmagyarázta, mit kell tennie. Magdussal egész héten nem szóltak egymáshoz.

Ezért is várta már a találkozót Seres úrral, kelt jókor hajnalban, járta meg az utat szapora léptekkel Kálig s vissza, hogy idejében haza érjen a kétheti tartalékkal, ezúttal még az anyuka ebédjét is visszautasította, az apuka törkölyéből sem ivott, Anti öccsével is éppen csak két szót váltott, pihent le egy kicsit délután, hogy kifújja magából a harminc kilométernyi gyaloglás fáradtságát.

Seres úr a múltkori asztalnál, a széken lezserül hátradőlve várakozott, mellette a frappéban már ott volt kibontatlanul az üveg behűtött pezsgő. Amikor meglátta az érkező Bercit, mosolyogva felállt, és Berci, a megtisztelő udvariasságán túl, ismét megcsodálhatta, milyen jól áll egy szép, fiatalos tartású emberen az ízléssel kiválogatott ruha. Szilvakék nadrágjához nagyon finom, halvány pasztellkék, enyhén karcsúsított zakót viselt, melynek sálgallérját a nadrágéval azonos színű paszpól szegélyezte, a bal felső zsebbe dugott, gondosan hajtogatott díszzsebkendője meg a nyakát fedő kis dízsál is ugyanolyan szilvakék volt.

– Örülök, hogy időt tudott szakítani rám, Berci – mondta egészen természetes őszinteséggel a hangjában, amikor Berci leült vele szemben az asztalhoz. – Félttem, hogy elijesztette a múlt vasárnapi őszinteségem.

– Á, nem, dehogy – igyekezett megnyugtatni őt Berci, és legszívebben kimondta volna, amit gondolt, hogy sőt, kíváncsivá tette.

– Vagy lehet, hogy egyenesen kíváncsivá tettem? – mosolygott biztatóan Seres úr. – Különben milyen hete volt? Van magában valami feszültség. Remélem, nem amiatt, hogy ismét találkozunk?!

- Nem, nem, csak a szokásos bajok. Most van kialakulóban az új klientúra, s ha az ember nem figyel oda, akármilyen jó is legyen különben, elpackázhatja a jövőjét.

- Azt el. Van a kezdetben egy időszak, amikor tényleg jobban oda kell figyelni, hogy az ember magához kösse azokat, akikről úgy gondolja, megélhet belőlük.

- Seres úrnak ez hogy sikerült abban a nagy idegenségben? Mert gondolom, az elején önnek sem volt valami könnyű?

- Na, hát először is, mivel én vagyok az idősebb - emelte poharát Seres úr, mert közben Seregi, miután feltolta orrnyergén a szarukeretes szemüvegét, aggodalmas, bokacsattogtató udvariassággal mindketőtjüknek töltött a pezsgőből -, szervusz, Berci.

- Szervusz, Guszti bátyám - koccintotta oda poharát a Seres úréhoz.

- Bátyám nélkül, Berci kedves, bátyám nélkül, csak Guszti.

- Hát akkor, szervusz, Guszti - és zavarodottan ismét odakoccintotta poharát a másikéhoz, majd egyből kiitta a tartalmát.

- Kicsit úgy tűnik nekem, hogy most megjátszod magad, hogy nem vagy őszinte, hogy megalkuszol önmagaddal valami nekem ajándékozott különös kegyért. Ha úgy érzed, terhedre van, hogy velem töltsd ezt az egy-két órát, nyugodtan elmehetsz, isten bizony nem veszem zokon.

- Nem, nem, csakugyan szívesen ülök itt és beszélgetek veled, kedves Guszti.

- Szívesen, vagy inkább kíváncsian, hogy mit is akarhat végül is ez a különc, vén buzi?

- Hát jó, is-is. De a szívesen van túlsúlyban.

- Az jó. Mert, ugye, amit szívesen teszünk, abban benne van a szívünk is, Berci. Én ezt nem is mertem remélni. De most már, ha nem félnék, hogy időnap előtt elijesztelek, most már többet is remélni mernék. Na, de ne vágjunk a dolgok elejébe! Térjünk csak vissza egy picit a múltadhoz, aztán a lehetséges jövődhöz!

- Vagy inkább a tiedhez, Guszti kedves, a te múltadhoz. Az sokkal érdekesebb lehet.

- Ó, igen, az enyémhez. Mi érdekel, Berci? Az, hogy milyen, amikor több mint két hétig lézengsz egy böhöm nagy hajó fedélzetén, a végtelen vizet bámulva, a végtelen kísértésétől győtrődve, aztán kiszállsz, bele egy böhöm nagy világba, és azt sem tudod, miért jöttél, csak azt, hogy

miért mentél el otthonról? Hogy amint telnek a napok, érzed, hogy a régebben ott élőknek nem vagy több, mint egy öklömnyi kő az útszél porában, látják, hogy ott vagy, nem illesz oda, de nem érdekli őket, még annyira sem, hogy odébb rúgjanak? Clevelandben kezdtem én is, mint annyi más magyar, majdhogynem foltozószabóként a sok ágról-szakadt között. Két évig fulladoztam a pokol ködös kapujában a Kuti Jóska édenkertje után. Gyűjtöttem annyit, hogy a keleti parton próbálkozzam. Boston már más volt, a kereskedők, a pénz paradicsoma, és Duchard úr, akinél felvételre jelentkeztem, amikor a próbamunkát elvégeztem, kikötötte, hogy az ő műhelyében csak szalonképes ruhában szabad dolgozni. Csak később értettem meg, hogy azért, amiért Kuti Jóskánál is, az egyszerű segédnek a tükör előtt forgatott kuncsaft hallatára kell elmagyarázni, milyen igazításokra van szükség, hogy a darab tökéletes legyen, azt pedig nem illik ingujjban végighallgatni. Komolyan kellett vennem őt. Azért is, mert szerető és szeretetre méltó ember volt. Egy éve voltam a segédje, talán több is annál, amikor úgy határozott, hogy szalont nyit az ígéretek városában, és megkérdezte, nem akarom-e én vezetni. Lenyűgözött az önzetlensége. Akkorra már beszéltem annyira a nyelvet is, hogy akarhassam. Újabb két év, ami rendben is lett volna, de annak ellenére, hogy Duchard úr nagyvonalúan részesévé tett a szalonnak, valami hiányzott az életemből. És itt nem az érzelmekre gondolok, mert odaát könnyebb a magamfajtának, bár az is úgy van, hogy ha az ember folyton vándorolni kényszerül, semmiben nem számíthat állandóságra. Mégis elvoltam magammal. De aztán tizenhét áprilisában tudaton kólintott Wilson elnök háborús beszédének egy mondata, hogy az igazság fontosabb, mint a béke. Ő persze másra értette, de én ráéreztem belőle az én igazságomra, hogy nekem fontosabb a saját lábamon megállni, mint megbékélni a langyos sorsommal. És Duchard úr ismét kegyes volt, beleegyezett, hogy kivásároljam a részét. Alig több mint huszonzét évesen egy közepes forgalmú New York-i ruhaszalon tulajdonosa lettem. Tudtam, a többi már csak kizárólag rajtam áll vagy bukik. És azt is, hogy ami kevéske tapasztalatom van, nem elég az üdvösséghez. Valami más kell, valami több. Éjszakákba nyúlóan töprengtem, mi az a több. Mert hiába adtam ki magamból mindent, az csak a középszerűre volt elég. És én mást akartam, a csúcst, a teljességet. És akkor kezembe került egy újság, amelyben olvastam Dzsigoró Kanóról, a dzsudó megálmódójáról, aki

Amerika egyik kikötőjében felállított egy küzdőteret, és kijelentette, hogy aki őt legyőzi, az több száz dollárt kap, a derék matrózok könnyű prédának nézték az alig hatvan kilós, alacsony emberkét, hatalmas lendülettel támadtak rá, hogy aztán az orrukon-hátukon érkezzenek a porba. És rájöttem, hogy nekem is ezt a módszert kell alkalmaznom, ki kell használnom azt a lendületet, amivel a megrendelőim belevetik magukat a szebbé válás folyamába. Attól kezdve energiám jó részét arra fordítottam, hogy kilessem a kimondatlan akaratumat, hogy kifürkészem, mitől is lesznek boldogabbá, s én ezt a belső lendületet kihasználva csak az irányt adjam hozzá, hogy ők a boldog elégedettségbe huppanjanak. Nem kellett világrengető megoldások. Elég volt néhány egyszerű, vázlatos vonallal elbódítani őket ahhoz, hogy a kellemes közérzetük forrásaként ne magukat, hanem engem lássanak. És attól kezdve már csak arra kellett vigyáznom, nehogy a turpisság kiderüljön.

- Fantasztikus! Fantasztikus vagy! Milyen boldog ember lehetsz, Guszti, milyen boldog ember! – Berci úgy érezte, hogy nem csak lenyűgözte őt ez az ember, de már szinte szereti is.

- Boldog?! Akár az is lehettem volna. De úgy látszik, a jóisten, a valamit valamiért alapon, megfizettette velem a megdicsőülés árát. Túl a hírnéven, a megbecsültségen, a pénzen, ami ebből következően dőlt, érzelmileg folyton elkárhozott voltam. Senkihez nem engedett közel azok közül, akiket én szerettem. Vergődés, megalázkodás, megaláztatás. Ha kellett, csak azért, mert én voltam a hírnév és a pénz. S mikor néha már-már közel kerültem volna ahhoz, hogy azért szeressen valaki, mert olyan vagyok, amilyen, a túlfűtött szenvedéllyemmel mindig belegyalogoltam az önérzetébe, az életébe. Biztos láttad már te is egyik-másik embert elszabott nadrágban, kabátban feszengeni. És elképzelted, hogy az milyen kegyetlen érzés lehet. Akkor képzeld el, milyen érzés egy olyan elbaszott életben feszengeni, mint az enyém.

- Miről beszélsz, miket nem mondasz?! Még hogy elbaszott?! De hát a te életed igazából az a hírnév, a siker, amit önerőből egy idegen világban elértél. Ne mondd azt nekem, Guszti, hogy az nem egy csodálatos elégtétel.

- Jaj, Berci, Berci, csalódnék benned?! Te is csak a felszínről ítélsz? Tudod-e, mekkora ára volt a hírnévnek és a sikernek, egyáltalán, a pénznek? Az állandó hányinger. Ahhoz, hogy a lendületüket kihasznál-

jam, gátlástalanul jó mélyre beléjük kellett nézmem. S mi mocsok volt, amit odabent láttam! S mi mocsok volt, ami kiült rajtuk! Mert a lelkekben rejlő szennyet nem fedi el néhány rőfnyi jól szabott csodaanyag. És azon túl? A sikeren, a hírnéven, a pénzen túl? Ha azon túl nincs semmi, mit ér az egész?! – kérdezte feltörő szenvedélyt szabadon szárnyaltatva Seres úr, és finoman ráengedte tenyerét a Berci kézfejére.

Berci hallgatott. Gyors számadást készített magában mindenkiről, aki őt szerette, és akit ő szeret. És úgy érezte, nem sajnálatból mondaná ki, hogy Seres úr is közékük tartozik. Már mondta volna is, de azonnal rájött, hogy ez túlzás, mert igazából csak csodálja. A csodálatát pedig nem tudta volna különb szavakban kifejezni, mint ahogyan már megtette. Nem is akarta. Inkább hallgatott tehát, és közben egészen átszellemültnek érezte magát, mint aki váratlanul, egy szerencsés véletlennek köszönhetően, s egy Seres Gusztáv nevű furcsa közvetítő révén, megszerezte az igazi életre nyíló kapu kulcsát.

Aznap este odahaza már nem is zavarta a Magdus duzzogása, a következő napokban szintúgy nem. A néha-néha elkapott tekintetéből érezte, hogy szívesen békülne, de a békülékenysége még alul marad a rátartóságával vívott csatában. Tette magát, hogy nem érdekli, azon a kevés időn kívül, amikor odaállt Peti ágya mellé, gyönyörködni a békés csecsemőálm csodájában, a munkájába mélyedt, és alkalmakként már igyekezett kipróbálni azt, amit Seres úrtól tanult. Csak módjával és a legnagyobb tapintattal, nehogy valamelyik hölgyet megsértse és elijessze. A módszer gyakorlati alkalmazásáról Seres úr nem beszélt, de Berci annyit eldöntött, hogy itt másak a viszonyok, nem is venné hasznát annak, amit Seres úr arról esetleg részletekbe menően mesélne. Azt mindenképpen eldöntötte, hogy ezentúl nem szegi le alázattal a tekintetét, miközben a kedves kuncafttal beszélget, hanem a szemébe nézve, annak jeleiből igyekszik kiolvasni, mit is szeretne, hogy is szeretné tulajdonképpen. Érdekes kísérletnek bizonyult, egy-két kivételtől eltekintve, minden nő hagyta a szemében kutakodni, néha látni vélte a szemekben a büszkeségérzet felvillanását, néha a rajtakapottság, az enyhe szégyenérzet okozta belső pirulást, de tette magát, hogy sem egyiket, sem másikat nem veszi észre, s ettől azok duzzadó, de nem hivalkodó önbizalomba mentek át, az eredmény mindenkor az

őszinte megnyílás volt, aminek nyomán Berci helyzete leegyszerűsödött, mindig tudni vélte, kivel hányadán áll.

A következő vasárnapi találkozóra mégsem akart egyedül menni, megkérte Kukit, jöjjön el vele. Egyfelől tartott is egy kicsit a folytatástól, másfelől nem akarta a Magdus fokozatos megenyhülését az újabb gyanúsítás lehetőségével leforrázni. De már az első percekben megbánta. Seres úr visszavedett azzá az udvarias amerikánussá, akit az első találkozásukkor megismertek. Főleg Kukival beszélgetett, elmélyültek az európai és az amerikai zsidók közötti különbségek taglalásában, és Berci, bár volt erről véleménye, mellőzöttnek, olykor egyenesen kirekesztettnek érezte magát. Tudta, hogy emiatt csak magára vethet, különösen olyankor érezte magát cudarul, amikor el-elkapta a Seres úr megrovó tekintetét. Érthetetlen bánat volt benne, amikor egy közönyös kézfogással elköszöntek egymástól.

Szerencséjére, bánatát feledtette az otthoni fogadtatás. Magdus kitárulkozó és adakozó volt, és Bercinek a gyönyörök gyönyöréig olyasmit is megengedett, amit azelőtt még soha. Estéről estére halmozta az örömet, mégis egész héten valami megmagyarázhatatlan nyugtalanság zavarta, valahányszor Seres úrra gondolt, olyan volt, mintha hiányérzete lenne, s bármennyire furcsállotta, várta a vasárnapot, az újabb találkozást.

És úgy tűnt, nem hiába. Seres úr, mintha átszökte volna az előző hetet, visszatért ahhoz a meghitt hanghoz, amellyel két héttel előtte elkényeztette, és Berci nem is szégyellte bevallani magának, hogy ez így összehasonlíthatatlanul jobb. Seres úr, akárha megérezte volna, még kedvesebb volt, mégis mellőzött mindent, ami a negédesség érzetét kelthette volna. Berci egy pillanatig sem morfondírozott azon, hogy elmesélje-e vagy sem, mire jutott a próbálkozásaival, és már-már büszkén zsebelte be a Seres úr dicséreteit.

- Nagy dolgokat vihetnénk véghez mi ketten, Berci - suttogta Seres úr, mintha valaki lehallgathatná őket, és tekintetéből sütött a forró ragaszkodás, amitől Berci egy kicsit megrémült, ennyi érzelm egy kicsit sok volt neki, bizonyára az arcára is kiült, mert Seres úr valamivel visszafogottabban folytatta. - Nem követhetem el veled azt a hibát, amit harmincvalahány évvel ezelőtt. Ezért nyíltan kimondom, nem tudnék elviselni egy újabb kudarcot. Hagyj itt mindent, és gyere velem! Megtaláljuk a világnak azt a zugát, ahol te a dicsőség minden babérját learathatod.

S amint a hatás kedvéért Seres úr egy pillanatra kivárt, furcsa módon a Berci agyában nem a vallomás lényege, hanem a világnak az a zuga foglalta el a fő helyet, ahol ő megdicsőülhet, és ez a zug egy zagyva, felemásan fortyogó városfertály képévé satnyult, ami nem Amerika volt, mert Seres úr sem Amerikát emlegette. Berci meg, anélkül, hogy a következményekkel számolt volna, erre kérdezett rá: – És miért nem Amerika?

Seres urat láthatóan váratlanul érte a kérdés. Arcára kiült a viaskodás, hogy válaszoljon-e vagy sem, de mint aki mindenre elszánt, mélyet sóhajtott, aztán vallott. – Nincs, nem lehet titkom előtted, Berci, ha már azt akarom, amit. Nem csak azért jöttem el ide, hogy Kuti Jóskát kimentsem. Nem mehetek vissza az Államokba. Történt ott egy és más, ami miatt előbb-utóbb szenvedélygyilkossággal vádolnának. És bizonyára le is csuknának, talán az életembe is kerülne, nincs elég alibim, hogy megússzam. Még időben hajóra szálltam, hogy kikerüljek a szórásukból. Itt elég zavarosak most a viszonyok ahhoz, hogy nehezebben akadhassanak rám. De mielőtt eljöttem volna, még kimenttettem, amit lehetett. Bőven elég ahhoz, hogy a világon bárhol újrainduljunk. Egyedül te vagy képes folytatni, még magasabb szinten, amit én elkezdtem. Minden adottságod megvan hozzá. – És mert Berci arcán pillanatok alatt többször is váltakozott a döbbenet, a rácsodálkozás, az értetlenség és az aggodalom, megnyugtatóként azt mondta: – Ha eljössz velem, gondoskodom róla, hogy akiket miattam itthagysz, soha semmiben ne szenvedjenek hiányt, amíg, egyszer majd, követhetnek téged.

A csendben, ami ezt követően közéjük zuhant, Berci, felemás elkápráztatottsága közben, a saját töprengő hangját hallotta vissza: – Miért, miért éppen én?!

Seres úr ezúttal, talán mert túlságosan is a féltettebb titkait is kiadó vallomásának hatása alá került, félreértette: – Gondolom, fölösleges kimondanom. De majd érezheted, ha minden nap megtapasztalod. – És a tiszta szeretettől sugárzó mosolyával álcázva a mozdulatot, gyöngéden a Berci combjára tette a kezét.

Berci a puhán rásimuló ujjak érintésétől idegesen összerándult. – Guszti, kérlek – mondta, de annyi bizonytalanság volt ebben az elutasításban, hogy Seres úr nem vette el a kezét a combjáról, amíg

Berci finoman meg nem fogta a csuklójától, és le nem emelte róla. – Kérlek, erről nem volt szó.

– De igen, Berci, az első perctől csakis erről volt szó – nézett a szemébe annyi dacos szenvedéllyel Seres úr, hogy Berci szinte már félni kezdett. Szervedélygyilkosság, szenvedélygyilkosság, dörömbölt a rémkép a tudata kapuján, és ettől egyszerre megszűnt a káprázat, szertefoszlott minden olyan kép, ami azelőtt idilli lehetett.

– Nem, Guszti, nem – mondta Berci határozottan. – Sajnálom, de én nem. Nagyon jó volt veled beszélgetni, de kérlek, ezentúl ne keress, ne zaklass, nem szeretnék a következőkben találkozni veled. – Felállt az asztaltól, betolta a székét, és tisztelettudó főhajtással elköszönt: – Isten áldjon, Guszti bátyám.

Seres úr megértette Bercit, többé soha nem kereste. De zaklatni önkéntelenül is zaklatta, a tragikus haláláról szóló hírral, amelyet Kuki hozott, aki az elmúlt hetekben is többször találkozott vele, s ugyan nyomát sem tapasztalta benne az előző idők könnyed lovagiasságának, de, amint mondta, sem a szavaiból, sem a viselkedéséből semmi nem utalt arra, ami végül is bekövetkezett: kötéllel a nyakában, már hullamereven találtak rá a Splendid szállóbeli szobájában, állítólag egy levelet is hagyott, de nem lehet tudni, mi állt benne, mert a rendőrség tárgyi bizonyítékként lefoglalta.

Berci nem tudott szabadulni az önvádtól, hogy köze van a Seres úr halálához. Talán, ha nem szakít vele olyan drasztikusan, ha fokozatosan vezeti rá, hogy nem tudja elfogadni azt a fajta közeledését... Sokszor a napjait is rémképek zavarták meg, munka közben a cérna, amelyet a tübe készült befűzni, hirtelen kötéllel vastagodott, saját életet kezdett élni, hurokba csavarodott, és fenyegetően táncolt szemei előtt, mintha arra készülne, hogy egy óvatlan pillanatban a nyakába ugorjon. Nem beszélt róla senkinek, de alig aludt valamit, szinte óránként ébredt rémülten abból a folyton visszatérő álomból, hogy Seres úr fenyegető tekintettel, de arcán negédes mosollyal közeledik felé, kezét a háta mögé rejtve, mintha csak a pillanatra várna, hogy végzetesen rávesse magát.

Az az álmatlanság, bár kínzó békétlenséget hozott, csak átmeneti volt. Akkor is félt, a félelem ugyanolyan fémes, rozsdás ízt hagyott a szájában, mint amit most érez, állandó szomjúság gyötörte, amelyet semmilyen folyadék nem csitított, pedig nem csak vízzel, hanem sörrel,

borral és tejjel is próbálkozott. A szemét is ugyanúgy szárazra szikkasztotta az álmatlanság, mindenféle lehetetlen tesztszagok készítették fintorra, és időnként, furcsa koppanásokat követően, fájdalom nyilallt a dobhártyájába, mintha egy láthatatlan kéz egy láthatatlan kalapáccsal szögeket verne belé. Mind meghalunk egyszer, mind, próbálta akkor vigasztalni magát.

Vigaszt keresve a halálkényszerre, belemélyül a tudatba, hogy mindenki meghal egyszer. Mindenki sor kerül majd, Magdusra is, Petire is, Mucikára is, ezen kár emésztődni, a mi örökkévalóságunk illékony, éteri. Csakhogy ez a gondolat képtelen túlemelni tudatát a gyász birodalmán, pusztítón befészkel, beékeli magát a jövőképe, és hiába keresi a látványt, amely nélküle is a boldog folytatásra utal, a Magdus jótékony és önzetlen tevés-vevését, a Peti muskotály mosolyát, a Mucika virágszirom lányarcát, egy elegánsan öltözött, jól fésült, akasztott ember képe tolakszik elébe, arcán valami rámerevedett különös, kihívó mosollyal, nincs más menekvés tőle, csak ha az égre emeli a szemét, ha arra igyekszik nézni, ahonnan még várható valami segítség, mert ilyenkor, mintha megindulna valaki őfelé, süvítés hallatszik, mint mikor egy új, léglökéses repülő motorját túrátztatják, de csak a szele éri el, senki, semmi nem jön, minden csak ígéret marad. Mégis hiszi, hogy még van esélye elkerülni az igazságosztó haragját, kinyújtja a kezét, mintha le akarná törölni élete táblájáról mindazt a vélt rosszat, amit elkövetett, hogy helyébe jócselekedetek egész sorát írja, gyónna is, vezekelve is, remélve, hogy bűnbánattal mindenki lekenyerezhető, talán még szerencsés is, hogy csak reménytelenséggel, a halálba poshadó étellel verte őt, a megfogyott testén csattanó bottal, s nem azzal, ami Jóbnak jutott, azt a mérhetetlen ajándékot, hogy fia, lánya révén még adott neki valamennyi halhatatlanságot, még ha úgy is érzi most magát, hogy a fohással felérő mély megbánás ellenére is gazdátlan bitangként, valami érthetetlen s megállíthatatlan folyamat következményeként vész majd bele a semmibe. Atyám, fakad fel belőle, akkor, Atyám, véresre verhetsz akár, csak nyújtsd felém a kezed, vagy csak egy jelét add annak, hogy felém nyújtsd, ha majd nem látom folyton ezt a közénk tolakodó képet, csak egy jelét annak, hogy pótolni tudom majd az értelmetlenül elvesztegetett időt.

Vári Attila

SIKOLTOZÓ PLATÁNOK

A 70 éves Káli Király István születésnapjára

El akartam mesélni anyáéknak, hogy semmi sem lett a mamutvadászatból, mert a Triff-tesvérek a mennybe mentek, amikor szinte rám dőlt az egyik sikoltozó platán. De nem engedték, hogy elmeséljem. A fürdetés után rögtön lefektettek és még a villanyt is leoltották, pedig a két szememmel láttam, ahogy az óriási lángcsóva, a fülsiketítő robbanás pontosan a túlsó domb tetején álló vérvörös délutáni Napba repítette őket. És a platánok is olyan sokáig és olyan hangosan sikoltoztak, hogy még akkor is hallottam őket, amikor már messze, a korcsmában bugyborékoltam a szalmaszállal a málnafröccsben.

Anyáék nem, de rajtuk kívül mindenki ismerte az ikreket a városban. A kötekedő Triff Lacit és Ferit, akik már olyan nagy fiúk voltak, hogy ki is maradtak az iskolából, s hetente egyszer borotválkoztak is. Reggelenként a falusi asszonyok zöldséggel rakott kosarait cipelték az állomásról a piacra. Néha, pénzért, annak az öregnek segítettek, aki száamárszekeérével a Vasudvar nevű üzletből fuvarozta a nehéz főzőkályhákat a vevőkhöz. De nem csak ebből volt rengeteg pénzük. Ha nem volt dolguk, egész nap a Zöld Béka nevű kocsmában támasztották a pultot. Kártyáztak és malmoztak, de még a csapos sem merte azt mondani nekik, hogy kiskorúakat nem szolgál ki. Összeszedték mindenholnan a csikkeket, amiket újságpapírba csavarva szívtak. Állandóan krákogtak a füst miatt, ami pontosan olyan sűrűn dőlt a szájukból, mint amikor mi vizes füvet tettünk szalonnasütéskor a parázsra. Teli volt a zsebük fémpénzzel, mintha játékra hívnák az embereket, azt csörgették, s mindenkivel kötekedtek. Még a fuvarosok is féltek tőlük, akik pedig soha le sem tették a kezükből a bivalybőr-ostort, mert ha verekedésre került a sor, olyanok voltak a Triffek, mintha egy négykarú ember támadta volna meg őket.

Mindenki tudta, hogy vannak fegyvereik és dinamitjuk is van. Valamikor, nagyon-nagyon régen, már legalább négy éve is elmúlt, hogy a háború végén, amikor a város mellett húzódott a front, a

cukorgyárnál elsüllyedt a komp, amin éppen lőszert és robbanóanyagot szállítottak volna a németek a túlpartra. Mert azok mindent fel akartak robbantani a végén. Nem maradt egyetlen híd sem a városon átfolyó patakon, ép sínek sem az állomáson, de felrobbantották a petróleumgyárat, a folyó duzzasztógátját, a villanytelepet, s még a szargyárnak nevezett szennyvíztisztító sem úszta meg. A nagyfiúk azt mondták, hogy nem csak a kompnál van mindenféle lőszer és robbanóanyag, de a Somos-tetői víztelep medencéjénél is talált valaki dinamitot. A vízművet nem tudták felrobbantani, mert a tározó a dombba volt építve jó mélyen, hogy megóvják a fagytól, a hőségtől, s kevés volt hozzá néhány rohamlapát, de szerencsére, már idejük sem volt rá a fritzeknek.

A Triff-ikrek dinamittal halásztak. Minden zivatar után, de csak olyankor, ha nem csak esett, de dörgött is, kosárszámra hordták a halat a házakhoz. Nagyon tudtak bánni a dinamittal. De az a robbanás, ami a mennyekbe repítette őket, nem a folyóparton történt, hanem a víztelep fölötti erdőben, a Somos-tetőn. Mert akkor, amikor mi vadászni indultunk volna Robival, akkor és ott, valamit nagyon-nagyon nem jól csináltak Triffék.

Fákat csavart ki a robbanás szele, égig ért a narancssárga láng, és vastag füst- és porfelhő gomolygott a Hipp-hoppnak nevezett meredek oldal fölött, amely aztán lassan rátelepedett a hegy alatti városrészre is.

És láttam a robbanáskor azt a kezet, amelyik úgy verdesett a levegőben, mintha egy óriásmadár szárnya lenne. És a kalapot, ami még akkor is az égen lebegett, amikor már megtalált minket Nagytata. Pedig mi egészen másért mentünk. Mi nem ilyen látványt akartunk látni.

Mert az lett volna a mamutvadászat délutánja.

Nagytata vágott mogyoróvesszőket. Olyan egyenesek voltak, hogy csuhaj. Ő mondta így.

- Csuha, ezek aztán az igazi nyílveszők!

Az újakat már tegnap megcsinálta. Igazi hegedűhúrt is vett hozzájuk egy üzletben, mert Robi azt mondta, hogy ő lelő majd egy hatalmas mamut. Hiába javította ki Nagytata, hogy az nem mamu, hanem mamut, mert ő ragaszkodott hozzá, hogy azt úgy kell mondani.

- Áron jön velünk, mert Áront elengedték és nem Árontot visszük magunkkal, mert az ő neve nem Áront - mondta fölényesen. - Még hogy a mamu neve helyesen mamut - dohogta.

Én nem szólhattam semmit, mert ha most azt mondanám, hogy Nagytatának van igaza, akkor rögtön rám förmedne.

- Te a saját nagyapádnak fogjad a pártját. Csak nekije. Örülj, hogy megengedtük, hogy Nagytatának szólítsad.

Ezt én soha nem értettem, pedig sokszor mondott ilyesmit. Mert amióta az eszemet tudom, igenis Nagytatának szólítottam, és ő is azt mondta, hogyha megkérdezték, hogy én is az unokája vagyok, hogy:

- Ikrek - mondta ilyenkor. - Csak éppen más az apjuk, és az anyjuk is más.

Az emberek csodálkozó fejcsóválással vették tudomásul, amit Nagytata mondott. Én ezen egyáltalán nem lepődtem meg. Láttam egy filmet, abban két lány olyan volt, mint két pulykatojás. Olyan egyformák és olyan szepplősek voltak. Annak a filmnek az is volt a címe, hogy Az ikrek. De ezekből van másfajta is. Úgy ám! Az óvodában a másik csoportban vannak a Wolf-ikrek, ott az egyik fiú, a másik pedig lány. A Triff-ikrek közül mindig kopasz volt az egyik, a másiknak pedig szinte a válláig ért a haja. Ikrekből is biztosan annyiféle van, mint csillag az égen.

Nagytatából egy van, de van nekem még két nagyapám is. Az egyik Kis nagyapa, a másik Pataki nagyapa. Az egyiket anyai nagyapának kell mondani, ha másoknak beszélek róla, és apai nagyapának a szakállast. Ezt persze nem értem. Az apai nagyapám anyámat lányomnak szólítja, az apámat Ferinek. Ha neki a lánya az anyám, akkor persze nem lehet az én apai nagyapám. A felnőttek olyan összevisszák, hogy az, csuhaj.

Nagytatát mégsem szólíthatom úgy, ahogy anya és apa teszi. Nekik Koronkai úr. De én még nem szólítottam soha senkit úrnak. Engem viszont már igen. Amikor esténként a Nagytata gyümölcsöséből, a Trébelyből megyünk hazafelé, mindig megállunk a Súrlott Grádics nevű kocsmánál, ahol ő sört iszik, mi pedig málnafröccsöt. Ott mondta a csapos, amikor rátettem a poharamat az egyik vendég újságjára, hogy:

- Uram, nem tesszük összevissza mindenki orra elé az üres poharat...

A Somos-tető nevű erdő alatt, egy irdatlan völgyben van Nagytata gyümölcsöse, amit úgy hívnak, hogy Trébely. Az majdnem egy óra járóföldre van a házunktól. Nagytata így szokta mondani.

- Félóra járóföld a Súrlott Grádicsig - és mi mindent megszámlunk. Hogy hány asszony, férfi és gyermek jön velünk szembe, hány

csatornarács van az útszélén, mert Nagytata azt mondta, hogy a világegyetem alapja a számolás.

Lehet, hogy ott, a gyümölcsösben, az egész világnak ez a neve, de soha sem azt mondja, hogy megyünk a kertbe, hanem, hogy „irány a Trébely”.

Annyiféle gyümölcsfája van, hogy a májusi cseresznyétől a téli körtéig mindig van benne ennivaló. Csak kenyeret, szalonnát és hagymát viszünk, és ha már leég a tűz, akkor parázs fölött, nyárson sütjük a szalonnát és a hagymakarikás kenyerre csöpögtetjük a zsírt.

És ház is van a kertben. Nem igazi lakóház, Nagytata úgy nevezi, hogy az „Erőd”. Ő pályamester a vasútnál, és az Erőd használt talpfákból épült.

- Telített talpfa, ami annyit jelent, hogy verheti az eső, rághatja a fagy, de nem rohad, nem gombásodik, nem költöznek belé a bogarak.

Csak éppen kettéfűrészelték hosszában őket, de még így is olyan vastag a fal, hogy még vaddisznó-golyóval sem lehetett átlőni. Állomászaga van az Erődnek a talpfát tartósító anyagtól, s az ajtó sem kismiska, mert azt egy kisiklott teherkocsiból hozatta. Ugyanúgy síneken gurul, mintha most is egy vagonot szolgálna, s nemcsak a kallantyús karral lehet lezárni, ami olyan nagy, mint apa biciklijének a kormányja, mert van rajta még két lakat is.

- Szű-, betörő- és bombabiztos - szokta mondani. - Igazi Erőd.

Onnan indultunk a vadászatra. Pontosan a kert fölött, az út túloldalán („öt perc járőföldre”, ahogy Robi szokta mondani), a sűrű bozótos mélyén van a régi zsidótemető, s ha a vártemplom felé néz az ember, látni lehet a német katonák sírjait. Nem kereszt van rajuk, csak valami olyasmi, mintha egy-egy deszka lenne, bele van égetve a név és fölötte volt a horogkereszt, amit az inasiskolásokkal kivésettetett a városi Néptanács.

Nem a temetők felé kell menni a mamut-vadászmezőhöz, hanem a lövölde felé, s onnan vezet az út a Németkalap nevű hegyre. Az, ha messziről nézi az ember, pontosan olyan, mint Napóleon kalapja, s Robi szerint oda kell menni.

- Abban az ősrendetegben élnek a mamuk - mondta, de Nagytata nem engedte, hogy egyből olyan messzire menjünk, azt mondta, hogy:

- Jó vadász fegyverpróba nélkül nem kockáztatja az életét.

Ezért mentünk a Nagyhegy-szőlős felé, egészen a suvadásig, mert arra soha nem szokott senki sem járni, nyugodtan gyakorolhattuk a célzást, nem kellett attól félnünk, hogy eltalálunk valakit, de leginkább attól, hogy egy nagyobb fiú összeszedi és elviszi a nyilainkat. Pedig azok különlegesek. Nagytata seregély szárnytollat rakott a végükbe.

- Ezzel nem lehet célt téveszteni - mondta.

Mielőtt felértünk volna a tetőre, láttuk, hogy a távolban, ahol a domb éle összefolyik a semmi kékségével, állatok legelnek az égben. Robi azt mondta, hogy azok antilopok, és nem is ott vannak, hanem Afrikában, csak a délibáb hozza őket ilyen közel, úgy, hogy nem is érdemes vadászni rájuk, mert nem érne el olyan messzire a lövés.

- Inkább csak nézzük őket - mondta és leült egy tölgyfa alá.

- Megszámoljuk őket? - kérdeztem, de csak az ujjait mutatta, hogy ő már számol.

Én nem hittem a délibábban. Ha csak látomás lenne, akkor nem mekegnének, nem hallanánk, ahogy hersegnek a gallyak, amint leharapják a vastag ágakról őket.

Kúszni kezdtem a csorda felé, hogy nehogy elijesszem őket, s akkor megláttam az emberkét. Nem a kecskék mekegtek. Ő utánozta őket, de az is lehet, hogy így beszélt hozzájuk. Furcsa feje volt. Keskeny, mintha oldalról összelapították volna. Akkora volt az a törpe ember, mint egy nagycsoportos óvodás, de látni lehetett, hogy öreg. Füle mellé virágokat tűzött, s azon a kecskehangon énekelt is valamit, aztán mintha menetelésre unszólná a nyáját, hangosan számolt: egy-kettő, egy-kettő, s az állatok elindultak arra, amerre ő ment.

Csak egy öreg, szakállas bakkecske maradt le. Farkaszemet nézett velem. Ő, talán kíváncsibb volt ránk, mint mi rájuk, s időnként hátsólábára emelkedve, mintha öklelni akarna, szökdécselve indult felénk. Olyan fenyegető volt, hogy rohanni kezdtünk, s talán az utolsó pillanatban értük el a kökénybokrokat, mert ijesztő volt, ahogy horkantva, időnként mellső lábával a földet kapálva azt üzente, hogy széttép, hogy felzabál, hogy a szarvával levegőbe hajít, mint azokat a zombékoson növő fücsomókat is, amelyek szalmasárgára száradtak a júliusi kánikulában.

Hasmánt feküdtünk a szúrós ágak védelmében, s óráknak tűnt az az idő, ameddig az állat ott kapált és meg akart találni, de szerencsénkre

túl sűrű volt a bozót neki, nem jött utánunk, csak ijesztgetett. Én már akkor tudtam, hogy rossz helyre tévedtünk.

- A fene vitte volna el a kecskét - mondtam.
- Bölény volt - mondta Robi. - Vagyis kafferbivaly.

Nem vitatkoztam vele. Ő a trébelyi hegypásztor kiégetett szarvú ökreit is mamutnak hitte, s amikor egyszer a vasútnál olyan vonatot láttunk, ami csupa rozsdás, bontásra szánt mozdonyokat vontatott, s a szerelvény végén három lecsupaszított szénmocskos szerkocsit húzott, azt mondta, hogy az a három egy páncélvonat, csak éppen behúzták a katonák az ágyúcsöveket.

- Kafferbivaly... Te nem is vagy igazi földlakó - mondtam neki azt, amit a nővéremtől hallottam, aki dühében mondta ezt Robinak, aki azt mondta neki, hogy a kolozsvári nagybátyja csinált pávatollakból igazi szárnyat magának és azért eszik szemes kukoricát, mint a tyúkok, mert akkor tud repülni.

- Te nem vagy igazi földlakó. Neked, még a segged is az égben jár.

Nem sértődött meg. Mereven bámult valamit a bokrok között, ami lehetett volna mozdulatlan medve, ott felejtett hátizsák, de bármi más is, csak éppen az nem, aminek ő látta.

- Ez egy elátkozott hely - mutatott titokzatos arccal egy faragott kőre Robi. - Ez egy várkastély maradványa, biztosan egészen ideig vezet a várból az az alagút, amiről mindenki tud, de mégsem találja senki.

Nem rendes kő volt. Olyan faragású volt, mintha nyitott könyv lenne, s a lapokon olyan betűk voltak, amiket nem ismertem, pedig már tudtam olvasni, az újságból, a Vörös Zászlóból is kiolvastam hangosan, hogy Titó a kommunizmus árulója, Amerika lakója.

- Ez a régi zsidótemető - mondtam és fel akartam állni, mert tudtam, hogy akkor nagyon közel vagyunk Nagytatához és az Erődhöz. Legfeljebb csak hat perc járőföldre. Egy kicsit azért mégsem volt közel. A kecskebak átkergetett a Hípp-hopp mellett, a Farczádiának nevezett fenyvesen, de ahogy indulni próbáltam, belecsúsztam egy mély gödörbe. A város fölötti erdő széle tele volt géppuska-fészkekkel, lövész- és futóárkokkal, de ezek mellett a régi zsidótemetőt a kincskeresők gödrei is járhatatlanná tették.

- Segíts kimászni - mondtam Robinak, mert hallottam, hogy valaki csörtetett a bokrok között. Talán Nagytata. Meghallhatta, ahogy a

kecske elől menekülve rikoltoztunk, s most jön, hogy jót nevessen a mamutvadászokon.

De nem ő jött. Az egyik Triff-iker volt az. Biztosan a kopasz, mert széles karimájú fekete kalap volt a fején, cipőfűzővel jól az állához kötve, akkora boggal, mint egy döglött béka, különben lefújta volna a fejről a szél, fennakadhatott volna a bokrokon. És jött felénk, kezében azzal a balta élű rohamlapáttal.

- Takarodjatok a kurva anyátokba, leselkedő patkányok, mert miszlikbe váglak, mint egy döglött kutyát! - sziszegte ijesztően, de olyan halkán, ahogy csak azok fenyegetőznek, akik komolyan is gondolják, de nem akarnak a jelenethez tanút.

Nekiiramodtunk a szűrős ágak várfalának, szinte elütöttük a másik ikret, aztán egy éppen csak könnyező forrás sarán leszánkáztunk a meredek domboldalon az útra. A tüskéktől véresen, a hosszú csúszástól sárosan kötöttünk ki egy csontváz-törzsű fa alatt. Akkora darabokban, mint egy szétnyitott újság, hámlott a fa szürkés-zöldes héja, s alatta, mintha frissen meszelték volna, hófehér volt a törzse. Az a fa fogott meg, hogy ne csússzak egészen a kövesút közepéig. Olyan volt, mint azoknak a májfoltos embereknek az arca, akik örökkön napszemüveget hordanak, mintha szemük takarásával akarnák névtelenül felismerhetlenné tenni magukat.

A lövő-ház felől, amit Nagytata kaszinónak nevezett, s aminek egy mesterséges domb irányába alacsony ablakai voltak, s mindenik ablak alatt a hatalmas teremben egy-egy pricecs, ahonnan a céltáblákra lehetett lőni, zeneszót hallottunk. Elindultunk arra, hátha ott lesz Nagytata is, s én akkor láttam életemben először azt, hogy az út mellett végig olyan hámló törzsű fák vannak, amelyenek sehol máshol nincsenek a városban. Nem csak az az egy volt belőlük.

- Plattámfa - mondta Robi.

- Megszámoljuk őket? - kérdeztem.

- Negyven - mondta Robi. - Nagytata mondta, hogy negyven van belőlük - suttogetta. Aztán, mint aki életbevágóan fontos titkot akar közölni, egészen a fülemhez hajolva azt mondta, hogy ezek a sikoltozó plattámfák, nem is igazi fák.

- Ezek olyan elátkozott katonák, akiket itt végeztek ki, mert éppen le akarták vetni az egyenruhájukat, hogy civilben megszökthessenek. De csak félig voltak átöltözve, azóta is állandóan vetkőznek, mint

amikor elkapták őket. Ha hozzájuk szorítod a füledet, és kaparászással jelzel nekik, akkor hallhatod, ahogy sikoltoznak a kivégzésük előtt.

Odaszorítottuk a fejünket, de Robi mindig belekaparászott az én jelembe, s abba sem voltam biztos, hogy a fa sikolt, vagy pedig a hegedűt hallom a lövő-ház felől, ezért átmentem egy másik fát kaparászni. Amikor azt hittem, hogy éppen válaszol az elátkozott katona, akkor láttam meg a narancs lángtölcsért az égen, s talán nem is hallottam a robbanást, mert iszonyatos szél támadt, ledöntött mindkettőnket a lábunkról. A hátamon feküdtem, láttam, hogy a fa koronája elrepül, irtást vág a kerítés bokrai között, csak az ágak nélkül maradt törzse merevedett vigyázzállásban mögöttem, mintha engem akarna óvni, s így fektemben is a várost bámulhattam volna, ha nem annak a szörnyű viharnek a jelei kötötték volna le a figyelmemet. Egészen magasan emberderék vastagságú fadarabok keringtek, levelek, kövek cikáztak a délután vörösébe hulló Nap irányába, s akkor megláttam azt a kart. És tudtam, hogy ahol a robbanás történt, ott áshattak a Triff-ikrek, mert amikor mellettük rohantunk, láttam, hogy egy láda van a gödrüknél, tele rengeteg vörös gyertyával. Olyan vastag gyertyák voltak, mint amilyeneket a húsvéti körmenetben láttam, de ezek tényleg nem fehérek, hanem szinte paradicsomszínűek voltak. Olyanok, mint amit még egyszer láttam náluk.

Az, hogy már egyszer láttam náluk ilyesmi gyertyákat, az még a tavaszi madárvonuláskor volt.

Nagytata kivitt a Holtághoz, távcsővel lestük a jégmadarakat, a búbos vöcsköket, de Nagytata azt mondta, hogy olyan ritka madarat fogunk látni, amilyent csak az északi Jeges-tengernél láthatnánk, és akkor mutatott nekünk egy ócska seszínű kacsát, és azt mondta, hogy az lenne a híres északi-búvár. És nálam volt éppen a távcsőve, és akkor megláttam a Triff-ikreket, a nádas szélén, a régi fagátnál. A kezükben pont olyan vörös gyertya volt, mint amit most is láttam, még égett is talán, mert füstölt, amikor a vízbe dobta a kopasz. Egészen halk morajlást hallottam akkor, s azt láttam, hogy ezernyi madár riad föl a vízről.

Még mindig a fatörzs mellett feküdtünk mindketten a földön, amikor Nagytata ránk lelt. Azt hitte, hogy háborús aknára léptünk, hogy nem is talál életben minket. Csak azt látta, hogy véresek és sárosak vagyunk, hogy szétszakadt az ingünk, a nadrágunk, és cafatokban lóg a lábamon

a háromnegyedes harisnya. Azt hitte, szegény, hogy a robbanástól van. Kérdezett is valamit, de nem értettem sem én, sem pedig Robi, hogy mit is mond. Csak azt a furcsa sikoltozást hallottam szüntelenül, amivel biztosan a megcsonkított fa katonája könyörgött, beszélt hozzám. Azt hiszem, megsüketültünk mindketten, mert csak akkor vettük észre a kaszinóból felénk rohanó embereket is, amikor már mellettünk voltak, pedig hangosan kiabált mindenki. A pincér fehér abroszokat hozott, kötésnek, vagy, hogy azzal takarja le a halottakat, de bugyborékos ásványvíz is volt nála. Na, az jólesett.

Egész népgyűlés vett körül minket. Még egy orvos is odakerült. Kigombolta az ingemet, meghallgatta a szívverésemet, aztán a Robiét is, és én majdnem elkacagtam magamat, mert egy puskatávcsővel, amit megfordított, belenézett a fülembé is. Azt hitte, kifelé vérzek az agyamból, pedig pontosan fordítva volt, mert egy kökénytüske szúrta meg a fülkagylómat, s amikor már nem volt helye a vérnek a fülemben, végigcsorgott az arcomon.

- Nincs nekem semmi bajom, de a Triff-ikrek biztosan meghaltak - mondtam. Csodálkoztam, hogy olyan furcsa a hangom, mint amikor a lánytestvéremmel azt játszodjuk, hogy belebeszélünk a tejeskannába.

Szerencsénk volt, hogy nem ugyanannál a fánál álltunk, így mindketten teljes takarásban voltunk a robbanás pillanatában. Az én fám másik oldalába, mint egy ember ökle, akkora lyukat ütött egy kő. Pontosán olyan magasan, hogyha ember lett volna, akkor a szívét találja el. A Robi fájában is ott volt a kivégzés nyoma, abba egy deszka úgy áll bele, mintha kalapáccsal verték volna be. Már álltam és a megmentőmet, a fát néztem, s tudtam, hogy a Triff-ikreknek közül volt a robbanáshoz, mert azt hiszem, ők csak eljöttek befejezni a negyven katona kivégzését. Talán nem is volt csak harmincnyolc fa, s ők ketten csak hozzáadódtak, hogy kilegyen a Robi-féle negyvenes szám.

Az egyik hámló törzsű fán, az ágak között egy láb lógott, még a bakancs is a lábfejen maradt, de csupasz és szőrös volt, sem nadrágszár, sem zokni nem volt rajta, ami takarja.

Ismét kaptam egy üveg vizet valakitől, és Nagytata lemosta az arcunkat, vérző lábszárunkat.

- Ez tiszta szesz, monopol - mondta a pincér és odaadta Nagytatának az üveget, amitől a sebeim jobban égtek, mint amikor a csipkebokor, a galagonya, a kökénytüske belém mart, és egy bácsi adott tejkaramella

cukorkát is, amit nem szoktam szopogatni, csak rágni, és amikor gyúrni kezdtem a fogammal, valami nagyot pattant a fejemben és akkor meghallottam a hangokat, mert kidugult a fülem.

- Ne menjen be senki az erdőbe a robbanás helyszínére! - mondta egy nagyon hivatalosan viselkedő ember. - A városban is hallották a robbanást, biztosan mindjárt itt lesz a milícia és a szekuritáté.

- Mi el is mennénk - mondta Nagytata. - Én is csak a robbanást hallottam, nem láttam semmit, aztán ezek a gyermekek is kicsik, még csak ősszel mennek iskolába, sokat úgy sem tehetnének hozzá a dologhoz.

Két részre szakadt a társaság, egyik fele Nagytatának adott igazat, a többiek pedig ragaszkodtak ahhoz, hogy a gyermekek tanúsíthatnának valami fontosat, így aztán azt a megoldást választották, hogy az a civil, aki a lehangosabb volt, felírta azt, hogy Koronkai Pál, lakcím, munkahely, s azt mondta nagylelkűen, hogy vigye csak az öreg a gyermekeket, elég volt nekik mára ebből a rémületből.

Én maradtam is volna, de mehetnékem is volt. Maradtam volna, mert kíváncsi voltam, hogy ki szedi le azt a lábat a fáról, de menni is volt kedvem, mert tudtam, hogy erre a nagy ijedtségre Nagytata, aki ivott is egy kicsit a monopolnak nevezett italból, biztosan két sört is megiszik majd, amíg elmeséli a Súrlott Grádicsban a történeteket, s akkor lehet, hogy én is két málnafröccsöt kapok.

Az Erődnek nem lett semmi baja, de egy részbe beleszorult egy deszkadarab, amit a légnyomás vagy négyszáz métert repített, onnan az öt perc járástól, ahol a Triffek ástak. Jó hosszú út, hogy célba érjen a láda darabja, amin még az írás is látszott: *Luftdichter Patronenkasten* írták rá, és horogkereszt is volt rajta.

- Ez egy német, légmentesen záródó töltényláda, s ezentúl ez lesz az Erőd becsületes neve. Luftdichter Patronenkasten - s ezt olyan hangon mondta Nagytata, mint amikor azzal fejez be valamit, hogy „bevégeztetett, ámen”.

Azon az oldalán, ahonnan a törmeléket kapta, úgy nézett ki az Erőd fala, mintha lusta kőművesek kezdték volna vakolni, mert a felét jól beterítette a sárga agyag. De nem maradtunk sokáig, éppen csak bezárta az ajtót Nagytata.

A Víztelep utca közepénél járhattunk már, amikor megláttuk azt a menetet. Elöl egy oldalkosaras motorbicikli, utána kékes füstben

tankok araszoltak a Somos-tető felé. Olyan volt, mintha háborúra készültek volna. A tankok tornyában sisakos katonák álltak, úgy szorongatták gépkarabélyukat, mintha attól függött volna az életük. Amikor megláttak minket a járdán, csikorogva lassított az első és mintha kukkerolna, ránk fordította az ágyúját, de nem lőtt, csak azt akarta, hogy megijesszen minket. Tíz tank, utánuk egy fekete autóban fontos emberek ülhettek, mert a kocsi fellépőjén, mindkét oldalon egy-egy fegyveres milicista állt.

Robi be sem fogta a száját, egész úton azt magyarázta Nagytatának, hogy a Triff-ikrek az elátkozott katonák kivégző osztagához tartoztak, de aztán őket, a „*dísznőkutya fasisztákat*” felrobbantották a hős szovjet partizánok.

Úgy értünk le a városi házakig, a Klastrom utcáig, hogy velünk szembe igazi emberáradat jött. Mentek az ingyen cirkuszba, de szerencsére senkinek sem jutott eszébe, hogy mi éppen onnan jöhetünk, s hogy megkérdezhetnék Nagytatát, hogy mi is történt, s így elég hamar a korcsmához értünk.

Ott mindenki tudta, hogy Nagytata a szabadsága minden napját a Trébelyben tölti, s azt is sejtették, láthattunk valamit, esetleg többet is, mint amennyit a halandók valaha is megtudhatnak arról az iszonyatos robbanásról.

Ő bent sörözött, mi kiültünk a gyalult deszkalépcsőre és kipróbáltuk az új találmányt, a szalmaszálat, amivel szívni lehetett a pohárból a málnát, s így sokkal, de sokkal tovább tartott, mint úgy, ahogy inni szoktuk, szinte lehajtva egyetlen nyeléssel.

Egy bácsi jött át a szomszéd házból, nyakában ült a kisfia, olyan három-négyéves lehetett, de csak fél kézzel kapaszkodott, mert a másik kezében kék gumilabda volt. A lépcsőnél letette az apja.

- Na, itt a fiúkkal focizhatsz, Istvánka - mondta.

- Játsszol? - kérdezte tőlem a gyerek, de én nem szerettem, és fájt is a lábam, de Robi rögtön ki akarta cselezni, még azt sem kérdezte, hogy vészkapura rúgják, vagy csak arra megy ki a dolog, hogy ki tudja magánál tartani legtovább a labdát. De mindegy is volt. Robi nem is ért a labdához, a mellette pöttömnek tűnő, még csak nem is óvodáskorú kisfiú úgy rúgta el mellette, a lába között, a feje fölött a labdát, hogy Robi csak kapkodta a fejét.

- De valamit csak láttak a kölykök - mondta valaki Nagytatának.

- Hát az a helyzet, Király úr, hogy ezek éppen mamutvadászatra indultak, most pedig azt mondják, hogy a sikoltozó platánokat végezték ki valakik, s az volt az a nagy robbanás.

- Utolérhetetlen fantáziájuk van a gyermekeknek. Hogy is tud valaki olyasmit kitalálni, hogy sikoltoznak a platánok?

- Nem tudom. Az ilyenekből lesznek aztán a kocsmai mesekirályok, jobb esetben a regényírók – mondta Nagytata.

Már sötétedett, amire hazaértünk. Anya bedugott a fürdőkádba, úgy lesikálta a bőrömet, hogy jobban fájt, mint a bozótbeli menekülés, de nem hagyta, hogy elmondjam neki azt, hogy a Triff-ikrek az égbe mentek, azt sem, hogy miért sikoltoznak a platánok, mert anya azt akarta, hogy mindig igazat mondjak.

- Csak egyszer hallanám azt, hogy bebújtal valami koszos rókalyukba és attól nézel ki így. De neked mindig van valami meséd, hol arról, hogy mamutvadászatra visz Koronkai úr, hol arról, hogy nem is fürödtél a Marosban, hanem eláztál abban a felhőtlen időben.

- De anya, igazán akkora volt az a felhő, mint egy zsebkendő, mégis záporozott belőle a víz, kérdezd meg Nagytatát.

- Igen, aztán azon a felhőn elrepültek az égbe a te Triff-ikreid. Jesszusom, te kicsi hárijános, nincs is ilyen nevű család a városban...

Öcsödi tekepálya, 2010 (70x50 cm, olaj, farost)

Láng Orsolya

KÉTBALKEZES

Összerezdül, amikor leütök egy billentyűt.
Benyúlok a terítő alá,
úgy tapogatom ki a hangot.
Jól érzed itt magad, úgy látom,
marad mozdulatlan, basszuskulcs nyakívvel.
Pedig azt reméltem, ma még összehangolunk.

Mielőtt letargikus harmóniák
prédájává válok, teszek egy utolsó
hangsúlyos megfigyelést.
A fejtetőn, a kutacs egykor süppedős talaján
gyarapodik a haj tisztása.
Onnan fázhat úgy, hogy nem tud védekezni
a könnycsatornák inkontinenciája ellen.
A leghűvösebb dallamra is
meleg sírás önti el.

A mohos fotelben úgy helyezkedem,
hogy a bal csuklómba görcs áll.
Így a továbbiakban mindenki
a maga bajával foglalkozhat,
pofozgathatja rozzant birtokát,
miközben titkon
a mulandóban hisz,
és a kizárt felé nyit.

A BARÁT

Helyedre nyomulva, felemelt ujjal jelzi, hogy ő
gyanakvón tekint minden titokban végbement csodára.
Semmit nem sejtett, mikor a folyóparton horgászott veled,
nem látszott rajtad, hogy változol.

Fejcsóválásával szinte lekaszabolja fejem,
hőköléshez nincs tér.
Szája szélén gyúlik a nyál, midőn megütközésének hangot ad.
Beállt mellém, együtt várjuk, hogy kiderüljön az ég,
lerázhatatlansága jeléül még az ernyőt is elvette,
„tartani”, hogy „nő létemre” ne fáradjak el,
amíg téged szapulunk.

Időm sincs átlátni, hogy itt a hálában nem lesz köszönet,
a tálcán felkínált cinkosság, a figyelemnek álcázott vérszomj
elvakít, mert rosszul hiányzol.

Hiába mondom, hogy megértelek,
a szabadság számodra mindennél fontosabb,
sokatmondón emeli meg állát,
mint aki érti az iróniát, és vállon vereget
a helyzet magaslatán.
Együttérzéséről biztosít, hogy
éppoly tanácstalan, akárcsak én.

Gondoljak csak bele,
mióta elmentél, iszik. A bárban,
ahová focit nézni ül be, mindenki
arról beszél, hogy milyen nehéz lehet neki,
és persze
főként nekem.

Amint eláll az eső, kezembe nyomja ernyőm,
sürgős teendőire hivatkozva (megállíthatatlanul
halad sikertörténetének csúcsa felé, hogy ez mekkora
felelősséggel jár, hiszen egyre kevesebbet hibázhat) elsiet,
távolodva sem bír zsugorodni,
hátrahagyva a feladatot, hogy elhagyjam a teret.
Hogy valahogy jól
hagyjam
el.

ÉLETJELENSÉGEK

Nagymama a fényvel ellentétes irányba növekszik.
Elvitte a front.
Az újszülöttet hideg vízből meleg vízbe mártják,
ha nem lélegzik.
Hidegről melegre vált az idő, és az öregek
lélegzése leáll.

Ha melegről ismét hidegre vált,
már az sem tesz jóvá semmit.
Eső után köpönyeg.
Legfeljebb a temetésen gondol majd mindenki arra,
hogy „lám, még az ég is”,
„milyen szép búcsú”,
„mintha rendelték volna”.

A temetésen kapott nátha olyan,
mint esküvőn beleszeretni menyasszonyba, vőlegénybe.
Magunkkal akarunk vinni valamit
a rendkívüli pillanatból.
Saját nevünket viszontlátni egy koszorú
vízlepergető szalagján
sem a könnyű elengedésnek nyit utat.

A filodendron jókora volt már,
a ruhásszekrény hátába szegezett pányvák tartották.
Nagymama nagy jóindulattal mégis virágnak nevezte:
„akkor fogok meghalni, amikor az a virág”.
Gyengébb pillanataiban attól tartott,
hogy az ágya fölé hajló karéjos levelek
elszívják előle az oxigént.

A pálmának kevés volt már a föld,
kiültettük az udvarra.
Nagymama az ágyából nem láthatta,
hogy a konkurens levelek oxidálódnak,
elszáradnak.
De jobb is volt így.
Könnyezni már nehezebbre esett.

Botár Emőke

ENYÉM A SZEREP...

Gy
ermek
koromban színésznő
akartam lenni... Most enyém a sze
rep: a nőé, aki sír. S én nem tu-
dom eljátszani... szárazon ég a
szemem, nőnek alatta a karikák,
nőnek a fák, nőnek a felhők
minden nő, csak én le-
szek egy re keve sebb lám
ezt sem tudom eljátszani, pe-
dig enyém a szerep, a nőé, aki sír
minden adott hozzá: a koporsó előt-
tem, műanyag szalagocskák a szé-
lén műanyag csipke körbe-
körbe műanyag ke-
reszt a tetején
csak azt nem tudom,
ki fekszik benne, igaz, hogy
anyámat két napja elvesztettem de
ő apámmal ment el kézenfogva
úgyhogy végső soron nem is
értem mit keresek én itt
ebben a hülye szerep
ben

Oláh-Gál Elvira

„MI VOLTUNK A KOMMUNIZMUS »NIGGEREI«”

– Oláh-Gál Elvira beszélgetése csíktaploczai Lázár Pállal –

A székely lófő Lázár család a XVI. századtól szerepel a csíkszéki közéletben. Nemességükben Mária Terézia császárnő erősíti meg csíktaploczai Lázár Antalt és családját. A madéfalvi veszedelem után azonban megfosztatnak vagyonuktól, Lázár Imre maga vitte a csíkiak panaszát Bécsbe, amelyben az erőszakos határőrség ellen tiltakoznak. Az élet Erdély más tájain kezdődik újra. A Hunyad vármegyei Lapusnyakon jelentős vagyonra tesznek szert, de a csíktaploczai bölcsőhelyet sem adják fel, visszatérnek, és mindkét helyen jelentős köztisztviségeket viselnek a XIX. században. Lázár Pál, lapusnyaki birtokos Hunyad megyei szolgabíró 1815-ben, Lázár Antal a székelyek országgyűlési követe 1830–41 között, fia, Dénes pedig csíkszéki alispán. Lázár Árpád dobrai birtokos (Hunyad vármegye), 1887–1906 között a képviselőház tagja. A lapusnyaki birtokot Lázár Lászlótól kobozta el a román állam, akinek örökösire hárult a visszaszerzés feladata. Lázár Pál építőmérnök gyermekként élte meg az államosítást és a kitelepítést. 1990 után tette, amit osztály és sorstárai tesznek, hadakozik a romániai visszaszolgáltatás „egyik kezemmel adom, másikkal visszaveszem” sajátos logikájával és gyakorlati alkalmazásával. 2016-ban az erdélyi történelmi családokat tömörítő Castellum Alapítvány Torma Miklós-emlékdíjjal tüntette ki. Marosvásárhelyi otthonában beszélgettünk, a családi album előtt. Első kép: Lapusnyak, csinos udvarház, előtte négylovas parádés kocsis, a „nagyasszonnyal”.

– Múlt század eleji hangulat, a lapusnyaki birtok fénykora, nemde?!

– Igen, valamikor a XX. század elején készült a kép. Nagyapám második felesége, apám mostohaanyja¹ látható a képen, ő ült elől. A bakon egy úriember, ő hajtott, a kocsis pedig hátul. A ház nem volt nagy, kúriának neveztük. Középen volt egy nagyszoba, a szalon, és jobbról is, balról is három-három szoba. A két világháború között még a konyha külön épületben volt, utána már minden a kúriába került. Édesapám irodája is az ebédlőbe költözött, vagy fordítva, ahogy tetszik.

1 Talacsek Mária apja bányaigazgató volt Petrozsényben.

Összezsugorodott minden, és a zsugorodás már Trianon után elkezdődött, a román világban már arra kényszerült a család, hogy felszámolja a gazdaság egy részét. Nagyapám² felszámolta az első világháború előtti agarászatot, az udvari kovácsműhelyt, nem volt már négylovas kocsik sem, de volt ménese, nagyszerű lovakkal. Apám³ és testvérbátyja, Lázár Kálmán jó lovakat akartak hozni Argentínából. Kálmán egy lovaspóli versenyen Bécsben megismerkedett angol lovasokkal, akiknek nagyon jó lovaik voltak, és megtudta tőlük, hogy Argentínából származnak. Rábeszélte öccsét (apámat) és egy barátjukat, Biró Lajost, aki már járt ott, hogy utazzanak oda és hozzanak lovakat. Közben kitört az első világháború és megpróbáltak hazajönni, mert „meg kell védeni a hazát”. Apámnak nem sikerült hazajönni, de Kálmán bátyja tudott útlevelet szerezni, és hazajött – meghalni. Ez az első világháborús története.

– *Mekkora volt a birtok Trianon előtt?*

– A birtok nagyapám után apámra maradt, nem volt nagy, több száz hektár, és nagyapám még bérelt is állami birtokot, Laszót⁴, közel Dévához, Marosillyétől délre, a Maros bal partján, Guraszáda felé. A vagyon jó részét elvették, az első román agrárreformmal száz hektárt hagytak meg, mivel apám is, nagyapám is agronómus volt, és nekik több maradhatott. Pontosabban több mint száz hektár, mert akkor még nagyapám birtokát is meghagyták, és ez örökségként apámra maradt. Mondhatni, a szerencsésebbek közé tartoztak, mert apám unokatestvéreinek, Lázár Baláznak például Dobrán csak a kúriát és az udvart hagyták meg, a gyümölcsöst és egy malmot. Az apja nevében volt, akinek mérnökként jó állása volt Magyarországon a MÁV-nál, és „abszontista”⁵-nak nyilvánították. Nem lévén itthon, a vagyonát elkobozták, kifosztották mindenéből. Tehát így zsugorodott a birtok, aminek aztán 1945-ben elvették nagy részét, mindössze 50 hektárt hagytak meg. 1949-ben pedig mindenünket elvették.

2 Lázár László (1857–1941) lapusnyaki birtokos, kukoricanelesztő. Neje felsőszárazpataki Kendessy Klára, második neje Talacsek Mária.

3 Lázár László (1891, Lapusnyak – 1963, Déva) lapusnyaki birtokos, agrármérnök, mintagazda. Házasságai: 1. Goró Mici, 2. Magyargyerőmonostori báró Kemény Judit. Második házasságból született: Katalin, Pál (gyermektelen) és László, akinek két lánya van: Katalin, Ugron Ádámné Marosvásárhelyen él, és Eöry Emese, Budapesten él.

4 Laszó a trianoni békeszerződés előtt Hunyad vármegye Marosillyei járásához tartozott. 1910-ben a 484 lakosából 20 magyar, 457 román volt.

5 Abszontista: távollévő

– A család a csíktaploczai előnevet viseli. A fejedelemség korában már jelen vannak a székelyföldi közéletben. A XVI. századi lustrákban, mint lófők szerepelnek. Mit tudtak a gyökerekről?

– Lázár Farkas a XIX. században állította össze a családfát. A család IV. Bélától kapott nemességet. Felmenőim valóban jelen voltak a fejedelemség erdélyi politikai életében, Lázár Barabás részt vett a II. Rákóczi György fejedelem vezette lengyelországi hadjáratban.⁶ A Hunyad megyei ág szempontjából Lázár Antal jelentős, aki felcsiki főjegyző volt, császárhű katolikus, a csíksomlyói kolostor világi gondnoka, közrejátszott a katolikus rend megerősödésében, és ezért kitüntetést kapott magától Mária Teréziától.⁷ Egyik fia, István, a madéfalvi vérengzés után Moldvába menekült, a másik, Imre, aki tisztséget viselt Csíkban, megbízást kapott, hogy az erőszakos sorozással kapcsolatban a csíki határőr-családok részéről kérvényt vigyen Bécsbe, a császárnő elé terjeszteni a csíkiak kérését. Ám a császári udvarban bebörtönözték, másfél év múlva került haza. Ez 1762-ben történt, majd mint felbújtót menesztették a főjegyzői tisztségből. Hadik András tábornok közbenjárására jöhettek haza, egyik a börtönből, másik a moldvai száműzetéséből. Istvánt egy évre a vérengzés után idézték a Bünyenyítő Bizottság elé, de mivel Moldvába menekült, távollétében jószágvesztésre ítélték,

6 Lázár Barabás, aki 1569-ben lófóként szerepel egy összeírásban. Majd a század végén két esetben is Lázár István nemes ember nevével találkozunk: 1591-ben Lajos Balázs és Miklós lófősítése kapcsán említik annak taploczai házát, majd öt évvel később egy tanúkihallgatási jegyzőkönyvben tűnik fel, és 67 évesnek írják. Taploczai Lázár Mihály 1598. évi tanúvallomásából tudjuk, hogy öccse, Tamás, miután megjárta Lengyelországot, a moldvai vajda fogságába esett és Suceava várában raboskodott. A Giorgio Basta által a császár hűségére 1602 nyarán felesketett csíkszéki nemesek, lófők és szabad székelyek sorában találjuk taploczai Lázár Istvánt és Lázár Tamást, az 1614. évi lustrában pedig Lázár Mihályt, mindannyian primipilusok. A család történetére vonatkozóan a XVII. századból nincs egyéb információ. A Lázárok csak 1722-ben tűnnek fel újból a forrásokban, amikor egy, a csíksomlyói ferencesek által kiadott elismervény taploczai Lázár Imrét mint néhai földbirtokost említi. (Bicsok Zoltán: *Fondok és Gyűjtemények a Román Országos Levéltár Csíkszeredai Igazgatóságának kezelésében*; A taploczai Lázár család iratai. In *Örökségünk*, 2009/3)

7 A XVIII. század közepén a család meghatározó tagja taploczai Lázár Antal (†1764), Felcsíkszék jegyzője és a csíksomlyói ferences kolostor világi gondnoka volt. Nótáriusi hivatalát két évtizedig közmegelegedésre viselte, ezzel érdemelte ki, hogy 1742 augusztusában Mária Terézia királynő megerősítse a taploczai Lázárok lófőségét. A királyi könyv tanúsága szerint a címeres nemeslevelet Taploczai Lázár Antal, neje Márton(ffi) Klára és gyermekeik: Imre, István, Klára és Zsuzsanna kapták – címerállatuk a kék pajzsban, zöld mezőn balra fordult, mancsában kardot tartó, ágaskodó oroszlán, feje mellett hatágú csillaggal és félhaddal. (Bicsok Zoltán: i. m.)

majd ugyanezen év őszen a császárnő kegyelembe részesítette. Mivel a vagyonukat Csíkban elkobozták, egyikük Hunyad vármegyében telepedett le, attól származunk mi, a másik Torda vármegyébe telepedett le, de három évtized után visszakapták a vagyonukat, és mindkét fivér egy-egy fiút visszaküldött Székelyföldre. Ezért a csíktaploczai folytonosság nem szakadt meg, később is jelentős tisztségeket viseltek, ma is élnek leszármazottaik.⁸ Ameddig Lapusnyakon éltünk, apám többször is elmondta, hogy mi székelyek vagyunk, de miután Dévára kerültünk, már nem hangoztatta. Kérdeztük tőle, hogy is van ez a nemesség, miért is vagyunk mi nemesek? Azt felelte, hogy „az igazi nemes a tetteivel és gondolkodásával bizonyít.”

A már említett Lázár Imre ősöm, aki Székelyföldről Hunyad megyébe került, jószágigazgató lett Haller János özvegyénél, Daniel Zsófia grófnénál. Házasságok révén tett szert igen szép vagyonra. Különösen a második házassága Szentiványi Mihály⁹ özvegyével, gróf Kálnoky Borbálával jelentős vagyongyarapodást hozott. Első felesége karatnai Könczei Erzsébet volt, és volt egy harmadik is, Benkő Krisztinával¹⁰. Öt gyermekük született: Pál, Ferenc, János, Anna és Klára. Bár Ferenc is viselt tisztséget, a csiki szálak Pál lemenői ágán folytatódnak. Őrök is két ezüst, monogramos csészét, 1838-ban készültek Lázár Pálnak. Aztán birtokomban vannak még családi festmények is. Érdekes a történetük, elmesélem.

8 Taploczai Lázár Pál (1752–1810) 1806-ban királyi táblai protocollista Marosvásárhelyen, és 1809-ben neve felmerült a felcsíki alkirálybíró-választás jelöltjei között is. Galgóci Kőszegi Máriával kötött házasságából négy fia született (Farkas, Pál, Imre és Antal), tulajdonképpen a továbbiakban ők tartották fenn a Lázár család ezen ágát, ugyanis id. Pál testvérei, Ferenc (1756–1832) és János (1757–1813) magtalanul haltak meg. Úgy tűnik, kettejük közül Lázár Ferenc volt aktívabb a közéleti pályán, 1799-ben ugyanis csíkszéki pénztárnokságra jelölték, 1808-ban pedig ő kapta meg a martonfalvi postamesterséget, majd egyike lett az 1809. évi nemesi hadfelkelés előkészítésére kiküldött széki biztosoknak, 1810-ben a csiki országgyűlési követek utasítását szövegező bizottság tagjaként működött. Még ugyanazon évben Felcsíkszék alkirálybírójává választották, feltehetőleg ez volt karrierje csúcsa. (Bicsok Zoltán: i. m.)

9 Lázár Imre 1756-ban felcsíki jegyző (Benkő szerint). Kincstári urad. inspektor Déván (a családi közlés szerint). Második neje, özv. Szentiványiné gr. Kálnoky Zsuzsa a Kálnokyak családfáján fel nem található, de lehetett az 1732-ben elhalt Domokos leánya Kendeffy Judittól. (Gyulai Rikárd: A csik-taploczai Lázár család. In *Genealógiai Füzetek*, 2. 1904. 19–21.)

10 Ellene utóbb a boszorkányság vádja is felmerült, erre vonatkozóan értékes források maradtak fenn a család levéltárában.

Anyai nagyanyám, Petrichevics-Horváth Eszter, Kemény Pálné Malomfalván élt, két nőtlen fiával, Domokossal és Ferencsel¹¹. Onnan telepítették ki Marosvásárhelyre¹², mikor volt a „déózás”.¹³ Ferenc bácsinak volt egy háza Nagyenyeden, az enyediék Burgnak nevezik, a turisztikai leírásokban a Kemény–Zeyk-kúria¹⁴ néven szerepel. A Burg utolsó tulajdonosa Ferenc bácsi volt, itt volt egy berendezett lakása. Amikor Ferenc bácsit és nagyanyámat Marosvásárhelyen egy pincében helyezték el, akkor Vita Zsigmond, akinek édesanyja, Ella néni¹⁵ rokonság volt, a Burgban lakott. Bútorokat, festményeket mentett meg, így került hozzám is ezekből, például egy szekrény, komód és több családi kép. Hasonlóképpen kaptunk az unitárius egyháztól is. Nagyanyám egyik húga, Hortenzia, Bánffy Ferencné Kolozsváron élt és a családi képek egy részét elhelyezték az unitárius egyház levéltárában. Hozzáteszem, dédapám, P. Horváth Kálmán az unitárius egyház főgondnoka volt. Így kerültek hozzám is örökségként családi képek, sajnos egyik sem ábrázolja Lázár őseimet.

- *A családfa szerint nagyapja, Lázár László országgyűlési képviselő volt.*
- Valószínűnek tartom, hogy Lázár Árpád után volt képviselő. Fennmaradt a családi emlékezetben egy kortesdal: *Szépen leng a magyar zászló, éljen Lázár László.* Mire az ellenpárt emberei azt kiabálták volna,

-
- 11 Kemény-testvérek: Domokos (1905–74), Katalin, dr. Czako Józsefné (1907–2014), Ferenc (1909–86), Judit, Lázár Lászlóné (1910–2002), Dénes (1912–78), akinek felesége Alison Elisabeth Stuart Burnett of Powis (1917, Powis – 2014, Aberdeen), Iona, Dr. Markos Andrásné (1918–2013)
 - 12 A Petrichevics testvérek: Melánia, Joksmán Ödönné (1877–1949), Hortenzia, Bánffy Ferencné (1879–1968), Katalin (1879–1956), Eszter, Kemény Pálné (1880–1952), és Antónia, Berg Hermanné (1882–1963). A marosvásárhelyi kényszerlakhelyen együtt voltak a Bartók Béla út 4. szám alatt, egy pincében.
 - 13 D. Ó. – domiciliu obligatoriu (román): kényszerlakhely.
 - 14 A családi hagyomány szerint ezen a helyen először Kemény János fejedelem unokája építkezett. Enyed történetének az utóbbi kétszázharminc évben ott álló tanuját, a mai épületet a XVIII. század 80-as éveiben építtette Kemény Simon, akinek halála után Judit nevű leányát Zeyk Károly, a későbbi képviselő és Alsó-Fehér megye főispánja vette feleségül. Így lett a bennvalóból Kemény–Zeyk-udvar, ahol a két család tagjai egymás mellett laktak, és több házasság is létrejött ilyenformán. A jámbor enyediék lokálpatriotizmustól fűtötten vagy gúnyos szándékkal Burgnak nevezték ezt a házat. Kelemen Lajos történettudós szerint „ez csak olyan féltréfás megasztizelő név”, amivel „a múlt században, sőt századunkban is” emlegették, illetve emlegetik a Kemény család kúriaszerepét, földszintes városi házat. Dóczyiné Berde Amál festőművész városképében olvasható: „Ez a falusi jellegű kúria képviselte a XX. század elején az előkelő világot. Lakói mintha a múlt századból felejtődtek volna ott a családi várban, melyet Teleki Anna (Kemény Simon táblai ülnök felesége), az igazi főúri dáma építtetett két leánya számára.” (Józsa Miklós: A nagyenyedi „Burg”. In *Szabadság*, 2010. január 16.)
 - 15 Zeyk Gabriella

hogy: *Abzug, le vele!* Csak egy választási ciklusban volt képviselő. Azután nem kandidált, mert el volt foglalva a birtokkal, ő nemesítette a lapusnyaki nyolcsoros kukoricát, ami kitűnő csemegekukorica volt. Azt írta az önéletrajzában: „mivel az oláh népnek fő eledele a kukorica, elhatároztam, hogy nemesítek egy jó fajtát.”

– *Lapusnyak Dél-Erdélyben található, 1940-ben Romániában maradt, tehát a következő években sem változott a helyzet. Hogyan élték meg a háborút?*

– Emlékszem pontosan, amikor a németek vonultak vissza, szaladtak 1944. augusztus 23-án, akkor már ötéves voltam. Csak úgy átmentek rajtunk, mert a műút ott vezet Marosillyén át a Bánság felé. Egy-egy helyen megálltak, lelőttek egy borjút, és rohantak tovább fejvesztve. Arra is emlékszem, amikor jöttek az oroszok, először a tiszték, akik megnézték, hol szállhat meg a katonaság. Azok beszéltek franciául, vagy németül, azokkal lehetett értekezni. Azt már az elbeszélésekből tudom, hogy figyelmeztették a családot, menjünk el valahová, mert az első orosz katonák, akik jönnek, azok a börtöntöltelékek, a csürhe, rabolnak, feldúlnak mindent, ami útjukba kerül. A büntetőosztagokat küldték mindig előre. Nem mentünk el, de valóban, amikor jöttek, mindent felforgattak, bejöttek a házba, megfogták a párnahuzatokat, kiüresítették, telerakták zabbal és vitték el. Édesapám éjszaka, hogy ne lássák, felpakolt és felmentünk egy hegyi faluba, a románok lakta Ohabába, Lapusnyaktól 10 km-re fekszik, fenn, a Ruzska-havasok lábánál. Ott egy öregembernél szálltunk meg, aki azért fogadott be, mert azt mondta: amikor ők templomot építettek, a nagyapám adott pénzt harangra, ő akkor a primár¹⁶ volt. Azt mondta, most az ő fia a primár (Szonyikának hívták, nem tudom, hogyan írhatták a nevét), annak van a legjobb háza a faluban és menjünk oda lakni. Valóban, a kis házak mellett állt egy emeletes kőház, nagy szobákkal. Ebben laktunk a tél beálltáig, amikor lejöttünk onnan, de nem mentünk Lapusnyakra, mert ott a házunkba időközben a román katonaság szállásolta be magát. Marosillyére mentünk, ott lakást béreltünk, és apám onnan foglalkozott a lapusnyaki gazdasággal. Aztán tavasszal hazamentünk, de a táblák még ott maradtak a kapun: Armata Română¹⁷. Amikor jöttek az oroszok visszafelé és meglátták, keresték,

16 Román: polgármester

17 Román: román hadsereg

hogy hol van a román hadsereg. A lényeg, hogy újra beszállásoltak a házukba.

Emlékemben él egy gyermekkori történet. Sok lovunk volt a háború előtt, nem ménes, mint az első világháború előtt, de azért volt az istállóban 25 ló, aminek nagy részét az oroszok elhajtották. De egy-két csikó meglógott, aztán még vásárolt is apám hozzá, tehát ismét csak szép számmal voltak lovak az istállóban. Mind lipicai lovak voltak, parádés kocsiba is lehetett fogni, és munkalónak is alkalmasak voltak. Az oroszok egyik lovát a kocsisok megismerték, Lilit, jellegzetesen sántított, a háborúban sántult le. Bécsig vitte az orosz, de véletlenül ugyanazon az úton hozták vissza. Apámnak sikerült visszavásárolni az oroszoktól, és az istállóban beállt a saját helyére.

- *Milyen volt a mindennapi élet, kik dolgoztak, mennyire vették ki a családtagok részüket a munkából?*

- Az én gyermekkörömben már alkalmazottak voltak: a szakácsnő, Berde Erzs, marosludasi volt. Mielőtt hozzánk került, Tóháton volt alkalmazva Csontoséknél – a kúriában lakott. A bánata az volt, hogy bennünket, gyerekeket tilos volt tettelegesen fenyegetni, szerinte Csontos „nagyságos úréknél szabad volt”; a szobalány bejárt a faluból, román volt, de tudott magyarul. A kertésznek, Zsigó Mártonnak volt négy gyermeke: Marci volt a traktorista, Gyuri nálunk nagyobb volt, Zsuzsi, a játszótársunk, és a legkisebb, Elli, fiatalabb volt nálunk. Az államosítás után visszaköltöztek Facsádra. Wisner, a vincellér sváb volt, lányát Juliskának hívták, magyarul beszélt, németül már alig tudott, de a kommunisták a lányát elvitték Oroszországba, málenkij robotra. Juliska Lapusnyakon ment férjhez, az apja Lugosra került az államosítás után. A tehénistállóban béresek dolgoztak, a főnököt Atyainak hívták, a Nyárád mentéről került hozzánk. Karácsonykor egy hatalmas fenyőfa volt felállítva a szalonba. A személyzetnek és az állandó alkalmazottak (béresek) gyerekeinek is itt jött az angyal. Egyik dévai barátom apja, aki annak idején kereskedő volt, mesélte, hogy édesapám egyszerre nyolc pár különböző méretű gyerekbakancsot vásárolt karácsony előtt. A faluból jöttek a kántálók, azokat is megvendégelték, újévkor (de az is lehet, hogy farsangban) jöttek a „czurká”-val. Ezek táncosok voltak, lábszárakra kis csengők (zurgálái) vannak felkötve, zenészek is voltak és egy táncos kecskének öltözött,

tátogatta a száját, oda kellett betenni az ajándékot. Ezek kint az udvaron, általában délelőtt, nagy felhajtást csaptak.

A béresek állandó alkalmazottak voltak, és közöttük is volt, aki állandóan ott lakott, mert még megvoltak a béresházak. A szezonmunkákra napszámosokat fogadtak. Aratáskor – bár volt arató- és cséplőgép – jöttek a hegyekből a románok, akik terményért dolgoztak, főleg búzát kértek és kaptak. A lapusnyaki birtok a két világháború között is mintagazdaság volt, már nagyapám felszerelte minden géppel, amit akkor be lehetett szerezni – traktor, vetőgép, cséplőgép már a század elején volt a gazdaságban. Nagyapám is már tanulta a gazdálkodást, ő Keszthelyen végzett agrármérnököt. Apám ugyancsak tanulta a modern mezőgazdálkodást, Halléban tanult. Fontosnak tartották a korszerű gazdálkodást, mind növénytermesztésben, mind állattenyésztésben. Pl. a marhaistálló már korszerű volt, az itatás úgy történt, hogy a tehén meglökte az orrával és kapott inni. Vagy például feldolgozták helyben a tejet, úgy neveztük, hogy „vajgyár”-ban, és azt eladták. Hűtőszekrény nem volt, de emlékszem, a vajgyárnál volt egy szoba, amit jégveremnek hívtunk. Vastag falai voltak, vastag ajtója és a közepében volt egy jókora gödör, amit lefödtek deszkával és télen mindig megtöltötték jéggel a Marosról vagy a tóról. Ebben a szobában a polcokon tartották a tejterméket. Amikor a friss jeget hordták, még nem volt elolvadva a régi.

A dél-erdélyi birtokokon többségben román alkalmazottak voltak, de nagyapám még az első világháború előtt innen, Székelyföldről telepített oda magyarokat. Trianon után sokan visszatértek Székelyföldre, aki pedig ott maradt, az elrománosodott, összekeveredtek a románok és magyarok. Marosillyén minden vasárnap mentünk a templomba és jöttek a személyzetből is a magyarok, összesen két kocsival kellett mennünk. Lapusnyak szinte teljes egészében román volt, a Bánság szélén már a törökdülés idején szerbek szivárogtak be, majd románok. Mivel ugyanazon a valláson voltak, könnyű volt a beolvadás, a szerbek asszimilálódtak. A negyvenes évek végén már csak románok és néhány magyar, illetve elmagyarosodott sváb élt a faluban. Az ortodox templom falfestményein viszont ma is látszik, hogy egykoron római katolikus volt.

- *A románok hogyan viszonyultak a magyar földbirtokoshoz?*

- Édesapám nem vett részt katonaként a második világháborúban, a román hadseregbe nem sorozták be, mert családfenntartó volt és gazdálkodott. Kellott, aki élelmet szállítson a katonaságnak. Nagyapám

és apám nemzedéke jóban volt a románokkal, legalábbis ez volt a látszat. Mindenki tudta, hogy az erdélyi birtokosok jobb fizetést adnak, mint a regátiak, tehát jobban bánnak a néppel. De csak egy bizonyos mértékig voltak jóban, mert ott volt az irigység is. A háború alatt a vasgárdisták¹⁸ át akarták venni a hatalmat a faluban, és eldöntötték, hogy tisztogatást rendeznek, kiseprik a magyarokat és a zsidókat. Egy nap, déltájt, apám jött haza lóháton, és a saroképületből, amit egy Márton nevű kereskedő bérelt, kiszólt a kereskedőné, hogy „az Istenért, ne menjen be a kapun, mert lelövik”. Apám belovagolt és ott látott egy fegyveres embert, aki nagyon ideges volt. Megkérdezte: „Mit csinálsz itt, őrt állsz?” Azt válaszolta: „Igen, őrt állok.” „Na, akkor vigyázz, mert nehéz időket élünk.” Lassan továbblovagolt és csak a gazdasági épületeknél gyorsított, majd szólt édesanyámnak németül, hogy „Vidd be a gyerekeket és zárd be az ajtót!” Nyugodtan szólt Nicoarának (a mindenesnek), hogy vegye le a nyeret a lóról és vigye be az istállóba. Ahogy bement a házba, betódult a fasiszta csöcselék az udvarra, sok szájtátival együtt. Apám az ablakból megkérdezte, hogy mi járatban vannak? Azt felelték, hogy össze kell szedjék a fegyvereket. Apám a szájukba adta a magyarázatot, hogy bizonyára parancsuk van rá. Azt felelték, természetesen, parancsuk van. Apám megkérdezte, ki a főnök? Nagy nehezen előállt a dobrai cipészsegéd. Átadta neki a vadászfegyverét, és azt mondta „most már átadtam a fegyvert, ti kell biztosítsátok a védelmem”. Alkalmazott is közülük – jó pénzért! – nappali és éjjeli őroket.

Élt még Lapusnyakon egy úri magyar család, Herczeg Elemér nagybirtokos és felesége. Egy küldönc hozott egy kétségbeesett levelet, miszerint értesüléseik vannak arról, hogy minket a vasgárdisták ki akarnak nyírni, menjünk éjszaka Dévára és vigyük őket is. Apám gyanakodott, hogy a levelet a gárdisták is olvassák, ezért visszaküldött ugyanattól a küldönctől egy választ, hogy ne féljenek, ezek nem bántanak senkit, alkalmazzon közülük őroket, hogy megvédjék. Egy másik küldönctől pedig küldött egy levelet, amiben megírta, hogy ne hagyják el a házat, mert akkor védtelenné válnak. Másnap visszahozták a puskát, mert Bukarestben meghíusult a vasgárdista puccs.

18 Vasgárda (románul Garda de Fier), 1927-ben alakult antiszemita és magyarellenes szervezet Romániában. A második világháború idején nyíltan fasiszta szervezetté vált.

Voltak elrománosodott nagygazdák a faluban, magyar nevük volt, akik például az oroszoknak mutogatták a házukat, hogy ott lakik a „burzsuj”, oda menjenek, onnan van mit vinni. Aztán a kommunizmusban, mikor jöttek az aktivisták, akkor már szidtak, mint kizsákmányolókat. Szervezkedtek még a kitelepítés előtt, hogy ki kell rakni bennünket. Sokan jöttek és visszamondták, miszerint felálltak a gyűlésen és mondták, hogy nem vagyunk kizsákmányolók, jól bánunk velük, de mégis uszították ellenünk, hogy csak megjártsszuk ezt, de nem mindenki vette be. Mi tulajdonképpen együtt nőttünk fel a parasztyerekekkel, mindig szívesen játszottak velünk, nekem volt pl. football-labdám, együtt játszottunk.

- *Egy családi fényképen édesapja látható a három gyermekkel. Mikor készült?*

- 1943-ban. A nővérem, Katalin 1937-ben, én 39-ben, az öcsém pedig, László 41-ben született, ő volt a legkisebb.

- *Hol tanultak?*

- Első és második osztályban édesanyám tanított otthon, nagy súlyt helyezett az egészséges nemzeti érzés tudatosítására. Kiskorunktól ismertük a Mátyás királyról és Szent Lászlóról szóló legendákat, később pedig, amikor már Déván laktunk, sok történelmi ifjúsági regényt olvastunk, amit ajándékba kaptunk olyan családoktól, ahol a gyerekek már felnőttek. Édesapám sokszor esténként felolvasott a gyerekeknek. Édesanyám vigyázott a vallásos nevelésre és többször is megtörtént, hogy kijött László Zoltán, a marosillyei református lelkész minket oktatni. Említettem, hogy Marosillyére jártunk istentiszteletre. Miután Dévára kerültünk, rendszeresen jártunk vasárnapi iskolába és templomba. Édesanyámnak nagyon jólesett, hogy Fazekas Sándor tiszteletes minden alkalommal megemlékezett a rabokról, persze másképp megfogalmazva, de érthető volt, hogy édesapámra utal. Harmadikban Székelyföldről hoztak egy tanítónőt, Lenkének hívták, valamikor a '70-es években még családtagok is felkeresték. Déván vizsgáztunk tanév végén. Negyedikben aztán már Déván jártam nyilvános iskolában, hatévesen kezdtem az elsőt, egy osztályba jártunk a nővéremmel. Az öcsém első osztályos volt. Egy baráti családnál laktunk, Mészáros Feri bácsinál és Rózsika néninél, aki apám keresztlánya volt. Szigorúan, de szeretettel nevelt minket. A református iskolába iratkoztunk, de akkor

összevontak mindent és állami iskola lett, ez pontosan 1948-ban történt. A vakációban mindhármunkat jó ismerősökhöz küldtek, Kati nővérem Hátszegen volt Siménéknél, én Lozsádon Herczegéknél, Laci öcsém Magyarigenben Eöryéknél. Eöryné Sándor Kató néni rokonunk volt. Ötödikben a nővérem és én a csángótelepen működő magyar nyelvű általános iskolába kerültünk. Az öcsém a városi iskolában maradt. Ameddig édesapám börtönben volt, a menzán ingyen kaptunk ebédet, nem tudtuk meg, hogy ezt minek köszönhetjük. Azelőtt egy pár napig mindig más osztálytárs hívott meg ebédre.

- *Milyen hátrány érte az iskolában?*

- Nem vettek fel nyolcadikba sem engem, sem a nővéremet, és öcsémet már ötödik osztályból is kitagadták, mint osztályellenség gyermekét. Képzeld, akkor, amikor kötelező volt a hét osztály. De hát, nyilván, magyar tagozaton akart tanulni, ezért román osztályba kellett beíratni. Kijárta románban még egyszer a negyediket, és ismét csak megtagadták az ötödik osztályba való beíratást. Anyám húga (Kemény Ilona Markos Andrásné) elvitte Kolozsvárra, és ott járt egy iskolai évet, aztán enyhült a légkör és hatodikban otthon beiratkozhatott. Engem nyolcadik után semmilyen iskolába nem vettek fel, még inasképzőbe sem. Aztán az igazgató, Egri nevezetű, mégis megszánt és „becsempé-szett” félév után, miután voltak, akik kimaradtak az iskolából. Elvégeztem az inasiskolát, felüdülés volt az elemi után, mert nem csúfoltak. Tizenöt évesen szabadultam fel, és asztalosként dolgoztam egy állami műhelyben, kilenc évig. Közben 1959-ben esti tagozaton leérettségiztem, mert ott nem kötözködtek. Emlékszem, jött az iskolához egy tiszti küldöttség, akik igyekeztek meggyőzni a fiúkat, hogy felvételizzenek a tiszti akadémiára. Amikor reám került a sor, és nem mutatkoztam hajlandónak felvételizni, az egyikük azt mondta, hogy maga most asztalos, óriásit emelkedhetne, képzelje el, hogyha egy földbirtokos csemetének ajánlanák, az rögtön kapna az alkalmon. „De mi olyanokat nem veszünk be magunk közé” – tette hozzá. Erre azt feleltem, hogy én pontosan az vagyok. Persze gyorsan elengedtek. Később besoroztak munkaszolgálatosnak, de szerencsém volt, mivel szakmám volt, műhelybe kerültem. Eszembe sem jutott, hogy egyetemre jelentkezem. 1963-ban számolták fel a D. O.-t és csak azután nyíltak meg az egyetemek az „osztályellenség fiai” számára, legalábbis nem korlátoztak a tanulásban. Aztán bekerültem az építkezési tröszt tervezőirodá-

jába műszaki rajzolónak. Délelött dolgoztam és délután a dévai építészeti technikumba jártam. A hároméves tanulmányaim végére már valóban technikus beosztást és fizetést kaptam. Közben megtudtam, hogy a kolozsvári almérnökön elismernek egy évet a technikumból. Jelentkeztem és különbözeti vizsgával felvettek másodévre. Így szereztem harmincnégy évesen építő üzemmérnöki diplomát nappali tagozaton, és amikor kihelyeztek, akkor kerültem Vásárhelyre.

– *Édesanyja a báró Kemény családból származik.*

– Édesanyám báró Kemény Pál¹⁹ és Petrichevics-Horváth Eszter bárónő házasságából született Cintonson, de Malomfalvára költöztek. Ő és minden testvére Nagyenyeden a Bethlen Kollégiumban tanult. Kiskoruktól volt francia nevelőnőjük, Mademoiselle Nelli, amíg mindnyájan felnőttek. Ugyanúgy volt egy nagyszebeni tanítónő végzettségű német nevelőnő, Freulein Spech. Nagyon szerették, ami kölcsönös volt, Ilona néni levelezett vele élete végéig.

A két világháború között éltek a szokásos társadalmi életet. Télen Kolozsváron az Űri Kaszinó volt a központ, édesanyámék erre az időszakra beköltöztek Hortenze nagynénjükhöz. Apámmal Malomfalván ismerkedtek meg, ugyanis volt egy lugosi hölgyismerős, aki apámat bemutatta az eladó hölgyeknek. Apámnak volt autója, így több lányos háznál is bemutatkozott.

– *Mi történt az édesanyja családjával?*

– Amikor anyai nagymamám, báró Kemény Pálnét Malomfalváról „kiemelték” a falubeli kommunisták, a kocsisuk is közéjük állt, és a családtörténeti elbeszélésekben megmaradt, hogy mikor felrakták a teherautóra, még visszazólt a társainak: „Să nu împărțiți până nu vin înapoi.”²⁰ Malomfalván úgy emlegették a „nagymamát, mint egy „soră de caritate”²¹. A Petrichevich-Horváth testvéreket, továbbá Ferenc és Domokos nagybátyámat is, ahogy már említettem, Marosvásárhelyre telepítették ki egy pincébe, nem pincelakásba, hanem pincébe. Heten

19 Kemény Pál (1867, Nagyenyed – 1934, Malomfalva) Alsó-Fehér vármegyei főispán. Első házasságából, Hídvégi Nemes Zsuzsannával nem született gyermek, második házasságából, széplaki Petrichevich-Horváth Eszterrel (1888, Boncida – 1952, Marosvásárhely), hét gyermek született. Apja, nagyapja szintén Pál nevet viselt, ugyanattól a Kemény Boldizsártól származik a családnak ez az ága, mint Kemény Zsigmond, az író.

20 Román: ne osszatok szét semmit, amíg nem jövök vissza.

21 Román: irgalmas nővér

laktak együtt, és csak Ferenc bácsi volt munkaképes. A többi idős volt, Domokos pedig beteg. Ferenc bácsinak az első munkahelye egy építőtelepen volt, két D. O.-s sorstárssal együtt (Papp-Szász Karcsi és Horváth Miklós) kezeltek egy betonkeverőt. Később sikerült bekerülni a művészeti középiskolába mint karbantartó asztalos. Ez neki megfelelt, mert fiatal korától vonzódott a famegmunkáláshoz. Még Malomfalván dolgozott passzióból a kerekessel együtt. Kis, giccses tárgyakat faragott és eladta. Egy időben a Kultúrpalota alagsorában volt a műhelye, egy Herczeg nevű orgonakészítővel osztozott rajta, viccesen mondta, hogy egy herceg és egy báró dolgozik együtt. Megtörtént, hogy egy francia küldöttségnek ő tolmácsolt. El voltak ragadtatva, hogy az asztalos milyen jól beszél franciául. Ő csak mosolygott és nem árulta el, hogy Franciaországban Nancy-ban két diplomát is szerzett, agrár- és közgazdász szakon. Az anyagi helyzetük kicsit javult, amikor sikerült elintézni, hogy Antónia megkapta az özvegyi nyugdíjat a férje után (ti. a trianoni békeszerződésben benne van, hogy az utódállamok át kell vegyék a nyugdíjasokat). Ezenkívül mindannyian nyelvórákat adtak. Édesanyám is adott nyelvórákat, azt hiszem, mindannyiuk számára ez volt a fő megélhetés. Édesanyám németül és franciául beszélt, de minket már nem volt ideje tanítani.

Mi már nem tanultunk nyelveket. A nővérem, Kati kivétel volt. Őt a szintén D. O.-s Issekutz Gézáné, Círóka néni tanította baráti alapon. Nekem is felajánlotta, de nekem bőven elég volt az asztalos műhely és az esti líceum. Délutánonként maszek mesternél vállaltam munkát órabérért. Egyszer, már érett emberként, mondta nekem egy elvtárs, hogy fordítsak le valamit, mert az „urak” mind tudnak idegen nyelveket. Mondtam neki, igaz, hogy „úrnak születtem, de proletárnak neveltek.” Szóval mindeki dolgozott, minden munkát elvállaltak a grófok is, a bárók is. Teleki Mihály kocsis volt, Haller taligát tolt naphosszat, Mikó lapátolt. Lehet, hogy anekdota, de a korra jellemző: a Minisztertanács egyik ülésén felvetették a kérdést, mi legyen a D.O.-sok sorsa? Ana Pauker azt mondta: „Ne törődjete velük, ezek az urak mind öngyilkosok lesznek!” Hát nem lettek öngyilkosok, nem roppantak össze a fizikai munkától és nem süllyedtek le erkölcsileg. Ismertem olyant, aki alkoholista volt, de nem a kitelepítés miatt vált azzá, ilyen volt a természeté.

- 1949. március 2-ről 3-ra virradó éjszaka mi történt?

- Az 1945. évi földreformmal még mindig meghagytak 50 hektárt. A gazdálkodás folyamatos volt a háború alatt, és utána is, tehát ebből még jól meg lehetett élni. Véleményem szerint azok mentek tönkre, akik nem tudtak alkalmazkodni az új helyzethez már az első világháború után sem, amikor a csökkentett birtokokhoz kellett alkalmazni a fogyasztást, és igényeket is, majd a második világháború utáni újabb megszorításban. Aki csak libériás inassal képzelte el az életet, az tönkrement. Nagypám és apám racionálisan járt el, mind összébb és összébb húzódtunk. 1949. március 3-án édesanyám egyedül volt otthon, mi Déván voltunk iskolában, apánk börtönben, és hajnalban dörömbölésre ébredt. Helybeli kommunisták és rendőrök, idegen, központból jött aktivistával érkeztek, édesanyám beengedte őket, mit tehetett volna egyebet. Minden magyarázkodás nélkül kezdtek leltározni, utána pedig ismertették a törvényes rendelkezést az államosításról²² és édesanyám elé tettek egy nyilatkozatot, hogy önként átad mindent. Ő tiltakozott és nem írta alá. Az egyik kiküldött aktivista mondta neki magyarul, hogy „Naccsága, írja alá, mert az ellenkezéssel úgysem ér el semmit, csak nehezíti a helyzetét.” Édesanyám elkeseredésében odaszólt a falubírónak, aki szintén közöttük volt: „Istenem, mekkora csapás!”, de az azt mondta: „Asszonyom, ennél sokkal nagyobb a baj.” A román embereken a faluban látszott, mennyire sajnálják édesanyámat, amikor csomagolták fel a teherautóra, később, a D. O.-s éveiben is segítették. Mostoha nagymamám, akit Mária (Talacsek) nélinek hívtunk, szintén a faluban élt, őt is „kiemelték” azon az éjszakán és édesanyámmal együtt Dévára vitték. Ott a rendőrség udvarán, amikor látták, hogy az egész Hunyad megyei földbirtokos-ismerős mind együtt van, kicsit megnyugodtak. Édesanyám elképzelni sem tudta, hogy mi és miért történik velük. Arra gondolt, hogy őt is börtönbe zárják, mint édesapámat. Aztán ott felolvasták nekik a városneveket, hogy hol jelöltek ki számukra kényszerlakhelyet. A listán szerepelt Déva is, de mivel Lapusnyak 25 km-re fekszik a várostól, ezért nem engedélyezték. Végül egy jóindulatú rendőrtiszt megszánta édesanyámat és azt mondta:

22 A 83/1949. számú törvényrendelet szerint kisajátítják az 50 hektáros, illetve annál nagyobb birtokokat, amelyek mintagazdaság címen mentesültek az 1945-ös földreform alkalmazásakor. A törvény 1949. március 2-án jelent meg, megjelenését követően országosan kb. 3500 családot „kiemeltek”, egy részüket a Bărăganba vagy különböző városokba hurcolták kényszerlakhelyre.

„Mama ramâne lângă copii.”²³ Dévára kerültünk, szerencsénkre, mert apámat sokan ismerték és sokan segítették a családot.

- *Édesapját miért zárták börtönbe?*

- Volt egy jogszabály, ami elrendelte, hogy terményben tilos fizetni, csak pénzben szabad a munkások, alkalmazottak járandóságát kiadni, és megvolt szabva a minimálbér. Ám az emberek nem akarták a pénzt, nekik búza vagy egyéb termény kellett. Ez volt a „premonda”. Apám összehívta az embereket és megkérdezte, mit szeretnének jobban, természetesen mindenki inkább a terményben történő fizetést kérte, mert annak egy részét eladták a piacon és sokkal jobban jöttek ki. Kendeffy Miklóssal²⁴ együtt perbe fogták szabotázs miatt, szabotálták a „racionalizálási törvényt”. Úgy magyarázták, hogy a parasztok kivesszik a „premondát”, eladják drágábban, és így emelik az árakat, növelik az inflációt. Két évre ítélték, amit apám le is ült. Kitelepítés előtt nem sokkal történt, szerencsére Déván volt börtönben és addig jól ment dolga, ha szabad ezt mondani abban a helyzetben, mert ismerték és rábízták a börtön kertjében a zöldségtermesztést, télire a savanyúság eltevését. Nekünk pedig könnyebb volt a „beszélőn” találkozni vele. Néha meglestük, amikor sétáltatták a börtönudvaron a rabokat, felmentünk a vár alá és onnan néztük, hol sétál az apánk a rabok között. Gyermekekori emlékként él bennem a kép. Sajnos aztán áthelyezték Karánsebesre, ahol nagyon rosszul ment sora, szabályosan éhezették. Apám perének volt néhány különös vonatkozása. Ügyvédje egy zsidó ember, Bergfeld nevű, mielőtt kivándorolt Izraelbe, azt mondta, őt Lázár László pere győzte meg arról, hogy Romániában nem lehet igazságot szolgáltatni. Az első bírót, aki elnökölt és elutasította a vádat, kirúgták az állásából. Nagyszebenben lett ügyvéd. A második bíró, aki aztán elítélte, besszarábiai menekült volt, egykori cári katonatiszt. Sok évvel később beteg, megtört és csalódott emberként látta viszont apám egy kórházban. Bocsánatot kért, édesapám elmondása szerint ezekkel a szavakkal: „Két leányom volt, egyetemisták, azonnal kidobták volna őket, ha ellenkezem. Értse meg, menekült vagyok, nekik köszönhetem az életem. Ha én visszautasítom, úgyis elítélte volna más.” Édesapám tehát ezért volt börtönben a kitelepítéskor.

- *Hogyan alakult a család sorsa?*

²³ Román; „Az anya ott marad, ahol a gyerekek vannak.”

²⁴ Lásd „Örökre elmúlt egy kor. Jóvátehetetlen, ami történt”. Beszélgetés malomvízi Kendeffy Mária grófnővel. In *Székegyföld*, 2015. október.

- Amikor anyámat bevitték Dévára azon a bizonyos márciusi éjszakán, akkor tudomására hozták, hogy kényszerlakhelyre kell mennie. Másnap jelent meg a törvény a földek és termelőeszközök államosításáról és kényszerlakhelyről. Anyám elolvasta és kérte, hogy engedjék haza elhozni személyes dolgait, mert arról nem rendelkezik a törvény. Két hét múlva elengedték és kezébe adtak egy listát, hogy mit hozhat magával. Aszerint, hogy hányan vagyunk a családban magával hozhatott személyenként egy tányért, egy-egy evőeszközt (ezek nem lehetnek ezüstből), stb. Mire édesanyám hazament a faluba, nemhogy ezüstnemű, de egy lepedő, ruha, semmi nem maradt, még az apám borotváját is ellopták.

Édesanyám visszament Dévára, bepecsételték a személyi okmányaiába a D. O.-t és befogadta őt Sándor Ilona, szintén egy úriasszony, akinek a házába, minden szobába lakókat telepítettek. Anyámnak a szalont adta. Mi pedig kovártélyban voltunk továbbra is, mivel egész évre előre kifizették a szüleim. Később, mint családfenntartónak, sikerült édesanyámnak munkát találni egy csirkefarmon. Kibérelt egy 4x4-es szobát egy dévai családnál, Caprini volt a tulajdonos neve, olasz kőfaragó ősoktól származott, de magyar volt. El kell mondanom, hogy a lakást többször kiutalták másnak, de ahányszor valaki odajött és meglátta, hogy anyám a három gyerekkel lakik egy kis szobában, senki nem fogadta el. Szegény anyám még fokozta is, mert valamilyen lázcsillapítót rátett a plattenre (kályhalap) és az olyan büzt terjesztett, mint az egérszag. Mikor érezték az egérszagot, elmenekültek. Caprini Rudi bácsit és Angi nénit, a feleségét aztán kitették ebből a városi házból, mert falun is volt valahol háza, és több ház nem járt egy embernek. Lakókat költöztettek be, majd amikor egyikük elköltözött, akkor sikerült egy szoba-konyhás lakásba költözni, de ez már a '60-as években volt. Szűkösen voltunk, de szerencsénk volt a falusiakkal. Fábián bácsi, a szomszédunk autóbuszsofőrként kijárt a faluba, tőle küldték az emberek a tejet, disznóvágáskor kóstolót. Nem mindennap ugyanaz a család, beosztották egymás között. A román parasztok segítettek, önkéntesen, jóindulatból. Volt ilyen is, olyan is közöttük. Apám perébe tanúk is akadtak, sohasem tudtuk meg, kik voltak. Amikor a faluban meghal egy jóember, azt mondja az egyszerű román: „a murit săracul”, ha egy rossz ember hal meg, akkor „l-a luat dracul”²⁵.

25 Román: „meghalt szegény”, ill. „elvitte az ördög”

- *Miből éltek?*

- Anyám dolgozott, apám a börtönből való szabadulása után szintén D. O.-s lett, nem szabadott elhagynia a várost, és ugyanúgy kellett jelentkeznie kéthetente a rendőrségen. Nem mehettünk el Marosvásárhelyre Kemény nagymama temetésére sem. Édesapám is dolgozni kezdett, kemény fizikai munkákat vállalt el. Sajnos megbetegedett a szívével, „angina pectoris”-t állapítottak meg (mellkasi fájdalom, koszorúér-megbetegedés). Egyszer találkozott Déván Groza Péterrel, Petru Grozával²⁶. Neki köszönheti, hogy normális munkát kapott. Groza szerette a népszerűséget, és egyszer találkozta, kérdezgette családjáról, a gyermekekről, s hogy mivel dolgozik. Amikor megtudta, hogy raktárnok, kijelentette „nekünk szükségünk van jól képzett szakemberekre”. Rögtön kapott egy agrármérnöki állást. Régi ismerősök voltak. Grozának volt Kolozsvárott egy szeretője, Kapdebó Duci, közös lányuk volt Bisztrai Mária, a színésznő. Groza családja, a román ortodox apa, nem nézte jó szemmel a kapcsolatot és megtiltotta a házasságot. Feltételezhetően politikai karrierjére is árnyék vetült volna, így nem vette feleségül, de élete végéig tartotta a kapcsolatot, a lányát Svájcban taníttatta. Nagyanyám sógora, Bánffy Ferenc Kolozsváron élt és a kis magyar világban elég jó állami tisztséget töltött be. Groza azzal az ürüggyel ment Kolozsvárra, hogy visz fényképet, levelet a rokonokhoz. A románok átengedték, a magyar határon mondta, hogy kihez megy, így tartotta szüleim segítségével a kapcsolatot szeretőjével. A bécsi döntéskor éppen Kolozsváron voltunk, anyám és apám Gyergyai professzorhoz vittek engem, mert középfül-gyulladásban szenvedtem. Mindannyian a Groza autójával jöttünk vissza. A birtoka Bácsiban, Hátszeg mellett volt, és betértünk egy kávéra, teára, mivel Lapusnyak még messzebb van. Mondta, hogy „aztán Szebenből jövünk!” – értsd, nem volt szabad elárulni, hogy Kolozsvárról jöttek. Azt hiszem, így utólag, hogy a felesége anélkül is tudta, és soha nem kérdezte meg, honnan jönnek.

26 Petru Groza, dr. (1884, Bácsai - 1958, Bukarest) román politikus, az Ekés Front vezetője, Románia miniszterelnöke 1945. március 6. - 1952. június 2. között, ügyvéd. Apja ortodox pap volt. Miután elvégezte a szászvárosi református gimnáziumot, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karán tanult. Kommunista politikusokat védett a királyi Románia bíróságain. Ő volt az, aki a demokrácia látszatának fenntartásával a második világháború után lehetővé tette az átmenetet a megszálló szovjetek által támogatott kommunista rendszer felé. Bisztrai Mária kolozsvári színésznő apja.

– *Sok kitelepített, kényszerlakhelyes volt Déván?*

– Minden két hétben kellett jelentkezni, tehát tudtunk egymásról. Aztán a gyerekeket egy idő után békén hagyták. Legalább tíz családot ismertem, volt itt mindenféle, még sváb parasztok is, akiknek soha nem volt sok földje. Aztán voltak grófok, bárók, még moldvai román földbirtokos is. A legelőkelőbb Porcia olasz herceg volt, valahonnan a Bánságból telepítették ki, feleségével és sógornőjével. Gyereük nem volt, és egy bizonyos idő után az olaszországi rokonság kivitte őket Olaszországba. Általában „kulákoztak”²⁷ mindenkit, pedig voltak közöttünk grófok is. A „kulák, chiabur” inkább csúfolódásra szolgált, hogy megbélyegezzenek, megalázzanak. Az iskolában kiabáltak utánunk a gyerekek: „Büdös kulák, бүdös kulák!” Nem tudták a jelentését. Szomszédunk, Simon bácsi, akit „Éneklő bácsinak” neveztünk, mert amikor részegen ment haza, mindig énekelte, hogy „Leszek a cselédje, felmosom a fürdőszobát”, és más ilyen nótákat. Egyszer bejött hozzánk, pityókos volt és azt mondja: „Lázár úr, ez nekem fáj”. Elmondta sokszor egymás után. Apám megkérdezte „Mondja, Simon bácsi, mi fáj?” Végül kinyögte, hogy „Maguk mennyi pacalt ettek.” Lakott egy mészáros a házban, aki ellátta a szomszédságot pacallal és tepertyűvel, abból, amit lopott. Amikor valaki most mondja, hogy ilyen jó, meg olyan jó pacallevest főz, akkor én mondom, hogy gyermekkoromban megettem egész életem pacalporcióját. A szomszédság tudta, hogy mi pacalon nőttünk fel.

– *1963-ban megszüntették a D. O.-t..*

– Nem mindegy, hogy milyen korban élte meg az ember a kitelepítést, hogy hány éves korában kezdik sanyargatni. Aki például katonavégzett emberként érte meg azt a rendszert, nem lehetett csak úgy lebunkózni, mint osztályellenséget, mint azt, aki gyerekfejjel már ezt hallja, ebben nő fel. Mi gyerekként azt hallottuk mindig, hogy nekünk „kuss” a nevünk. Sírtam, nem értettem, miért nem lehetek pionír, mint a többi gyerek, hiába magyarázták a szülők, hogy nem vagyunk rosszabbak, csak a származásunk miatt nem vesznek fel a pionírok közé. Később már nem velünk foglalkoztak, hanem azokkal, akik nem álltak be a kollektív gazdaságba, vagy aranyuk volt, de megmaradtunk „ügyeletes osztályellenségnek”. Apám meghalt, öcsém megnősült és elköltözött,

27 A kulák szó román megfelelője a „chiabur”.

mi meg édesanyámmal és a nővéremmel laktunk a kis lakásban. Már az építkezési trösztnél voltam, amikor megszűnt a D. O. Hirdették, hogy megszűnt az osztályharc, családfenntartónak számítottam, lakáskiutalást kértem. Nem adtak. Egy barátom kapott egy kétszobás lakást, de osztoznia kellett rajta, és szívesebben lakott volna velünk. Kihallgatást kértem az igazgatótól, de meg sem hallgatott, azzal utasított el, hogy osztályellenség „voltam”, az apám pedig kizsákmányoló. Aztán valaki kitanított és elmentem a feletteseikhez, ahol idéztem Ceaușescu elvtársat, aki azt mondta „nem azt kell nézni, hogy kinek mi a származása, hanem azt, hogy mennyire vált be a szocializmus építésében.” Az „elvtárs” nagyon meglepődött és azt mondta „Tökéletesen egyetérték Ceaușescu elvtárrsal.” A lakást így kaptam meg. Annak is köszönhettem, hogy az igazgató, Lugojan nevű mérnök, dévai volt, és a rokonságától megérdeklődte, hogy milyen emberek ezek a Lázárok?

Az osztályharc-elmélet része volt szidni az amerikai imperializmust, a rasszizmus és a négerek üldözése miatt. Pedig mi voltunk a négerek, a kommunizmus „niggerei”. Én például jó céllövő voltam, a megyei bajnokságra is eljutottam, ott is nyertem, mégsem engedtek tovább, még az egyesülettől is kirúgtak. Próbálkoztam a sportrepüléssel is, de onnan is kirúgtak. Soha nem magyarázták meg, csak tudomásomra hozták, hogy holnaptól nem mehetek. „Úri származású voltam”, még sportoló sem lehettem. Amikor noszogattak, hogy legyek tagja a kommunista pártnak, akkor megmondtam, hagyjatok engem békén, nem vagyok közéleti való. A megbélyegzettség belém vésődött, amikor jöttek a változások, még akkor sem mertem teljesen belelendülni a visszaigénylésbe, csak rendre, kis lépésekben.

– *1990 után hogyan találkozott ezzel a helyzettel? Mit lehetett visszaigényelni, és hol tart most a visszaszolgáltatás?*

– Ahol lehet, mindenhol keresztbe tesznek. Először is azért, mert számít, hogy milyen nemzetiségű vagy. Alkalmaztunk egy embert a lapusnyaki udvarház és birtok igazgatására, és még ő is megjegyzést kap, hogy „tu ții cu ungurii și cu grofii.”²⁸ Szóval a közhangulat szerint „a román föld a románoké, és akkor ne adjuk vissza az uraknak”, ugye. Beletáplálták az emberekbe. Mások pedig irigykednek, hogy miért nem kapnak vissza valamit. Hát, mert nem is vettek el tőle semmit, nem

28 Román: „te is a magyarokkal és grófokkal tartasz”.

vették el az apja házát. Mondja az ügyvédem, hogy olyanok a törvények, amilyenek, de ezt sem alkalmazzák, ahol lehet, akadályoznak. Perelni kell mindenért. Még itt Vásárhelyen is sok mindent visszavettek, amit korábban visszaszolgáltattak, és ki írja alá? A magyar nemzetiségű hivatalnok (alprefektus). Mégis azt kell mondanom, soha nem reméltem, hogy több földem lesz, mint amennyibe eltemetnek, lám most van. Lapusnyakon az udvarházat öcsém, Eöry Lázár László visszaperelte, a földet, ötven hektárt, visszaszolgáltatták a törvény rendelkezése szerint. Természetesen nem ilyen egyszerű a történet, mert az udvar egy részét elperelte valaki, így aztán neki bejárat kell az újonnan nyert istállóhoz. A földet bérbe adtam. Az udvaron is lakik egy állandó felügyelő, egy bizonyos Mărioara, akinek nem volt ahol lakjon, így befogadtuk egy melléképületbe. Megvan mindene, még fizetést is kap, amiért szemmel tartja a házat. Az udvarházban az állami gazdaságnak volt az irodája, lelakták, csepegett be az eső, a legfontosabb javítást elvégeztük, de komoly beavatkozásra lenne szükség. Öcsém gyermekei járnak gyakrabban oda, én már ritkán. A földet megművelik, gazdálkodás van, de érdemes igazán akkor volna, ha odaköltözne valaki. Ilyen messziről, sajnos, már nem tudjuk megfelelőképpen intézni.

Lapusnyakon van kripta, de többször feltörték, kifosztották. Szüleim a dévai Barcsay sírkertben vannak eltemetve, a református temetőben. Rokonság, mert az egyik Barcsaynak Lázár volt a felesége. Az utolsó leszármazott Pesten élt és tőle kértünk engedélyt, hogy oda temessük édesapámat, ő pedig örömmel megengedte, hogy legalább a sírkertet valaki gondozza.

- Felmenőinek, Lázár László nagyapjának Magyarországon is volt vagyona. A két világháború között közélra fordította. Lázár László unokájaként Ön 2011 októberében kérelemmel fordult a Dunamelléki Református Egyházkerület Püspöki Hivatalához, és egy, az egyházkerület és csíktaploczai Lázár László által alapított „Erdélyi Magyar Anyákat Segélyező Alap” közötti írásbeli egyezség dokumentumait mellékelve, tájékoztatást kért a vagyon sorsáról. A válasz nem biztató: az alapítvány vagyona az 1949-es államosításkor elveszett, és az egyház 1990 után nem volt jogosult, hogy erre nézve kárpótlási igényt lépjen fel.

- Valóban az „Áldás, népesség” mozgalom indulásakor javaslatot tettem Csép Sándornak, a kezdeményezőjének, a nagyapám által tett alapítvány újraindítására. Az „Erdélyi Magyar Anyákat Segélyező

Alap” még az első világháború előtt született, tőkéje állandóan gyarapodott, és mivel a megváltozott körülmények között, a trianoni döntés után is biztosítva akarta látni alapítványa sorsát, 1929-ben a Dunamelléki Református Egyházkerületnek adta. Az alapítványi vagyont több mint 300 000 korona értékű részvény, kötvény és bankbetét képezte. Rendeltetése az alapítólevél, az egyezség és működési szabályzat értelmében, minden erdélyi magyar anyát második gyermeke keresztelője után segélyben részesíteni, felekezeti hovatartozás nélkül. Valóban segélyeket juttatott Erdélybe, egészen 1949-ig. A működési szabályzat értelmében a mindenkori kurátor a Lázár család legidősebb férfi tagja, jelen esetben jómagam. Az ajándékozási szerződést egyfelől Lázár László lapusnyaki földbirtokos, másfelől az egyházkerület képviselőjében Ravasz László püspök és Gróf Teleki József v.b.t tanácsos főgondnok látta el kézjeggyével. Első pontja így szól: *„Én, alulírott csíktaploczai Lázár László egész életemen át arra törekedtem, hogy munkával és takarékossgal egy olyan alapot létesítsek, mely hivatva legyen az erdélyi magyarság számbeli gyarapodását és magyar nyelvünk megtartását szolgálni, valamint lehetővé tegye, hogy családom egyik tagja idejét és tehetségét mindig az erdélyi magyarság ügyének szentelhesse.”* A „Csíktaploczai Lázár László Erdélyi Magyar Anyákat Segélyező Alapítvány” név alatt létesítette, melynek kezelését az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyletre bízta. *„Minthogy azonban alapítványom jelenleg hi van téve annak a veszélynek, hogy elvonatik a céltől, amelyre szántam: elhatároztam, hogy megszüntetem, illetve visszavonom, mert célom elérésére más utat kellett választanom. Kelt 1929. október 15-én.”* A Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke, Szabó István levélben közölte, hogy 1990 után az Antall-kormány csak részlegesen kárpótolta az egyházakat, kizárólag azonos funkcióban lévő ingatlanokat, pl. iskolákat vagy gyülekezeti házakat adtak vissza, de például a földbirtokokat nem, és a vagyoni természetű kárpótlás szóba sem jött. Tettünk lépéseket a visszaszolgáltatás ügyében, öcsém, Eöry László László a Határon Túli Magyarok Hivatalához fordult annak létezése idején.

- *Lemondott róla?*

- Nagypám huszonegy éves korában eldöntötte, hogy amit meg tud takarítani, azt külön alapba helyezi és a közjó céljára fordítja. A gazdasági helyzet is fellendült, ő is ügyesen rendezte, a Jóisten áldása is

rajta volt. Öregségére ez már egy komoly vagyonná nőtte ki magát, és csakis az erdélyi közösség érdekében volt szabad felhasználni. Ez a kikötés most is érvényes, ha esetleg sikerül megmenteni valami töredékét.

- *Mire lenne szükség a teljes rehabilitációhoz?*

- Valamelyest rehabilitáltak azáltal, hogy államilag elismerték, igazságtalan volt, ami velünk történt. Ezzel jár egy pótnyugdíj is, mint volt politikai foglyoknak, vagy hadiözvegyeknek és árváknak. És nemcsak anyagi értelemben, hanem erkölcsileg is történt rehabilitáció abban az értelemben, hogy bármennyire is tökéletlenek voltak a törvények, mégiscsak megfogalmazták a visszaszolgáltatást. Az igaz, hogy a baloldali gondolkodás, miszerint „a kizsákmányolóknak nem jár”, még mindig él, és nekünk ki kell nőni ezt a félelmet, hogy „nekünk mindig pofa be”. Szerencsére a fiatalok ebben merészebbek.

- *Lehetne küldetése a történelmi családoknak ma, a 21. századi Erdélyben?*

- A küldetést akkor lehetett jól teljesíteni, amikor meg volt hozzá az anyagi alap és a kötelességtudat a közösséggel szemben. Legtöbben így voltak nevelve. Sajnos ennek a társadalmi osztálynak ma már nagy szerepe nincs. A visszaszerzett ingatlanokkal nem igazán tudunk mit kezdeni. Emlékszem, gyermekkoromban, ha a traktoristának valami baja lett, akkor felült apám a traktorra és vezette, ment a gazdaság. Hol vagyunk mi attól? Ha nem ott él az ember a birtokon, távolból nem lehet igazgatni.

László Márton

KOLLEKTIVIZÁLÁS A SZÉKELYFÖLDÖN

– Rövid áttekintés –

ADOTTSÁGOK

Közigazgatási beosztás. 1950. szeptember 8-án közigazgatási átszervezés történt, ennek keretében megszüntették a megyéket és a járásokat, helyettük rajonokat (raioane) és tartományokat (regiuni) hoztak létre.¹ Több falu önálló község státuszát megszüntették, és községközpontoknak rendelték alá.

Székelyföld területén Sztálin (később: Brassó) és Maros tartományokat alakították meg. Ez utóbbi hat rajonból², valamint Marosvásárhely tartományi alárendeltségű városból állt, összesen 418 településsel.³ Sztálin (Brassó) tartomány túlnyomórészt magyarok lakta rajonokból állt⁴, kivételt képezett Sztálin rajon a Sztálinváros (Brassó) körüli falvakkal.

1952. szeptember 27-én szovjet nyomásra⁵ egy újabb közigazgatási átszervezéssel Maros tartomány helyett létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt (MAT), amelynek területcserékkel erősödött a tartomány tömbmagyar jellege, de a Felső-Maros völgyében lévő 21, túlnyomórészt románlakta településekből létrehozták Hévíz rajont.⁶ A tartomány így 9 rajonból és Marosvásárhely városból tevődött össze, összesen 501 településsel.

A következő közigazgatási átszervezés 1956. január 10-én történt, ekkor a MAT-on belül létrehozzák Székelykeresztúr rajont.⁷ Az így tíz

1 5/1950. sz. törvény, *Buletinul Oficial*, nr. 77, 1950. szeptember 8.

2 Gyergyó, Ludas, Régen, Erdőszentgyörgy, Dicsőszentmárton, Marosvásárhely rajonok.

3 Városok és falvak összesen.

4 Udvarhely, Csík, Rákos, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely rajonok.

5 Lásd: Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Csíkszereda, 2008, Pro-Print, 21–45.

6 331/1952 sz. rendelet, *Buletinul Oficial*, nr. 50, 1952. szeptember 27. A többségében románlakta Ludas rajont ekkor Kolozs tartományhoz csatolták, a hasonló összetételű Dicsőszentmárton rajont Brassó tartományhoz. Sztálin tartománytól a túlnyomórészt magyarok lakta Csík, Udvarhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely rajonokat átsatolták a MAT-hoz.

7 12/1956. sz. rendelet, *Buletinul Oficial*, nr. 1, 1956. január 10.

rajonnal (és Marosvásárhely várossal) rendelkező MAT-ban 184 tanyát faluvá minősítettek, ezek leszámításával a tartomány ekkor 518 településsel rendelkezett.⁸

Az 1960. decemberi 27-i közigazgatási átrendezéssel Maros-Magyar Autonóm Tartományra (MMAT) nevezik át a tartományt, és megszüntetik a tömbmagyar jellegét azzal, hogy két, túlnyomórészt magyar lakosságú rajont Brassó tartományhoz csatoltak, két román többségű rajont pedig az MMAT-hoz⁹, belső változtatásként pedig felosztják Erdőszentgyörgy és Székelykeresztúr rajonokat. Az így nyolc rajonnal (és Marosvásárhely várossal) rendelkező tartomány 840 települést foglalt magában.

Terület. Levéltári források, illetve a MAT Statisztikai Igazgatóságának két kiadványában szereplő adatok alapján az bizonyos, hogy a két kiadványban szereplő *tartomány összfeldterülete* adat nem reális, inkább egy keretszám, amit a Központi Statisztikai Hivatal „kiutalt” mint *a tartomány összfeldterülete*; ezt a mutatót illetően egyelőre meg kell elégednünk a levéltári adatokkal, amelyek szerint az 1950–1952-es időszakban a tartomány összfeldterületét 817–931 ezer körülre számolták, az 1956–1961 közötti időszakra 1263–1350 ezer körülire.

A többi adatot illetően nincsenek túlságosan nagy eltérések a kiadványok, illetve a levéltári adatok között, bár egyezést csak egyetlen esetben találtunk. Állandóak az adatomódosítások, bár a közigazgatási beosztások változása miatti nagyobb területmódosulások megfoghatóak; leginkább használhatónak azok az adatok tűnnek, amikor a levéltári és a kiadványi adatok közelítenek egymáshoz.

A tartomány *mezőgazdasági területét* illetően az 1956–1961 közötti időszakra 690–704 ezer körüli értékeket használtak, az 1962-es évre 760–763 ezres értéket, ebben tükröződik a Ludas és Dicsőszentmárton rajonok átcsatolásával történt mezőgazdasági terület növekedés.

Az 1950–1952 közötti időszakra a szántóterület 289–300 ezer ha körüli, a gyümölcsösöknél 4000–4100 körüli adatot közölnek a források.

Az 1956-os évre közelítenek legjobban a levéltári és kiadványi adatok, erre az évre a szántókra 308 ezer ha, a kaszálókra 188 ezer ha, a

8 „Régi” faluval és várossal.

9 Brassó tartományhoz csatolták Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely túlnyomórészt magyar lakosságú rajonokat, az MMAT-hoz csatolták a román többségű Ludas (Kolozs tartománytól) és Dicsőszentmárton (Brassó tartománytól) rajonokat.

legelőkre 201 ezer ha, az erdőkre 530-532 ezer ha, a gyümölcsösök és szőlősökre 5941 ha körüli adatot adtak meg.

Egyelőre nem kutatott az adatok forrása, elképzelhető, hogy az addig használt, községenkénti kataszteri íveket nem használták tovább, hanem az újonnan bevezetett mezőgazdasági lajstromok (registru agricol) adatait összesítették, ezek pedig legelső formájukban bevallás alapján készültek, ennek megfelelően – a hatósági ellenőrzések eredményeképpen – adataik folyamatosan változtak.

A KOLLEKTIVIZÁLÁS

Módszerek. A szervezés során *erőszakos* módszereket (fizikai erőszak: bántalmazás, gyilkosság, bezárás, karhatalmi szervek igénybevétele az aláíratáshoz; pszichikai nyomásgyakorlás), *adminisztratív-jogi nyomásgyakorló* módszereket (kényszermunka, munkahelyről való eltávolítás, kilakoltatással, feljelentéssel, bírósági eljárással való fenyegetés, zsarolás múltbéli kihágással), továbbá *ösztönző* módszereket (adó- és beszolgáltatás-csökkentés, földosztás, előny biztosítása az árueelosztásnál) használtak, pár esetben *alkuhelyzetről* is van tudomásunk.

Tágabb értelemben a kollektivizálást segítették elő a vidéki lakosságot sújtó *jövedelem- és munkaerő-elvonási* módszerek (kényszer-beszolgáltatás, munkaerő-kötelezettség), de a terményforgalmazás és -szállítás kontrollja is.

ESEMÉNYTÖRTÉNET

1949. március – 1950. június. A kollektivizálás Romániában 1949. március 3–5-én, a Román Munkáspárt kollektivizálást meghirdető plenáris ülésével kezdődött, és 1950 júniusáig tartott. A kollektivizálás első időszakában, 1949 márciusa és 1950 májusa között a négy székely megyében nincsenek adataink erőszakos módszerek alkalmazásáról. Ekkor ösztönző módszerekkel a nincstelen és szegény földműves réteget vonták be a gazdaságokba, majd annak érdekében, hogy elérjék az előírt három hektár föld/család arányt, nagygazdákat is beszerveztek.

1950. június – 1950. szeptember. Központi nyomásgyakorlásra beindult a tömeges kollektivizálás, ennek során Maros és Háromszék megyében erőszakos és nyomásgyakorló módszerekkel hoztak létre közös gazdaságokat. Csík és Udvarhely megyében egyelőre csak a

kollektív gazdaság székházához szükséges birtokelkobzásokról vannak írásos adataink. Ez utóbbi két megyében kis létszámú kollektív gazdaságokat alakítottak, így sikerült elkerülni megmozdulásokkal járó feszültségek kialakulását.

Háromszék megye. A megyében a kollektivizálás első szakaszában három közös gazdaságot hoztak létre a megyei pártbizottság szervezésével. 1950. június közepétől tömeges kollektivizálás indult be, a célszámok eléréseért erőszakos és nyomásgyakorló módszereket használtak. A kitűzött célokat (12 közös gazdaság megalakítása) július 23-án elérték, de a kollektivizálást tovább folytatták, így az 1950. szeptember 8-i közigazgatási átszervezésig 23 kollektív gazdaságot hoztak létre ugyanennyi faluban, a szervezés pedig további öt helységben zajlott.

A felgyülemlett feszültségek miatt előbb szórványos, majd tömeges ellenállásra került sor, amely 18 helységet érintett. A megmozdulások hasonlóan zajlottak: az elégedetlenség vagy valamely, akár véletlen esemény hatására tömeg verődött össze, és tüntetni kezdtek a kollektív gazdaság ellen. A megmozdulás a továbbiakban történhetett békésen – ekkor aláírásokat gyűjtöttek a közös gazdaság feloszlataéréért és a kérvényt küldöttséggel állami vagy pártszervekhez juttatták el. De válhatott erőszakossá is a megmozdulás, ilyenkor az összeverődött tömeg megrohanta a községházát, megsemmisítették a beiratkozási íveket, elkergették és/vagy bántalmazták a pártszervezőket és a helyi vezetőket, elűzték az államhatalom helyi képviselőit.

A hatalom egy központi akcióval 1950. szeptember 22-én éjszaka csapott le 12, a megmozdulásban részt vett helységre, ahonnan a felbujtónak tartott, kulák besorolású gazdákat és családjaikat hurcolták el. Több helységben összecsapásra került sor a karhatalmi erők és a gazdák elhurcolását megakadályozni próbáló helybeliek között. Ennek során két helységben halálos áldozatai is voltak az összecsapásnak, Gidófalván Zsigmond Andrást és Jancsó Vilmost, Maksán Sorbán Györgynét (szül. Zöldi Berta) és Fazakas Andrásnét (szül. Soós Gizella) lőtték le a karhatalom fegyveresei. Mintegy 70-100 családot, körülbelül 175-200 személyt hurcoltak el, egy részüket börtönbüntetésre ítélték, másik részüket Dobruzsába deportálták.¹⁰

Maros megye. 1949 áprilisában már megkezdődött a megyében közös gazdaságok szervezése, végülis 1950 márciusában avatták fel az első

10 László Márton: *Kollektivizálás-ellenes megmozdulások 1950 őszén Háromszék megyében.* Sepsiszentgyörgy, 2016, Sepsiszentgyörgy Kiadó.

négy gazdaságot. 1950 júniusa után itt is tömeges szervezés indult be, 1950. szeptember végéig még 34 kollektív gazdaságot alakítottak meg.¹¹ Az itt alkalmazott erőszakos módszerek közül a kivégzések a legismertebbek: 1950. július 20/21-én a vadadi Kiss Istvánt, augusztus 13/14-én az udvarfalvi Nagy Lászlót végezték ki a helybeli kollektivizálás előmozdításáért, ezenkívül adminisztratív-nyomásgyakorló módszerek használatáról van tudomásunk.¹²

Csík megye. Hét helységben 11 családfőtől vették el birtokaikat, akik családjaikkal elhagyták a községet. 1950. augusztus végéig tíz helységben avattak fel kollektív gazdaságot, azokban a helységekben, ahol vagyonekobbzásra került sor.

Udvarhely megye. Hat helységből kilenc család vagyonát vették el, a volt tulajdonosok a megfélemlítések hatására elhagyták a helységeket. Augusztus végéig 13 helységben alakítottak kollektív gazdaságot.

A székely megyékben 1950. október 17-ig végrehajtott birtokelkobzások

Megye	Bírósági eljárással	Bírósági eljárás nélkül	Házfoglalás	Helységből eltávozott vagyonát lefoglalták	Összesen	Megmozdulás nyomán elkobozták
Háromszék	24			2	26	37
Csík	2	9		1	11	
Udvarhely	1	10			11	
Maros	29	9	5	9	52	
Összesen	56	28	5	12	100	37

Forrás: Román Nemzeti Levéltár – Központi Történelmi Levéltár, RKP KB, Agrár Ügyosztály 65/1950 255–296.

Az 1950. szeptember 8-i közigazgatási átszervezés nyomán Maros tartományhoz került a volt Kis-Küküllő megye egy része, itt 1950. szeptember közepén a radnóti, majd a környező három kollektív gazdaságban törtek ki megmozdulások.

11 Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala (a továbbiakban: RNL-Maros MH), Román Kommunista Párt Maros Megyei Bizottsága (I.) 168, 96.

12 László Márton: Kulákgyilkolás Vadadon 1950-ben. In Pál-Antal Sándor, Simon Zsolt (szerk.): *A Maros megyei magyarság történetéből.* III. kötet, Marosvásárhely, 2012, Mentor Kiadó 131–140.

A hatósági erőszak miatt az ország különböző vidékein ellenállási góccok alakultak ki, nyilvánvalóvá vált az erőszakos kollektivizálás tarthatatlansága, így nyár végén leállították a kollektivizálást.

A pártvezetés nyilvánosan egy év múlva, az 1951. szeptemberi párthatározatában ítélte el az erőszakos és nyomásgyakorló módszerek használatát, szó szerint említve a volt Háromszék és Kis-Küküllő megyéket. A párthatározat a sajtóban is megjelent, és hozzájárult az ily módon kompromittált Maros tartományi párt-elsőtítkár (aki egyik irányítója volt a Háromszék megyei kollektivizálásnak) és a mezőgazdasági ügyekért felelős titkár (aki a Kis-Küküllő megyei szervezést vezette) 1951. szeptember 26-i leváltásához.¹³

1950. november – 1951 tavasza. 1950 őszén és télén megkezdődött a kollektív gazdaságok alakításakor tapasztalt törvénytelenségek és erőszakoskodások kivizsgálása. Az irányváltást jelezte, hogy október közepén megvizsgálták a tartományban megalakításra javasolt kollektív gazdaságokat, de egyik esetben sem hagyták ezt jóvá.

A megmozdulások – a nyílt ellenállás – leküzdésével a gazdák a rejtett ellenállás különféle eszközeivel éltek. Ennek lényege, hogy a kollektív gazdaság tagjai – habár a belépési nyilatkozatot aláírták, de – a kollektív gazdaság létrehozását megelőző gyakorlati lépéseket igyekeztek elszabotálni, amire többféle lehetőség adódott: állatok beadásának késleltetése, takarmány beadásának megtagadása, földterületek eltitkolása, vetőmag és a mezőgazdasági eszközök be nem adása, lopás. Ezek a módszerek ideig-óráig késleltették a kollektív gazdaságok tényleges működésének megindítását, de 1951 elejéig a gazdaságok nagy részében kierőltették a javak összeszedését. Ezután már csak egyetlen ellenállási/alkalmazkodási módszer maradt, a munkamegtagadás, amely egyre nagyobb méreteket öltött 1951-ben.

1951 tavasza – 1952. augusztus. 1951 tavaszán hat, Marosvásárhely környéki kollektív gazdaságban nagyarányú munkakimaradásokra került sor. Három gazdaság esetében a tartományi vezetés személycserét, kizárásokat alkalmazott, de a másik három, problémásabb gazdaság (kerelői, kincsesi, királyfalvi) esetében az „újjászervezést” alkalmazták¹⁴, ennek hírére a környező rajonok erőszakkal létesített

13 László Márton: Kollektív gazdaság-ellenes akciók Maros tartományban 1950–1951. In Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években.* Csíkszereda, 2005, Pro-Print Könyvkiadó. 199–687.

14 Akik amúgy sem dolgoztak, kiléphettek a közösből és visszakapták földjüket, állataikat, de akárcsak a többi egyéni gazdálkodó, vetéstervet kaptak és beszol-

vagy problémás gazdaságaiban állandósultak a munkakimaradások. Július végén, augusztus elején három újabb gazdaságban voltak munkakimaradások, augusztus végére ez már tíz gazdaságot fogott át, ráadásul mindez a kritikus – a termésbetakarítás – időszakában történt meg. A legáltalánosabb a munkakimaradás, majd a lopás volt, amely néhány esetben a teljes felbomlás állapotához vezetett: széthordták a kollektív vagyont. Néha ez „legális” ellenállással párosult, írásban kérték a kollektív felosztatásának engedélyezését, amit egyes esetekben Bukarestig vittek.

Érzékelve, hogy nem sikerült javítani a helyzeten, a Maros tartományi pártbizottság vezetősége augusztus végén, szeptember közepén elutazott Bukarestbe, ahol a KB kiértékelte a tartományi pártbizottság munkáját, majd tervet készítettek hét gazdaság újjászervezéséről.

Szeptember 18-án és 22-én megpróbálkoztak az újjászervezéssel, de ezek kudarcba fulladtak, a gazdák a kilépésük engedélyezését követelték, vagy már a termést és a beadott eszközeiket hordták haza. Az újjászervezések hírére a munkakimaradások 32-33 gazdaságot fogtak át, és aláírásgyűjtésekre, felosztatásokra, tüntetésekre is sor került, főleg az egymáshoz közel fekvő Alsó-Nyárádmenti kollektív gazdaságokban. A leglátványosabb akció 1951. szeptember 24-én volt, ekkor Marosvásárhelyen a rajoni Néptanács székháza előtt a csibakáposztásszentmiklósi gazdaság küldötteként 38 nő tüntetett a kollektivizálás ellen.

1951. szeptember 18-án megjelent a KB határozata a „Kollektív gazdaságok létesítése és a mezőgazdasági társulások terén végzett munkáról”, amiben elítélték a kollektív gazdaságok erőszakos szervezését, de ugyanakkor azok megtartására is figyelmeztettek. A határozat nyomán leváltották Maros tartomány pártbizottságának első titkárát, valamint a mezőgazdasági ügyekért felelős titkárát az 1950. évi kollektivizálás során elkövetett visszaéléseikért, de az 1951. évi helyzet nem megfelelő kezeléséért is, és kijelölték az új irányvonalat: az újjászervezések leállítását, a kilépések megakadályozását, a hangadók megbüntetését.

gátlatási kötelezettségük volt az állammal szemben. Az újjászervezés hatása eltérő volt: a királyfalvi gazdaságban a tagok nagyrésze újra munkába állt, a kincsesiben a beavatkozás csak felerősítette a bomlási folyamatot, amit már csak külső beavatkozás (külső munkaerő) tartott működésben. A kerelői újjászervezés sikertelennek bizonyult.

1951. október–december. A kollektív gazdaságok stabilizálása különféle módszerekkel történt: kollektíven belüli egyéni gazdálkodás ideiglenes engedélyezése, előlegosztás, propaganda-intézkedések, a kollektív vezetőségének leváltása, kizárások a kollektív gazdaságból, külső munkaerő alkalmazása, más munkahelyen dolgozó kollektív tagok hazahívása, munkára kötelezés a Néptanács segítségével.

1952 eleje – 1953. Az 1951. szeptemberi párthatározat a meglévő kollektív gazdaságok megerősítésén túl újak alakítását is előírta, ennek megfelelően 1952 elején egy új kollektivizálási hullám kezdődött a tartományban, ekkor inkább a meglévő közös gazdaságokba szerveztek be új tagokat, mert ezek taglétszáma március végéig majdnem 200 családdal nőtt. Az új mezőgazdasági egységek létesítését a központi pártvezetés erőltette¹⁵, végül 1952 márciusában megalakultak az első mezőgazdasági társulások, áprilisban pedig három új kollektív gazdaság is létesült a tartományban.¹⁶ Márciusban előtérbe került a TOZ típusú mezőgazdasági társulások szervezése, a központi pártvezetés utasítása szerint ezek szervezésére kellett összpontosítani, mert ezeket jóval gyorsabban lehetett megalakítani¹⁷, majd át kellett szervezni őket kollektív gazdaságokká.¹⁸

Az év közbeni feszült belső helyzet¹⁹ teljesítményre ösztönözte a tartományi pártapparátust, 1952 júniusától még intenzívebbé vált a szervezés²⁰, aminek eredményeképp folyamatos az új mezőgazdasági egységek számának, területének és taglétszámának növekedése az év végéig. A kollektív gazdaságok esetében területük és családjaik száma megduplázódott, a mezőgazdasági társulások esetében még látványosabb a növekedés még úgy is, hogy folyamatosan szervezték át őket kollektív gazdaságokká.

15 A tartományi pártbizottság februári búróülésein Boné Lajos két ízben is szóval tette a rajoni pártbizottságok passzivitását új mezőgazdasági egységek létesítésében, erről február 2-án tartományi párthatározatot is hoztak.

16 Sepsiszentgyörgy, Erdőszentgyörgy és Régen rajonokban.

17 Ezek megalakítását a tartományi pártvezetés is jóváhagyhatta, míg a kollektív gazdaságokét a Központi Bizottság.

18 A tartományi pártbizottság 1952. március 13-i ülésén dolgozta fel az erről szóló párthatározatot Boné Lajos.

19 A Luca–Pauker-frakció hatalomtól való megfosztása, a kulák-ellenes intézkedések, a nyári kényszer-beszolgáltatások.

20 A szokásos negyedévi munkatervben foglalt kollektivizálási feladatokon túl 1952. június 22-én a tartományi pártvezetés egy újabb kollektivizálási tervet dolgozott ki. RNL-Maros MH, Román Kommunista Párt Maros Tartományi Bizottsága (a továbbiakban: RKP-MTB) 45, 79.

Ami a kollektivizálás módszereit illeti, tudomásunk van adminisztratív nyomásgyakorlásról a Kézdivásárhely rajoni Papolcon és Kovásznán (földterületeket magasabb termékenységi osztályba soroltak, hogy magasabb adót vethessenek ki rájuk²¹), illetve szándékosságból vagy felületességből fakadó földcsere-problémákról a Gyergyó rajoni Tekerőpatakon és Gyergyóalfaluban, az Erdőszentgyörgy rajoni Hármásfaluban és a Marosvásárhely rajoni Székesen.²²

Fenyegetéssel – eddigi adataink szerint – a Régen rajoni Görgényszentimrében²³ és a Marosvásárhely rajoni Kísszentlőrincen²⁴ szerveztek.

1953–1957. augusztus. Az időszakra a lassú – majdnem stagnáló – kollektivizálás a jellemző, továbbá az, hogy a tartomány kollektivizálási üteme eltér az országotól, a lakosság nemzeti sajátossága miatt: noha országosan 1955 végén újraindul az erőteljes kollektivizálás, ez a MAT-ban 1956 közepétől lelassul, és csak a következő év augusztusában döntenek a felgyorsításról, amit csak az év két utolsó hónapjában hajtanak végre.

1953. Az RMP KB utasításai nyomán 1953 februárjában leellenőrizték a tartomány összes (107) kollektív gazdaságát: vizsgálták a mintaalapszabályzatok betartását, és a tagságot állandó brigádokba szervezték.

A KB utasítására a MAT pártbizottsága 1953. február 13-i ülésén feldolgozta a KB körlevelét a Bukarest és Bihar tartományban történt „visszaélésekről”, majd a rajonokban tartott „feldolgozó” gyűléseken

-
- 21 Kézdivásárhely rajonban Papolcon és Kovásznán. RNL-Maros MH, RKP-MTB 46., 110.
 - 22 Tekerőpatakon a tagosítás után, utólag hívták be a gazdálkodókat a Néptanácshoz aláírtni a földcsere-jegyzőkönyveket, anélkül, hogy pontosan megállapították volna, hol lesz a csereföld. Másodsorban megtörtént, hogy ugyanazt a területet két-három különböző gazdának is kimérték, harmadsorban több gazda kisebb csereföldet kapott. Hasonló visszaélések voltak Gyergyóalfaluban és Hármásfaluban, Székesen pedig a gazdálkodókat kész tény elé állították azzal, hogy a traktorok még azelőtt elkezdték a tagosítandó földet felszántani, mielőtt a gazdák aláírták volna a földcsere-okmányokat.
 - 23 Itt a pártszervező – a helyi iskola igazgatója – szervezett be 60 családot a TOZ társulásba fenyegetéssel: „Megfenyegette a dolgozó parasztokat, azt mondva, hogy ha nem iratkoznak be a társulásba, kulák-listára teszik őket, vagy a gyerekeiket kidobják az iskolából, és a gyerekeiket, bárhol is legyenek [alkalmazásban], kidobják a beosztásukból.” RNL-Maros MH, RKP-MTB 46., 114.
 - 24 Itt a kollektív gazdaság elnöke megfenyegette az állami munkahellyel rendelkezőket, hogy ha nem iratkoznak be, kidobják őket a munkahelyükről. A községi Néptanács elnöke pedig azzal fenyegetett, hogy azok, akik nem akarnak beiratkozni a kollektív gazdaságba és várják az amerikaiakat, a rendszer ellen vannak, és kulák-listára fogják tenni őket. RNL-Maros MH, RKP-MTB 76., 68.

kiderültek a helyi szinten elkövetett visszaélések – amit követően helyszíni kivizsgálásokat tartottak. 1953. február 13-án a KB egy átíratot is küldött a tartományi pártbizottsághoz a Régen rajonban a kollektivizálás során történt kihágások ügyében, ennek nyomán egy ellenőrzést hajtottak végre ebben a rajonban, amely megállapította, hogy Görgényszentimre, Dedrádszéplak és Kozmatelke községekben az 1952. évi szervezések folyamán adminisztratív-nyomásgyakorló módszereket használtak.

A KB utasítása és a februári ellenőrzés nyomán a hangsúly az új gazdaságok megalakításáról a meglévők megerősítésére helyeződött át, ennek tudható be, hogy az év további felében lelassul az új mezőgazdasági egységek területének és taglétszámának növekedése.

Az év második felében a kollektív gazdasági tagok tömegesen adtak be kilépési kéréseket²⁵, amit a hatalom egyéni és csoportos nyomásgyakorlással próbált leszerelni. A kilépési kérések két helységben voltak tömegesek: Kőrispatakon (65) és Vadadon (48). Ez utóbbi helységben nagygyűlésen „leleplezték”, majd kicsúfolták a felbujtással vádolt Kiss T. Jánost, aki attól való félelmében, hogy a Szekuritáté elviszi, öngyilkos lett.²⁶

AZ 1953. ÉVI KILÉPÉSI KÉRÉSEK A MAT KOLLEKTÍV GAZDASÁGBÓL ÉS MEZŐGAZDASÁGI TÁRSULÁSAIBÓL

Időpont	Kilépési kérés összesen	Kilépési kérés		Vissza- vontak	Kizártak
		kg-ból	mt-ból		
1953. szeptember 28.	376	n.a.	n.a.	125	23
1953. szeptember 30.	555	417	138	n.a.	n.a.
1953. október 14.	638	473	165	121	33

Forrás: RNL, MAROS MH, RKP-MTB 69., 73., 118.; RKP-MTB 74., 79.

25 1953-ban járt le ugyanis az a három év, amely után – a kollektív gazdaságok eredeti, 1949. évi alapszabályzata szerint – a tagok kiléphettek a közös gazdaságból. Azonban 1953 májusában a pártvezetés egy új alapszabályzatot jelentetett meg, amely már nem tartalmazta ezt a kitételel.

26 László Márton: Kollektivizálás és erőszak a Székelyföldön. In Horváth Sándor, Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Történettudományi Intézet 145–146.

1954-ben a mezőgazdasági társulások szervezésére helyezték a hangsúlyt: ebben az évben csupán két kollektív gazdaság jött létre a 24 mezőgazdasági társulás mellett.

1955-ben egyetlen kollektív gazdaság és 35 mezőgazdasági társulás alakult a tartományban, de mind a két üzemtípusnál csekély a területi és létszámnövekedés. Ebben az évben a kollektív gazdaságok és mezőgazdasági társulások területe 12,5%-a volt az egyéni gazdaságok korábbi szántóterületének, és a tartomány földműveléssel foglalkozó családjainak 8,4%-a volt kollektív gazdaság tagja. 1955 novemberéig 155 kilépési kérés érkezett a tartomány kollektív gazdaságaiból, ezeket „meggyőzéssel” 83-ra csökkentették.

1956. Az RMP II. kongresszusát követően (1955. december 23–28.) megkezdődött a kollektivizálás felgyorsítása Maros tartományban is. Előbb egy központi küldött jelentésében feldolgozták a párthatározatot, terveket dolgoztak ki, majd megkezdődött a tényleges szervezőmunka. Május 1-ig 2750 család 4750 ha-val lépett be a szocialista mezőgazdasági egységekbe, Udvarhely rajonban 11, Sepsiszentgyörgy rajonban hét társulást szerveztek. Ezt követően – bizonyára a magyarországi események hatására – lelassult a székelyföldi kollektivizálás. Az év decemberében döntöttek arról, hogy a hegyvidéki rajonoknak minősített Hévíz, Csík és Gyergyó rajonok jórészt nem kollektivizálják.

1957 első felében újra tömegesen adták be a kilépési kéréseket a kollektív gazdasági tagok, valószínűleg szintén a magyarországi események hatására.

Új módszerekkel próbálták gyorsítani a kollektivizálást: az év elején a tartományi néptanács úgy döntött, hogy az alkalmazottait hazaküldi fizetés nélküli szabadságra, hogy akiknek a családtagjai közül földje van, léptesse be egy kollektív gazdaságba vagy mezőgazdasági társulásba, az ügyosztály-főnökök pedig 10 naponként be kellett számoljanak az elért eredményekről. A rajoni néptanácsokat is utasították, hogy fogatosítsanak hasonló intézkedéseket.

1957. augusztus – 1961. június. 1957. augusztus 10-én központi nyomásgyakorlásra a tartományi pártbizottság határozatot hozott a szövetkezetesítés felgyorsításáról, majd nagyarányú mozgósítás történt: november és december hónapokban 8181 agitátort küldtek ki a falvakba kollektivizálni, amely nyomán decemberben egy kollektív

gazdaságot és 47 társas gazdaságot avattak fel, és majdnem 4500 családot léptettek be a már létező egységekbe.

1958 első harmadában ismét kisebb ütemű a kollektivizálás, változást újra csak egy országos politikai esemény hozott: 1958. április 14-én a constantai találkozó hatására a tartományi pártvezetés a szövetkezetesítés felgyorsításáról döntött: 1958-ban 59 545 ha területet szándékoztak bevonni a szocialista szektorba.

1958. június 8-a után 251 községi (szervező) kollektívát alakítottak, 2013 taggal, a már meglévő 10 457 helyi szervező mellé, így az év végéig a mezőgazdasági társulások földterülete és létszáma több mint megháromszorozódott a MAT-ban.

1959-ben enyhébb ütemű a szervezés, de még így is megduplázódott a mezőgazdasági társulások területe az év során.

1960-ban a mezőgazdasági társulások létszáma meghaladta a 100 ezer családot, területük pedig elérte a 285 ezer ha-t. A tartomány vidéki lakosságának jó részét beszervezték a mezőgazdasági társulásokba („szövetkezetesítették”), a továbbiakban a társulások kollektív gazdaságokká való átszervezésére összpontosítottak. A szervezés főként a téli hónapokban történt, hogy ne zavarják meg a terménybetakarítást.

1960. december 14-én állítottak össze egy tanulmányt a MAT-beli domb- és hegyvidéki falvak kollektivizálásáról. A MAT 659 vidéki településéből 432-t domb- és hegyvidékinek tekintettek, amelyekben 109 047 család élt, 381 412 személlyel. A tanulmány szerint a hegy- és dombvidéki településeken a földterület több mint fele (52,5%) szántó, és majdnem ugyanennyi (46,4%) a kaszáló és legelő.

A tanulmány a hegy- és dombvidéki településeket három csoportba osztotta: az Erdélyi- és a Küküllő-fennsíkron elhelyezkedő dombsági falvak (Marosvásárhely, Régen, Erdőszentgyörgy, Székelykeresztúr, Udvarhely rajonok); a Csíki- és Gyergyói-medencékben lévő falvak (kivételet képeztek a közvetlenül hegylábi települések); a hegyi települések. A tanulmány szerzői szükségesnek látták a kollektivizálást az első két csoport településeinél, a felszabaduló munkaerőnek pedig az ipari települések felé való „szervezett” átirányítást.

1961. június – 1962. A RMP KB 1961. június 30. – július 1. közötti plenáris ülésén a kollektivizálás további gyorsításáról született döntés. Ennek hatására Maros tartományban is fel kellett gyorsítani a kollek-

tivizálást: 1962 végéig Marosvásárhely, Régen, Dicsőszentmárton, Udvarhely rajonokban a kollektivizálható földterület 80-90%-át be kívánták szervezni a kollektív gazdaságokba, Csík és Gyergyó rajonokban 1961 végéig be kívánták fejezni a szövetkezetesítést és át kívántak térni a kollektivizálásra.

1961. augusztus 1-ig a kollektív gazdaságokba beszervezték a tartomány földműves családjainak 31,4%-át, illetve a tartomány kollektivizálendő területének 31%-át. Ekkor már a szocialista szektorban dolgozott a mezőgazdasággal foglalkozó családok 87,8%-a.

1961. augusztus 3-án zajlott a Maros tartományi pártaktív kollektivizálással foglalkozó gyűlése (340 párttag részvételével), amit Cozma Ioan KB-tag és mezőgazdasági miniszter dominált, aki dörgedelmes kritikában részesítette a tartományi pártapparátust a lassú kollektivizálás miatt: közölte velük, hogy a MAT-ban a kollektivizálható földterület 31%-át kollektivizálták csak, és ezzel az eredménnyel országosan az utolsó előtti (12.) helyen áll a tartomány. Cozma ráparancsolt a pártapparátusra, hogy dolgozzanak: meg kell szabadulni a magántulajdontól, és be kell fejezni a kollektivizálást! A mezőgazdasági társulások átmenetiek, a cél áttérni a kollektív gazdaságokra, és 1962 végéig be kell fejezni a kollektivizálást, amit a legfontosabb problémának kell tekinteni!

A gyűlésen kitűzték a kollektivizálási célokat a tartományban, és elfogadtak egy intézkedéssorozatot is, a cél: 1961-ben kollektivizálni Ludas és Udvarhely rajont, 1962-ben a kollektivizálás befejezése Marosvásárhely, Dicsőszentmárton és Régen rajonokban, és a szövetkezetesítés befejezése Csík, Gyergyó, Hévíz rajonokban, majd az utóbbiakban 1964 előtt be akarták fejezni a kollektivizálást.

Ugyancsak a kollektivizálás felgyorsításának irányába hatott a tartomány pártfőtitkárának ugyanazon a napon történt lecserélése is: 1961. augusztus 28-án a Maros tartományi pártbizottság plenáris ülésén leváltották Csupor Lajos első titkárt, helyette központi „ajánlásra” Banc Iosifot választották meg. A személycserét követő felszólalásokban Cozma Ioan felrótta Csupor Lajosnak, hogy az 1961 tavaszán nagy lendületben lévő kollektivizálást lefékeztek.

Ezek után augusztustól novemberig intenzív munkát fejtettek ki a tartományi párt- és néptanács szervek: októberben például 17 mezőgazdasági társulás (2247 családdal és 6589 ha-val) átalakult kollektív

gazdasággá. 1961. december 1-jén már a földművelő családok 36,8%-a és a kollektivizálható terület 36,4%-a volt a 290 közös gazdaságban.²⁷

1962. január 1-jén már a tartomány mezőgazdasággal foglalkozó lakosságának 41,1%-a és a tartomány kollektivizálható területének 40,6%-a volt a kollektív gazdaságokban.

Februárban felavattak 93 kollektív gazdaságot 20 510 családdal és 57 371 ha-val, és a meglévő kollektív gazdaságokba belépett 4954 család 14 664 ha-val.

1962. március 1-jén a tartomány 430 kollektív gazdaságában volt a tartomány kollektivizálható területének 80,9%-a (nem számítva a domb- és hegyvidéki községeket). Ezen a napon a kollektivizálást befejezettnek nyilvánították Udvarhely, Marosvásárhely, Dicsőszentmárton és Régen rajonokban.²⁸

Ekkor már csak „szóbeli ellenállás”-ról van tudomásunk: Marosvásárhely rajonban Szentgericén, Nagyadorjánon és Nyárádszentlászlón a rendszert szidták, és „a kollektív gazdaság ellen voltak”, Iszlón, Véckén és Nagyadorjánon néhány gazda azt mondta, hogy minden, amit az újság ír, nem igaz, és amit írnak, az az emberek megtévesztésére szolgál.

Nyíltan csak a Jehova tanúi vallási közösség tagjainak szembenállásáról van tudomásunk: Bözödön (Marosvásárhely rajon) 17 családfő kategorikusan visszautasította, hogy beálljon a kollektív gazdaságokba, Parajdon 3 személy, ugyancsak a Jehova tanúi vallási közösség tagjai írásos nyilatkozatot adtak, hogy nem léphetnek be a kollektív gazdaságba, mivel azt a Román Munkáspárt vezeteli – feltehetően az RMP ateista nézetei jelentették az akadályt.²⁹

1962. március 10-én befejezettnek nyilvánították a Maros tartományi kollektivizálást.

Ebben a hónapban létrehoztak 88 kollektív gazdaságot 33 289 családdal és 104 916 ha-val, és a meglévő kollektív gazdaságokba belépett 10 281 család 40 589 ha-val – az eredmény a hónap folyamán „bevetett” 17 ezer (!) agitátornak és 3700 helyi képviselőnek volt köszönhető.³⁰

27 RNL-Maros MH, RKP-MTB 305., 230.

28 RNL-Maros MH, RKP-MTB 334., 28.

29 RNL-Maros MH, RKP-MTB 334., 29.

30 RNL-Maros MH, RKP-MTB 334., 36.

Az új kollektív gazdaságok megalakításával párhuzamosan zajlott a kollektív gazdaságok összevonása is: Ludas rajonban két hónap alatt a felére csökkent a számuk, Marosvásárhely rajonban pedig 125-ről 102-re.

Habár papírforma szerint ekkorra már lezárult a kollektivizálás, 1962 áprilisában és júliusában (!) is felavattak még két kollektív gazdaságot a tartományban, és az év közepéig folyamatos volt a még egyéni gazdálkodók beiratása a kollektív gazdaságokba, a mezőgazdasági társulások kollektív gazdasággá alakítása, és azok összevonása.

A KOLLEKTIVIZÁLÁS KÖVETKEZMÉNYEI

A földtulajdonban gyökeres változások álltak be azzal, hogy a kollektív- és állami gazdaságok váltak a földterületek túlnyomórészének tulajdonosává, a magántulajdonú termőföld háztáji gazdaságok szintjére redukálódott, amelyek szerepe – a nagymértékű elvonás miatt – felértékelődött.

A *gazdálkodási módot* tekintve az önálló kiskgazdaság eltűnt, helyette a kollektivisták brigádokba szervezve együtt művelték a földet, az egyéni érdekelttség hiánya miatt silány minőségben, és ez a nem gépesíthető mezőgazdasági munkafázisoknál a rendszer végéig fennmaradt.

A *vidéki társadalom* rétegződésében a birtokolt föld nagysága volt a legfontosabb tényező: a magántulajdonú föld területének nivellálásával a nagygazda elit megszűnt, ők és utódaik az elvonások és a megbélyegzettség miatt egy lefele irányuló *társadalmi mobilitás* áldozatai voltak. Addig nincstelen vagy szegényparasztokat – a kommunista pártba való belépésük után – tettek meg a kollektív gazdaságok tisztviselőivé, lehetőséget adva számukra egy felívelő társadalmi mobilitási pályához.

A megélhetés létalapjának, a magántulajdonú földnek az elvétele kényszerű *területi mobilitást* indított el: a nagyobb fizetés jelentette vonzerő mellett elsősorban a megélhetési kényszer miatt a fiatal korosztály tömegesen választott városi munkahelyeket és telepedett át vagy ingázott városra.

Teljes korosztályok kiesése miatt *a helyi szokások is megritkultak*. Bizonyos vallásos ünnepeket betiltottak, és eltűntek egyes, a magántulajdonú mezőgazdasághoz kötődő szokások.

Az értékrend és a morál megváltozott, hiszen a „közösből”, a kollektív gazdaság javaiból legitimnek tekintik a lopást, így egy kettős mércéjű közerkölcs alakul ki. A szorgalom, pontosság, alaposág, tisztességes munka hátránnyá válik a közös gazdaság keretei között, ehelyett az „ügyeskedés” (lopás a közösből) és a szerteágazó kapcsolatháló válik fontosabb értékévé.

MELLÉKLETEK

1. melléklet. MT/MAT/MMAT mezőgazdasági területe művelési ágak szerint – levéltári források alapján (ha-ban)

	Időpont	A tartomány össz földterülete	A tartomány mezőgaz- dasági területe	Ebből								
				Szán- tó	Ka- száló	Lege- lő	Gyü- möl- csős	Szö- lős	Erdő	Mo- csár és tó	Épü- letek	
I.	1951.03.19.	817.511										
	1951.12.	931.818		289.881	113.847	130.011	4.170	4.728	329.026	863	21.477	
II.	1953.02.28.		727.932									
III.	1956.03.02.		692.451 (beleértve a községi legelőket is)									
	1956.03.21.	1.263.159	703.220	309.435					532.012			
	1956.08.22.		704.492	308.023	188.839	201.689		5.941				
	1960.12.13.	1.350.000	733.068									
IV.	1961.02.01.		760.216									
	1961.07.01.		763.833	370.567								

A közigazgatási beosztás változása szerint a következő időszakokat különítettük el: I. 1950. szeptember 8. – 1952. szeptember 27.; II. 1952. szeptember 27. – 1956. január 10.; III. 1956. január 10. – 1960. december 27.; IV. 1960. december 27. – 1962.

(Forrás: RNL-Maros MH, Maros-Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsa 26/1951. 1-8.; 519/1956, 33-35.; RKP-MTB 12. dosszié, 85. lap; 49. dosszié, 294. lap; 76. dosszié, 78. lap; 142. dosszié, 79. lap; 266. dosszié, 277. lap; 293. dosszié, 35., 110. lap)

2. melléklet. MT/MAT/MMAT mezőgazdasági területe művelési ágak szerint – kiadvány alapján (ha-ban)

	Év	A tartomány összes földterülete	A tartomány mezőgazdasági területe	Ebből							
				Szántó	Rét (Kaszáló)	Legelő	Gyümölcsös és faiskola	Szőlős és csemetekert	Erdő	Nádas és tó	Egyéb területek
I.	1950	1.350.000	716.805	300.050	220.369	185.404	4.053	1.962	541.487	1.753	89.955
II.	1955	1.350.000	694.474	308.796	195.678	184.311	4.038	1.651	529.014	1.753	124.759
	1956	1.350.000	704.521	308.693	188.839	201.048	4.229	1.712	530.025	1.753	113.701
III.	1957	1.350.000	720.221	308.818	188.839	216.223	4.629	1.712	517.958	1.753	110.068
	1958	1.350.000	724.922	315.411	186.499	216.548	4.637	1.827	526.460	1.753	96.865
	1959	1.350.000	732.575	320.159	186.020	218.547	5.916	1.933	525.211	1.753	90.461

(Forrás: A MAT statisztikai évkönyve 1960, Bukarest, Központi Statisztikai Igazgatóság – A MAT Statisztikai Igazgatósága, 76.)

3. melléklet. MT/MAT/MMAT mezőgazdasági területe művelési ágak szerint – kiadvány alapján (ha-ban)

	Év végén	A tartomány összes földterülete	A tartomány mezőgazdasági területe (a-e)	a.	b.	c.	d.	e.	Erdő területek	Más területek
				Szántó	Természetes legelők	Természetes kaszálók	Gyümölcsös és gyüm. faiskola	Szőlős és szőlő-csemetekert		
I.	1950	1.225.000	748.600	348.700	185.100	205.900	4.900	4.000	396.300	80.000
II.	1955	1.225.000	729.392	360.976	184.516	174.306	5.427	4.167	390.000	105.608
III.	1959	1.225.000	764.204	371.566	212.416	168.730	6.353	5.139	386.100	74.696
	1960	1.225.000	764.633	370.847	213.427	168.926	6.373	5.060	411.500	48.867
IV.	1961	1.225.000	763.399	371.021	213.385	166.273	7.088	5.632	404.946	56.560
	1962	1.225.000	772.169	373.120	215.777	169.610	7.576	6.086	403.433	49.398
	1964	1.225.000	767.400	365.800	216.400	169.200	6.200	9.800	406.600	51.000

(Forrás: Anuarul Statistic al Regiunii Mureş-Autonome Maghiare 1966, vol. II. 9.; Dezvoltarea agriculturii Republicii Populare Române. Culegere de date statistice. Direcția Centrală de Statistică, Buc., 1965, 22.; RKP-MTB 293., 305., 334.)

Tóth-Bartos András

LÁSZLÓ MÁRTON:
*KOLLEKTIVIZÁLÁS-ELLENES MEGMOZDULÁ-
SOK 1950 ŐSZÉN HÁROMSZÉK MEGYÉBEN*¹

A második világháború után fokozatosan kiépülő kommunista hatalom törekvései közé tartozott az ország társadalmának és gazdaságának teljes átalakítása. A folyamat a korábbi, két világháború közötti politikai, gazdasági és értelmiségi elit elleni támadással indult, amelyet később kiterjesztettek a sokkal informálisabb keretek között működő vidéki elit ellen is.² Ennek a folyamatnak egyik meghatározó mozzanata az 1948-ban kezdődő államosítás volt, amikor az ipari, kereskedelmi, pénzügyi vállalatok mellett az egyházi birtokok is állami tulajdonba kerültek. Az 1949-ben meginduló kollektivizálás elsősorban arra szolgált, hogy a relatív független vidéki társadalom fölött is kiépülhessen a politikai, illetve gazdasági kontroll.³ Ennek a viszonylagos függetlenségnek az elsődleges záloga a birtokolt földtulajdon volt, így állami befolyás alá helyezése országszerte rendkívül nagy ellenállásba ütközött. Ez általában két formát öltött: lehetett nyílt, vagy rejtett.

László Márton jelen kötete a nyílt ellenállásról beszél, pontosabban azokról az eseményekről, amelyek 1950 őszén bontakoztak ki Háromszék megye területén, a kollektív gazdaságok megszervezése idején.

A kevésbé kutatott háromszéki eseményeket a könyv három nagyobb részben tárgyalja. A bevezetőben a szerző ismerteti a felhasznált forrásanyag sajátosságait, kutatási lehetőségeit és korlátait, majd áttér a kommunista hatalom társadalomszemléletének, a „kulák” és a kollektivizálás fogalmának az ismertetésére is. Mindemellett részletes képet nyújt a háromszéki kollektivizálás általános kereteiről, amelyben

1 Sepsiszentgyörgy, 2016, Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó.

2 Silviu Taras: Az alakulóban levő háromszéki kommunista elit azonosságtudatának elemei. In Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Eliték Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői*. Csíkszereda, 2015, Pro-Print. 366–390.

3 Novák Csaba Zoltán: A nomenklatura színrelépése. Rendszer- és politikai elitváltás Háromszéken a második világháború után. In *Eliték Háromszéken... i. m.*, 315–341.

rövid bemutatásra kerülnek a szervezéssel megbízott intézmények, illetve a lebonyolításban aktívan részt vevő megyei vezetők. Igen jelentős szerepet játszottak ekkor a megyéből származó Luka Lászlóhoz (RMP KB-tag, pénzügyminiszter) közel álló személyek: féltestvére Tóth Géza megyei párttitkár, vagy Schussler Károly megyei pártfőtitkár (1949-ben), aki Luka sógora volt. Szintén az első részben kapunk betekintést a megyei kollektivizálás előzményeiről, valamint a párt által kidolgozott ütemtervekről is.

A kollektivizálási folyamat óvatosan indult meg az egész országban, Háromszéken az első közös gazdaságot Torján avatták fel, 1949. augusztus 14-én, ezt pedig az eredeti tervek szerint további 14 községnek kellett volna követnie. 1950 nyaráig megalakításra került Angyalos és Lemhény kollektív gazdasága is, ez utóbbi – amint a szerző ki is emeli – igen nagy jelentőséggel bírt, hiszen innen származott Luka László. A szervezési munkálatok is ekkortól kezdve váltak intenzívebbé: „a szervezésnek menni kell, csak vér ne folyjon” – szövelt egy korabeli utasítás (26. o.). A módszerek széles skálán működtek: egyrészt igyekeztek a „kulákoknak” titulált gazdák javait (elkobzás útján) megszerezni, továbbá minél több gazdát beszervezni, ha kellett testi fenytés vagy zsarolás által is. A szervezési munkálatok több faluban heves ellenállásba ütköztek, ezeket pedig a halálos áldozatokkal is járó megtorlás, majd kivizsgálás követte. Az események természetesen felkeltették az országos vezetés figyelmét is. A helyi kivizsgálásra 1950. szeptember 19–28. között került sor, majd október folyamán a háromszéki vezetők az RMP KB-ban tartottak beszámolót az előzetesen elkészített összefoglaló jelentés alapján.

A második részben a közös gazdaságok megszervezéséről kapunk adatgazdag bemutatást, ahol 17 település kollektív gazdaságának a szervezési folyamatát mutatja be a szerző. Itt tér ki részletesebben a szervezéssel megbízott aktivisták által használt módszerekre, a nyomásgyakorlás különböző eszközeire vagy a sorozatos letartóztatásokra. Általános jelenség volt, hogy a kulákoknak minősített tehetősebb gazdáknak a gazdasági felszerelését, földbirtokait (beltelekkel együtt) elkobozták, házába pedig bekötöttették a közös gazdaság székhelyét. Ugyanakkor nem volt elszigetelt jelenség az sem, hogy egyes, nehezen meggyőzhető gazdákat pár napra a megyeszékhelyre hurcolta a Securitate, de elterjedt volt az is, amikor az aktivisták a makacskodó

embereket azzal fenyegették, hogy gyermekeiket kitiltatják az iskolából, vagy megakadályozzák továbbtanulási lehetőségeit.

A harmadik rész, szintén településekre bontva, a kollektivizálás-ellenes megmozdulásokat taglalja. A kötetben 22 falu eseménye került bemutatásra. A szervezési munkálatok által keltett igen feszült légkörben a megmozdulások általában spontánul törtek ki, és helyenként több napig eltartottak, akár több száz ember részvételével. Az emberek általában a kollektív gazdaság felszámolását követelték, több helyen erről szóló nyilatkozatokat is aláírtak, illetve kérték az elhurcoltak szabadon bocsátását. A tömeg haragja általában az ideiglenes bizottságok tagjai, vagy a helyi aktivisták ellen irányultak, és nem voltak ritkák a durva megnyilvánulások, és a rongálások sem.

1950. szeptember 22–23-ra virradó éjszaka avatkoztak be a hatóságok, amikor a fegyveres alakulatok a megmozdulások falvaiból több mint száz embert hurcoltak el, brassói börtönökbe vagy dobrudzsai munkatáborokba. A beavatkozás során elsősorban a bűnbakoknak tekintett kulákokat vették célba, függetlenül attól, hogy ténylegesen részt vettek-e, vagy sem a zendülésekben. Ugyanakkor a karhatalom közbelépése Gidófalván emberáldozatot is követelt: az elhurcolást megakadályozni próbáló emberek közé lóttek, néhányan megsebesültek, többen életüket veszítették. Az eseményeket a szerző a *Megtórlás. 1950. szeptember 22/23.* című fejezetben mutatja be részletesen.

A kötetet egy forrásgyűjtemény és néhány fényképmelléklet egészíti ki (91–193. o). Olyan dokumentumokat találunk itt, mint a megyei kollektív gazdaságok listája, különböző jelentések a megyében történő vagyonekobbzásokról, a hatósági beavatkozás során elhurcoltak névsorát, ugyanakkor itt olvasható a megyei események kivizsgálását követő RMP KB-ülés jegyzőkönyve is.

A könyv elsősorban levéltári forrásokra alapoz, amelyeket visszaemlékezések, interjúk egészítenek ki. A székelyföldi kollektivizálási folyamat történeti feldolgozottsága nem teljes, ezen belül Háromszék vidéke pedig szinte teljesen feldolgozatlan. A szerző a kötet összeállításakor az RMP KB Mezőgazdasági Ügyosztályának a megyei, továbbá a Kézdivásárhelyi és Sepsi rajoni iratanyagát kutatta. Az eseményeket viszont nem a párt, hanem a belügyi szervek dokumentálták a legrészletesebben, sajnos ezek az iratok egyelőre nem állnak a kutatók rendelkezésére. Ugyanakkor a kötetben használt források a kutatót

óvatosságra, kritikára is sarkallják, a visszaemlékezések elsősorban egy szenvedéstörténeti diskurzus alapján fogalmazódnak meg, a hivatalos helyzetjelentéseket pedig legtöbb esetben a szervezéssel megbízottak írták, akik elsősorban saját tetteiket próbálták legitimálni/igazolni, másodsorban pedig bűnbakokat igyekeztek a helyiek közül találni (10. o.).

A szerzőnek nem ez az első munkája amely a székelyföldi kollektivizálást, vagy az állami erőszak⁴ alkalmazását elemzi. Megemlíthetőek például a Magyar Autonóm Tartomány történetét feldolgozó tanulmánykötetben a Maros megyei viszonyokat tárgyaló dolgozatok⁵, vagy az 1945 után birtokpolitikai változásokat taglaló összefoglaló munkák⁶, de jelentős a magyarhermányi Máté János kronológiájának a közzététele is, amelyben szintén jelentős hangsúly esik a kollektivizálás idején történetekre.⁷ Ugyanakkor megemlítendő az is, hogy a 2013-ban írott doktori disszertációjában szintén a témához kapcsolódóan értekezik.⁸

A *Kollektivizálás-ellenes megmozdulások Háromszéken* kötet tehát szervelesen beilleszkedik a szerző többéves kutatásainak fő irányába. A könyv elsősorban egy olyan hiánypótló munka, amely egy eddig, a szakirodalmi munkákból hiányzó területről rövid összefoglalót nyújt.

Nyilvánvaló pozitívumai ellenére a kötet elolvasása után azonban maradtunk némi hiányérzettel. Elsősorban az ellenálláson és a háromszéki területen túlmutató (történeti és területi) kontextus bővebb kibontása, illetve a helyi eseményeknek az ebbe való beépítése maradt torzóban.

A szerző több tanulmányában is foglalkozik a Maros megyei kollektivizálás történetével⁹, Homoród vidékének viszonylatában is készült

4 Így például: Kollektivizálás és erőszak a Székelyföldön. In Horváth Sándor – Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA-BTK TTI, 2015. 137–155.

5 Kollektív gazdaság-ellenes akciók Maros tartományban, 1950–1951 (199–272.); Kizárási akciók a kollektív gazdaságokból Marosvásárhely rajonban, 1952 (273–286.). In Bárdi Nándor–Gagyai József (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Csíkszereda, 2015, Pro-Print.

6 Földtulajdon-viszonyok megváltozása Maros megyében/Maros tartományban 1947–1959 között. In Varga Zsuzsanna–Pallai László (szerk.): *Föld – parasztság – agrárium. Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében*. Hajdúnánás, 2015. 345–366.

7 Máthé János: *Magyarhermány kronológiája 1944–1964*. Csíkszereda, 2008, Pro-Print.

8 *Kollektivizálás a Székelyföldön (1949–1962)*. PhD-disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2013.

9 Lásd például az *Autonóm magyarok?... i. m.* kötetben megjelent tanulmányokat.

feldolgozás.¹⁰ Habár a háromszéki viszonyok szinte egyáltalán nincsenek még feltárva, megnehezítve ezzel az összehasonlítást, néhány analógiának az ismertetése, vagy párhuzamok vonása tovább erősíthette volna a könyv mondanivalóját, különösen azért, mert az ellenállás országos jelenség volt, több formát is ölthetett és nem csupán székelyföldi gyakorlat volt.

A szélesebb történeti előzményeknek a felvázolása nemcsak a jobb eligazodásért fontos, hanem a hatalommal szembenálló helyi közösségek társadalmának működését is jobban meg lehet érteni általa. Az első világháborút követően az ország agráriumát sorozatos válságok sújtották. A lakosság 60-70%-a mezőgazdaságból élt, a háború okozta jelentős visszaesésből (pl. termés- és munkaerő-elvonás következtében) hosszú évek kellettek a visszarendeződéshez, amelyet az 1921-es agrárreform és a '30-as évek agrár-eladósodás csak tovább nehezített. A második világháború alatt pedig ismételt elvonások és jelentős visszaesés következett be, a gazdasági elvonások pedig az ötvenes években tovább folytatódtak. A két világháború közötti időszak és az azt követő háborús évek nem teremtettek „nyugodt” környezetet az agrártársadalom számára, a kollektivizálás pedig az után indult meg, hogy 1945-ben az agrárreform során országszerte ismételten jelentősen megnövelték a törpe- és kisbirtokosok számát. A földművelő lakosság ekkor nem proletárdiktatúrát, hanem további földosztást kívánt, így ebből a nézőpontból is érthető, hogy nem volt olyan földtulajdonos, aki ne tett volna meg bármit nehezen megszerzett birtokának védelméért.

Ugyanakkor a kollektivizálási folyamatot is lehetett volna részletesebben tárgyalni. A folyamat már az 1945. évi földreformmal kezdődött, amikor jelentősen megnyirbálták a nagybirtokokat, ezt később olyan birtokpolitikai rendeletek követték, amelyek elősegítették az állami birtokszerezést. Így például korlátozzák az ingatlanforgalmat, a gazdátlanul maradt birtokokat állami tulajdonba helyezik, a nem földművesek birtokait államosítják.¹¹ A kollektivizálás maga is több hullámban történt: az tömeges ellenállás és a közellátási problémák következtében 1951-től jelentősen „lelassítják” a folyamatot, majd szovjet mintára egy átmeneti jellegű, úgynevezett társas gazdaságokat

10 Oláh Sándor: *Csendes csatátér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. Csíkszereda, 2001, Pro-Print.

11 Erről bővebben lásd: László Márton: *Földtulajdon-viszonyok megváltozása... i. m.*, 345–362.

hoznak létre, amelyben részben megmaradt a tulajdonjog a birtok és az eszközök fölött. 1958-tól megkezdik a társas gazdaságok átalakítását kollektív gazdaságokká, majd 1959–1962 között egy újabb hullám keretében lezáródik a kollektivizálás, amikor a mezőgazdasági terület 96%-a állami tulajdonba kerül. A második hullám alatt ismét visszatérnek az erőszakos módszerekhez is.¹²

A kollektivizálás-ellenállás problematika társadalomtörténeti oldalát is hangsúlyosabban meg lehetett volna jeleníteni. A kollektív gazdaságok létrehozásával a hatalom a vidéki társadalmat vette célba. A tulajdonviszonyok átrendezésével, a gazdasági függőség kialakulásával párhuzamosan a hagyományos értékrenden alapuló társadalmi viszonyrendszer is megbomlott, ami egy új, az emberek számára idegen hierarchiát eredményezett.¹³ Mindemellett a kollektív gazdaságok szervezése, majd az ellenállás és annak kezelési módja a helyi társadalommal szemben álló újfajta politikai elitről is képet adhat. A hatalomátvétel után a párt szervezetét új alapokra kellett helyezni, az új káderek pedig nem minden esetben tudták az elvárásoknak megfelelően kezelni a kialakult helyzetet. Ez a kötetben több helyen is visszaköszön. Ugyanakkor rámutat a hatalmon belül működő mechanizmusokra is, amelyet László Márton cinikusnak jellemzett: a felső vezetés saját nyomásgyakorló eszközeivel a szervezéssel megbízottakat informálisan az erőszakos módszerek alkalmazására sarkallta, ha pedig ez ellenállást szült, bűnbakot kerestek, és nyilvánosság előtt elítélték az illegális módszereket.¹⁴

Összegzésképp elmondható, hogy a kötet a kollektivizálás-ellenes megmozdulásoknak egy eddig, a szakirodalmi munkákban hiányosan megjelenő régiójára nyújt adatgazdag, rövid összefoglalót, amely hasznos kiindulópont lehet a témát kutató szakembereknek, illetve hasznos olvasmány a téma iránt érdeklődő szélesebb olvasótábornak is.

12 Gheorghe Iancu – Virgiliu Tărău – Ottmar Trașcă: *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative*. Cluj Napoca, 2000. 60–61.

13 Oláh Sándor: *Csendes csatatér... i. m.*, 258–259.

14 László Márton: *Kollektivizálás és erőszak a Székelyföldön... i. m.*, 147.

Oláh Sándor

„...FOKOZOTT KOMMUNISTA ÉBERSÉGGEL...”

– *Osztályharc a Székelyudvarhely környéki
falvakban a kollektivizálás első időszakában* –

A szovjet mintát követő romániai kommunisták pártideológiájának alaptétele volt, hogy az osztályharc áthatja az osztálytársadalom gazdaságát, politikáját és ideológiáját. A világméretű, a gondolkodási horizontot a lenini és sztálini tanítás határozta meg: „A kizsákmányolók és kizsákmányoltak között folyó harc, az osztályérdekek kibékíthetetlen voltának megnyilvánulása és kifejeződése... az antagonisztikus osztályokra szakadt társadalom fejlődésének hajtóereje. A tudományos szocializmus taktikai alapja – tanítja Sztálin elvtárs – a kibékíthetetlen osztályharcról szóló tanítás, mert ez a *legjobb* fegyver a proletariátus kezében¹ (*kiemelés az eredetiben* – O. S.). A kommunistáknak a társadalom-átalakító törekvéseikben és uralmuk fenntartásában ellenségekre volt szükségük. A tébolyig fokozott ellenségkeresések és leleplezések gyakorlatának többféle funkciója is volt. Egyrészt minden kudarc, hiány, elmaradás mögött fel lehetett fedezni az intézményekben, gazdasági egységekbe ártó szándékkal alattomosan befurakodott ellenség kezét”, s ezzel külső „magyarázatot” lehetett adni a rendszerből fakadó bajokra. Másrészt ébren lehetett tartani egy *hisztérikus pszichózist*, a rendkívüli állapot állandósult szörnyű változatát, melyben minden megengedett, hiszen „*háború van*”!² – jellemzi Litván György a szüntelen ellenségkeresés indítékait (*kiemelések az eredetiben* – O. S.). Folyamatosan ellenségképekre, „az ellenség megkonstruálására és az ellene folytatott harcra, a feketézőktől a kulákokig, az ellenforradalmároktól a huligánokig azért volt szükség, hogy a rendszerből fakadó állami erőszaknak fiktív célpontjai legyenek. Hogy az erőszak alkalmazása az utópia jegyében legitim, mindig szükség volt

1 *Filozófiai lexikon*. Szerkesztette M. Rozental és P. Jugyin. Budapest, 1953, Szikra. 456–457.

2 Litván György: „Mi kommunisták különös emberek vagyunk...” In *Századvég*, A Bibó István Szakkollégium társadalomelméleti folyóirata. 6-7. Budapest, 1988. 151–152.

ellenségekre, bárkiket értsünk is e fogalom körébe”³ – értelmezi Horváth Sándor a jelenséget.

A hatalmon lévők gondolkodásmódjában az osztályharcban alkalmazott erőszakot a társadalom átformálásának, az ígért napfényes jövő és gondtalan élet utópisztikus célkitűzésének megvalósítására való törekvés legitimálta. Az alávetettek horizontján viszont az erőszak hiteltelenítette a célkitűzéseket, a világnézet átformálását célzó agitáció érvei is hiteltelenek voltak, eltántorították a háború okozta nehézségek és a rossz mezőgazdasági évek után az új rendszerre várakozásokkal tekintőket, a kommunista eszmével kezdetben rokonszenvezőket is. Egy falusi kisiparos 1956-ban feljegyezte: „A szocializmus halad, nagy panaszunk van, hogy éppen mindent nekünk kell megérnünk... Tulajdonképpen ezt a rendszert kéne pártolni, mert ez a dolgozóké volna, csak van egy nagy hibája, az a legnagyobb, hogy sok valótlanságot állított és mondott. Különösen kezdetben. A sok felelőtlen lelhűtő annyi sok mindent ígért. Pedig mi nem vártuk, amikor tudtuk, hogy nehéz pázsmát vív és neki sincs. A célja nagy.”⁴

Az osztályellenség megsemmisítésére uszító gyűlöletbeszéd a hatalmi piramis legfelsőbb csúcsairól terjedt szét a párthierarchia alsóbb szintjeiig: a párttanfolyamokon, párt alapszervezeti gyűléseken szüntelenül rituálisan ismételték a brosúrák uszító szövegeit: „a brosúrák hitelesen reprezentálják a politikai hatalom fő képviselőinek a gondolkodási horizontját, diktatórikus attitűdjét”.⁵ Az agitációban, a „szemtől szembeni felvilágosító munkában” használt brosúrák szövegeire joggal tekinthetünk úgy, „mint a nómenklatúra hivatalos felfogásának tükörképére, ugyanúgy ezek a sztereotípiák elmélyítésének hatékony eszközei is voltak.”⁶

A román kommunista pártvezetés társadalomképét a sztálini tanítások a falvak társadalmi viszonyaira vonatkozóan is meghatározták. A szocialista projektben meghirdetett falusi társadalmi átalakítás di-

3 Horváth Sándor: Az erőszak államosítása és a kollektivizálás – kutatási problémák és keretek. In Horváth Sándor és Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 12.

4 A. D. (1906–1992) homoródalmási kisiparos kéziratok naplójából.

5 Ö. Kovács József, 2012. 225.

6 Ö. Kovács József: Állami erőszak, paraszti társadalom, kollektivizálás – kutatási kérdések és válaszok. In Horváth Sándor és Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Budapest, 38.

namikáját és sikerét víziójukban a parasztság harckészségének fokozódása biztosítja: „Falvainkban a kulák politikai befolyása egyre inkább csökken, miközben a munkásosztály befolyása a paraszttömegekre egyre erősödik, növekszik a dolgozó parasztság harckészsége, tevékenyen részt vesz a kulákok ármánykodásainak leleplezésében és megakadályozza alattomos terveik megvalósítását.”⁷

Az állandóan élesített osztályharcban gerjesztett konfliktusok, megbélyegzések és az „ellenséget” sújtó megtorlások, tömeges letartóztatások, internálások, bebörtönzések következménye a vidéki társadalom mindennapjaiban a bizonytalanság, félelem és a rettegés légkörének állandósulása volt. „Mikor a kulákság miatt kitétek volt a tanügyből s a vállalattól a könyvelőségről, jöttek ide a rokonok s kérdezték, hogy te tanult ember vagy, mi lesz velünk? Mondom, hogy ide figyeljenek, ha úgy csinálják, mint ahogy a Szovjetunióba csinálták, minket mind kifasírtognak ezek az emberek. Mert ott irgalmatlanul irtották.”⁸

TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL A REZSIM ÉPÍTÉSÉBEN

„...kezdetben Párttag voltam. Anyám siratott azért, hogy máról holnapra megbukunk és felelősségre vonnak. Most sirat azért, mert kulák vagyok. Vajon mi vár szegény fejünkre? Mert a kulák, az a társadalom szégyene. Az osztályharc így követeli.”⁹

A társadalom és a hatalmon lévők viszonyáról a kommunista diktatúrában Ö. Kovács József kiemeli, hogy „a hagyományos és modern egyeduralmi rendszerek egyik alapvető különbsége éppen az, hogy a 20. századiak lelkesedést és politikai részvételt (participációt) vártak el az alattvalóiktól”.¹⁰ A hatalmi retorika a kulák ellen folyamatosan forradalmi éberségre buzdított, ármánykodásaik leleplezésére mozgósított a Román Népköztársaságban is. „A forradalmi éberség elképzelhetetlen a tömegek tevékeny támogatása nélkül, anélkül, hogy a munkások, dolgozó parasztok és értelmiségiek milliói nap-nap után

7 Gh. Gheorghiu-Dej: Az RMP feladatai a mezőgazdaság szocialista átalakításáért folyó harcban. Jelentés az RMP KV 1949. március 3–5-i plenáris ülésén. In *Cikkek és beszédek*. Második kiadás. Bukarest, 1955, Állami politikai Könyvkiadó, 310.

8 A legsötétebb diktatúrában sem lehetett teljes a társadalom uralása, így az információáramlás sem. A Szovjetunióban, 1929–30-ban a sztálini terror a kulákok megsemmisítésének és nem a korlátozásának politikáját folytatta. Erre a társadalmi katasztrófára utalt az interjúrészletben G. Á. (sz. 1925).

9 A. D. feljegyzése 1955-ben.

10 Ö. Kovács József, 2015. 33.

részt ne vegyenek a nép demokratikus állam funkcióinak tényleges gyakorlásában”¹¹ – írta 1951-ben a *Pravdában* megjelent cikkében a Román Munkáspárt főtítkára.

1952 május–júniusában a kollektivizálási kampány lendületének fokozásával egy időben¹² Udvarhely rajonban új kulákklistákat állítottak össze, a legteljesebb listán 683 kulákcsalád szerepelt, az összes falusi gazdaságok 4%-a, jóval több, mint ekkor a hozzávetőlegesen 2,5%-ra becsült országos arány.¹³ A kulák kategória kritériumait a pártutasításokban nem definiálták egyértelműen, többféleképp értelmezhető politikai fogalom és nem társadalmi kategória volt. Próbálták gazdasági, társadalmi szempontokat érvényesítő tartalmát meghatározni,¹⁴ de a lokális feltételrendszerek sokszínű valóságát e kategorizálás nem fedhette le, éppen ez volt az egyik lehetőség arra, hogy a kulákká minősítésekkor a helyi pártkáderek részéről tág tere nyíljon a manipulációnak, a bosszúállásnak és önkényeskedésnek.

A kuláknak nyilvánítottak gazdasági javai: a termőföld, gazdasági felszerelések, épületek, állatállomány nemzedékek kitartó, szorgalmas munkájának voltak gyümölcsei, de az osztályszemléletben kizsákmányolásból származtak, ezzel az indoklással kobozták el, sajátították ki. Az első kollektív gazdaságokat a kulákcsaládoktól kisajátított ingatlanokban és földbirtokokon alakították meg. „A mezőgazdaság kollektivizálását a kulákosítás előzte meg. Legelőször az államosítás után a kulákká nyilvánított gazdákat kiemelték, kilakoltatták az otthonukból. A nemes Kandó család egyetlen ottmaradt örökösét, Kandó Rózsikát kilakoltatták és elhurcolták. Szinte hat évet töltött a Dunacsatornánál. Az ő lakása lett a dályai kollektív gazdaság székháza. Ugyanígy kiemelték Gergely Jánost, Bálint Gézát, Lőrincz Mózeszt és családját, nem hurcolták el, csak más lakásba telepítették, és az ő lakásukat és gazdasági épületeiket a frissen szervezett kollektív gazdaság vette át. Ezután következtek a földdel, gazdasági felszereléssel rendelkező

11 Gh. Gherghiu-Dej, 1955. 430.

12 A párton belüli frakcióharcokban a „moszkovita” csoport fölé kerekedő Gheorghiu-Dej ekkor a kollektivizálás irányításával Alexandru Moghiorost bízta meg.

13 Dan Cătănuș, Octavian Roșke: *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*. Vol. I. 1949–1953. București, 2000, Institutul Național Pentru Studii Totalitarismului. 29.

14 Dan Cătănuș, Octavian Roșke, 2000. 304–307. Egy ilyen próbálkozás történt pl. az RMP Központi Bizottsága Szervezési Irodájának 1952. április 21-i ülésén.

kulákok, akiket meghagytak otthonukban...”¹⁵ A hatalmi világképben a rendszerrel szembenálló kulák kártékony, kártevő, mesterkedő, a falvak vérszopója, minden hiány, nehézség, lemaradás, sikertelenség okozója, akit pókhasú torz alakban ábrázoltak a karikatúrákon, a kerítésekre, kapukra meszelt jelszavakkal bélyegeztek meg. A megkülönböztetések, minősítések szempontjai a párthierarchia csúcsán a politikai beszédekben jelentek meg először, majd rövidesen elburjánzottak a propagandairadalomban, a sajtóban, a párttanfolyamokon és a szóbeli agitációban. De az adminisztratív intézkedések, utasítások szövegeiben is gyakori volt a kulákokkal szembeni gyanakvás, bizalmatlanság szítása, a félelem gerjesztése.

A helyi társadalmi terekben radikális pozícióváltás következett be: a régi elit lecserélése, „új” emberekkel. A hatalom kreálta új osztályviszonyokban a falvak, kisvárosok vezetésében korábban döntési jogkörrel, tekintéllyel nem rendelkező szegényparasztoknak, kisiparosoknak, munkásoknak széleskörű cselekvési tér nyílt. Az új vezetők a kuláknak bélyegzettek és családtagjaik sorsát hosszú időre megpecsételő döntéseket hozhattak, saját kezdeményezésből diszkriminatív megkülönböztetéseket alkalmazhattak, amikor a társadalmi helyzet elbírálásának lettek aktív, sok esetben elfogult és bosszúálló szereplői. Az elszenvedett sérelmeket, az erőszakot és életre szóló traumákat csak a személyes emlékezet őrizhette meg: „Mondtam nekik, hát nekünk pincénk sincs, minket miért tettek kuláknak? Ilyen kulákot kerestek? Hitvány csúfalkodó népek vótak, mert ha rendös népek lettek vóna, megnézték vóna, hogy álljunk meg, hát ott milyen mód van, s milyen család van, s milyen jövedelöm, amikor jól tudjátok, hogy egy kiló hús deka gyapjút egy juh után ha lejött róla, ha nem, bé kellett adni. Abbiza, olyan juh es vót, hogy fél kilót adott... Egy deka cukrot sem adtak. Kulákok vótunk, s nem adták. Akkor úgy vót, hogy nyóc deka cukrot adnak. Minden csúfságot véghözvittek.”¹⁶

Mint ismert, a korlátozás gazdasági téren elsősorban a megemelt adóztatással és beszolgáltatási kötelezettségek kirovásával valósult meg. A terményadó behajtásában a megfélemlítéstől a fizikai agresszióig sokféle kényszerítő eszközt alkalmaztak. A kulákcsaládokat sújtó

15 Cs. Gergely Gizella (sz. 1927, Székelydália): részlet a *Hargita Népe* napilap „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból. Kristó Tibornak köszönjük, hogy használhattuk.

16 A szerző interjúja, kérdezett: R. M. S. L. (1914–2005) 1995. december 10.

elvonás mértékét a személyes emlékezet kitörülhetetlenül megőrizte: „Volt úgy, hogy csépöltünk, s nem lett annyi, hogy a bédásra elég legyen, mert kilencven mázsát kellett bédadni s csak hetven lett, s akkor elvittek megint a csendérok s bérekesztettek, bézártak. Azután kellett mennyek bé Urzicsénybe, s ott vettem meg a búzát, ami még kellett. S a pityókát Szentsimonba, száznegyven mázsa pityókát kellett bédadjak, száznegyven mázsa pityókát! Egy vagon s negyven mázsa! Hát azután a kollektívnek nem lett annyi pityókája, amennyit én egyedül bé kellett adjak! Recsinyédön akkor meg vót alakulva a kollektív, bé kellett adjon nyócvan mázsát, s én egyedül, egyénileg száznegyven mázsát!”¹⁷

Az állam adminisztratív kényszerrel elvonta a gazdaságok terményeit, korlátozta, azaz kötelező termelési tervekkel, emelt adózással és beszolgáltatási kötelezettségekkel sújtotta, de nem semmisítette meg a gazdaságokat, mert a városi lakosság élelmezéséhez szüksége volt a mezőgazdasági terményekre. A kulákcsaládok kiforgatása vagyonukból esetenként helyi kezdeményezésre is történhetett. A helyi vezetők a pártállam kijelölte közös célra és érdekre hivatkozva jelentették felelőseiknek a pártvonalnak megfelelő különböző intézkedések és döntések lehetőségeit. Az új falusi vezetők sikerük érdekében a hatalmi retorika szóhasználatát, rituális formuláit használva fogalmazták meg céljaikat, amint az alábbi példa is illusztrálja: „A Muzsnai Előre kollektív gazdaság vezető tanácsa azon kérelemmel járul a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságához, hogy idős Dénes Mózes kulákot az ifjú Dénes Józsefhez vagyis a fijához költöztetni elrendelni szíveskedjék az alábbi indokok miatt: Idős Dénes Mózesnek van egy nagyobb 4 szobás és egy kisebb 4 szobás háza, – a fiának szintén van egy külön álló 3 szobás háza. – Tekintettel arra, hogy az egyik nagy házra a Kollektív gazdaságnak szüksége van raktár helységnek, míg a másikra mint brigádos irodának, mivel jelenleg a brigádosok a Vörössarok helységben dolgoznak, a kért munkát egyáltalán az egészséges vonalon nem lehet vinni a jelenlegi székházban, – megjegyezzük, hogy ezen két ház egy belsőségen, egy udvaron fekszik, ahol megfelelő istálló is van, ahová 16 darab fejős tehenet mint mellékgazdálkodást lehetne beállítani – úgy ezen kulák könnyen át telepíthető és át költöztethető a fijához, amely benvalót a feketézésből – kizsákmányolásból szerezte. – Tekintetbe véve a fent említettek, és az ügy sürgösségére valamint arra is,

17 A szerző interjúja, kérdezett: B. A. (sz. 1924), 1992. szeptember 24.

hogy a kollektív gazdaságnak remény feletti gabona termése lett, a melyet raktár helység hiánya miatt nem tud elhelyezni, kérünk sürgős intézkedést.

Székely Muzsna 1953 Augusztus hó 9.

Harcoljunk a békéért –

elnök (?) János RMP alapszervezeti titkár: Bartos Mihály¹⁸

A levéltári források legtöbbször csak a szóbeli feljelentések következményeiről tudósítanak, az államhatalmi intézményekben készült, a hierarchia felsőbb szintjeire küldött írott jelentéseket a szóbeli tájékoztatások alapján fogalmazták a milícia vagy az állambiztonság járásai, megyei vagy községi irodáiban. Ilyenkor a feljelentések kezdeményezői homályban maradnak, csak az iratok bevezető mondataiból sejthetjük (pl. „tudomásunkra jutott”, „jelentjük a következőket...”), a helyi mikrotársadalmi viszonyok között tájékozatlan karhatalmi szervezetek hogyan informáltak. Nagy valószínűséggel ilyen háttér-tájékoztatás volt az alapja 1952 tavaszán az Udvarhely Rajoni Milícia Rajoni Néptanács-hoz címzett alábbi átiratának is:

„Jelentjük a következőket: Sebes Gábor volt rugonfalvi kulák, jelenlegi lakhelye Siménfalva község Udvarhely rajonban, a rugonfalvi államosított malom volt tulajdonosa akinek a jelenben is tulajdonában van *egy traktor és egy cséplőgép valamint más nyereszkedésre használt eszközök*, amiért a lakosság és a kollektív gazdaság tagsága elégedetlenségét fejezi ki, mert ezt az elemet felmentették a kulákság alól és vannak eszközök a kezében, hogy szabotálja a munkásosztályt és úgy a jelenben, mint a múltban a mi Népi Demokratikus rendszerünk legnagyobb ellensége.”¹⁹ (*Aláhúzás az eredetiben – O. S.*)

A kulákokat vagy a kulákszarmazású családtagokat nemcsak a helyi társadalomban és nemcsak a gazdasági szférában, hanem az állami intézményekben is megbélyegezte és diszkriminálta a hatalom. A feljelentések nyilvános térben, a feljelentett személy jelenlétében is történhettek: a munkahely is az osztályharc egyik fontos terepe volt, ahol az alkalmazottak között az ellenségkereső éberségnek ellenőrző-

18 Dos. nr. 20. Sectia agricolă. Acte confidentiale 1952. 23. A kérésre bal oldalt, fent, tintával az illetékes rajoni vezető ráírta: 12. VIII. 952. Jóváhagyva nevezett kilakoltatása (olvashatatlan aláírás). A közölt Udvarhely megyei (1950 ősztől rajoni) dokumentumokat Lőrincz György író bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönet érte. Az iratanyag közlésében – ahol nincsenek az értelmezést zavaró hibák – a kor hivatali írásbeliségének dokumentálására megőriztük a helyesírási hibákat.

19 Rajoni Milícia. Titkárság, 20 374 sz./1952. IV. 17. Udvarhely rajon Néptanácsának Kabinet.

felügyeleti funkciója volt: „Be akartak választani a szakszervezeti küldöttek közé a vállalatnál. Felállott a gyűlésen egy lövétei, analfabéta volt s cigány is, az felállt s azt mondta: elvtársak nem végezzük jó munkát! Miért? – kérdezték. Azért, mert itt kulák van közöttünk! Ki az? Gábor elvtárs! Gábor elvtárs, maga kulák? – kérdezte az elnökség. Én nem, mondom, csak apám. Aztán kezdtek csűrni, csavarni a dolgot, meghatározták, hogy mondjak önéletrajzot. Elmondtam, hol jártam iskolába, hol dolgoztam, aztán szavazat alá bocsátották, hogy bent maradhatok-e, részt vehetek-e a gyűlésen vagy nem. Persze egyhangúlag azt mondták, hogy nem. Úgy két hét múlva kapok egy papírt, hogy a munkatörvénykönyv 20/d pontja alapján ki vagyok téve. Azt jelentette, hogy semmi munkát nem végezhetek. Akkor biciklire ültem, s jöttem haza.”²⁰

A kiközösítések, diszkrimináló intézkedések – a hatalmi nyelvhasználatban: az „elszigetelés” – a személyes életúton többször is előfordulhattak: „Azt mondta a helyi párttitkár az iskolánál a tanfelügyelőnek, hogy garanciát látna bennem, hogy az iskolát el tudnám vezetni, csak az a baj, hogy a szüleim kulákok lettek. Ez már ötvenegyben volt. Azt mondta a tanfelügyelő: ki kell rúgni! Kiraktak, az volt írva a papírra, hogy osztályellenség vagyok, annak megfelelő szöveg volt.”²¹

E korlátozások és minősítések formálták, alakították a falusi térségek mindennapi valóságát: nemcsak a gazdasági és intézményi szférába, hanem a személyközi kapcsolatok világába is behatolt a megkülönböztetések politikája. A kulákkal való rokonság vagy a munkahelyi kapcsolattartás, a közös időtöltés szankciókkal büntethető szituáció volt. A hatalmi társadalomképben a kulák az „egészséges vonalon” való haladást nemcsak akadályozta: jelenlétével egészségtelen, fertőző gócként megmértelyezte szűkebb társadalmi környezetét. Ha ilyen eseteket lepleztek le a diktatórikus hatalomgyakorlással azonosuló éber kádeerek, következtek a kivizsgálások, a bűnbakképzés és a félelmet, sok esetben létbizonytalanságot okozó szankciók. Az alábbi történet a társadalmi kapcsolatok szférájába behatoló hatalmi erőszak működését illusztrálja. Az ismeretlen feljelentő(k?), aki(k?)nek tájékoztatása nyomán a kivizsgálás megtörtént, nagy valószínűséggel a hatalom helyi önkéntesei voltak. A kivizsgálást lezáró jelentés részleteiből képet kapunk a hatalmi felügyelet kiterjesztésének gyakorlatáról, olyan

20 A szerző interjúja G. Á.-val (sz. 1925), 2000. május 14.

21 A szerző interjúja G. Á.-val (sz. 1925), 2000. május 14.

kisléptékű társadalmi eseményre, mint egy zártkörű szilveszteri multság egy székel faluban 1952–53 fordulóján.

„Udvarhely Rajon Néptanácsa Tanügyi Osztálya

Magyar Autonóm Tartományi Néptanács Tanügyi Osztályának Marosvásárhely

Bizalmas Ikta sz. 2691. II. 21.

Részletesen vizsgálva a Lövete község tantestületi tagjainak szilveszteri multságát, az alábbiakat jelentjük:

Imre Ilona, Kolumbán Lenke együtt laknak, akiknek kezdeményezésére december 31-én délután egyes tantestületi tagokat meghívtak szilveszterezni. – Ezen a multságon még az alábbiak vettek részt: Gagyí Jenő, Gagyí Jenőné, Józsa István, Józsa Istvánné, Bartis Veronika, László Gabriella tanítók, Lázár Klára iskolai könyvelő és Kémenes István kulák és felesége. –

Kivizsgálva, hogy a kulákat ki hívta meg az összejövetelre a következőket állapítottuk meg: Kolumbán Lenke kulák származása, Imre Ilona pedig a kulákkal szoros kapcsolatban volt, mert a patefonja is huzamosabb idő óta nála van, találkozásuk alkalmával pedig mindig beszélgetnek. – Daczára annak, hogy mind a kettő tagadja, hogy ők hívták volna meg a kulákat, mégis megállapítható abból a tényből, hogy a kulák felkészülve kolbásszal és borral ment szilveszterezni, ők pedig mint háziak, a kulák semmi olyan magatartást nem tanusított, hogy hivatlanul ment volna oda.

Gagyí Jenő kulák származású, a felesége pedig jómódú középparaszt családból származik. – Gagyí Jenőékkel a kulák egyszerre ment az összejövetelre, amiből szintén megállapítható, hogy ők is tudtak arról, hogy a kulák Kémenes is meg van hívva szilveszterezni. – Különben Gagyí Jenő mielőtt az említett Kémenes kuláknak lett volna nyilvánítva, szoros kapcsolatot tartott vele, együtt mulattak, stb. – Így ténylegesen megállapítható, hogy ők is tudtak a kulák meghívásáról, vagy éppen ők hívták meg az összejövetelre. Ők ezt tagadják, de minden jel erre mutat.

Megállapítottuk azt is, hogy a többiek nem tudtak a kulák meghívásáról, de hibásak azért, hogy nem jöttek el onnan, vagy nem zavarták el a kulákat. – Szilveszterezés közben a megállapításunk alapján ivás, tánc és szórakozás volt, nem fajult el a dolog nagyobb politikai kilengéssé.

A kivizsgálás alkalmával Imre Ilona, Kolumbán Lenke és Gagyí Jenő tanítók nem voltak elég őszinték, beismerték, hogy hibát követtek el, de azt, hogy a kulákot meghívták volna, azt nem. –

Figyelembe véve azt a körülményt, hogy másnap a tantestület egyes tagjainak az állatösszeírást kellett eszközölnék és a kulák ezt kihasználta bizonyára, amit a tények is igazoltak az összeírás után, a következő javaslatot tesszük: Kolumbán Lenke, Gagyí Jenő és Gagyí Irén kulák származású tanítók legyenek eltávolítva a tanügyből, tekintettel arra, hogy bebizonyították az osztályellenséggel való szövetségüket, akik nem hajlandók szolgálni a munkásosztály ügyét, a béke ügyét. A rajoni Párt szervezettel megbeszélve a kérdést azt javasoljuk, hogy az eltávolítás az iskolai év befejezésével legyen végrehajtva, mivel pillanatnyilag pótolni nem tudjuk, addig az igazgató és a tanügyi osztály felügyelete mellett dolgoznak...

Józsa András (sic!), Józsa Julianna, Bartis Veronka, László Gabriella tanítók kapjanak írásbeli megrovást, azért mert nem voltak éberek és nem mentek el a kulák társaságából, hanem vele együtt mulattak. –

Az ügyet Lukácsi Domokos és Nagy Béla tanfelügyelő elvtársak vizsgálták ki, akik a kiértékelő gyűlésen alaposan feldolgozták a kérdést és rámutattak az elvtársak helytelen magatartására. A kapcsolatot felvettük a helyi Néptanáccsal akiknek ugyanaz volt a megállapítása.

Székelyudvarhely, 1953 február hó 19-én. Lukácsi Domokos osztályvezető²²

Forrásunkból nem tudjuk meg, hogy a szilveszteri mulatság és a másnapi állatösszeírás között milyen összefüggés volt. Azt viszont meggyőzően bizonyítja, hogy a diktatórikus korszakban a kapcsolatoknak, cselekedeteknek, gesztusoknak politikai jelentéseket tulajdonítanak.

A kulák fogalma tetszőlegesen tágítható és szűkíthető volt – az ellenséget mindig fel kellett mutatni –, nem volt világos határokkal elkülöníthető társadalmi csoport. A hatalmi társadalomkép szerinti kategorizálásnak a személyes identitás megélésére is következményei voltak: „A közepes gazdák megalázzónak érezték új besorolásukat: »középparaszt«. Eddig írva és mondva gazdálkodó falusi embernek számítottak, a földműves réteget alkották, nem érezték magukat osztálynak. Bántotta a fülüket a »paraszt« kifejezés, azt ők a faragatlan

22 Udvarhely Rajon Néptanácsa Tanügyi Osztálya. Bizalmas ügyiratok, 1953. év 5.

emberre, a csiszolatlan magatartásra értelmezték. Ugyanúgy bántó volt a szegény-paraszt, közép-paraszt és a kulákkategorizálás.”²³

Mivel a kulák kategória határai a politikai széljárástól, az osztályharc pillanatnyi állapotától függően igen képlékenyek voltak, e helyzetből következtek a kulákklisták sorozatos verifikálásai. Minden faluban és székelyföldi kisvárosban készültek kulákklisták²⁴, összeállításuk a helyi pártalapszervezet tagjainak és az adminisztratív intézmények vezetőinek rivalizálásokra, személyes ellentétekre gyakran visszavezethető kulákká minősítésekre adott alkalmat, az ellenségnek minősített falutársakat leleplező, feljelentésekre kész csoportok részvételével. A hatalomhoz lojálisak gondolkodásmódjának, a propagandában terjesztett megkülönböztetések politikájának alkalmazását alább néhány példával illusztráljuk. Az Udvarhely megye – majd a rajon – falvaiban érvényesített kulákkminősítések indoklásában nyomon követhetjük a hatalmi retorikából átvett nyelvi klisék használatát, a hatalmi beszédmód érveit a megkülönböztetések politikájában és a diszkrimináló gyakorlatok igazolásában. E minősítő bizottságokban a helyi (falusi, községi, városi) pártalapszervezet titkára, 1950 őszéig az ideiglenes bizottság elnöke, később a néptanácselnök és végrehajtó bizottsági tagok vettek részt.

Az Udvarhely megyei Parajd Járás Ideiglenes Bizottsága 1950. június 24-én kimutatást készített „azon egyénekről, akiket felülvizsgálat során kulákoknak nyilvánítottak”. A vagyoni helyzet, a családtagok számának, életkorának bemutatása után következett a kulákká nyilvánítottak „népi demokratikus” rendszerhez való viszonyulásának jellemzése: rendszerellenesnek minősített tevékenységek vagy az erre utaló személyes magatartás kiemelése. Pl. „...2 háza van, az egyik háza fent van az erdön ahol itallal feketézett. A mágnásokkal együtt paktáltak, magatartása ellenséges”; „...a múltban szolgát tartott, a száraz évek alatt gabonával feketézett, egy véka tengerivel két juhot vásárolt a szárazság alatt”; „...a szárazság ideje alatt 1 kupa lisztért dolgoztatott és ez alatt az idő alatt gabonáért földet vásárolt. Ellenséges magatartást tanusít”; „...a fia a katonaság elől kiszökött Magyarországra onnan elment Ausztriába, mert benne volt a Rajk bandába. Ausztriából állandóan leveleződik, amin keresztül a szülei rémhíreket terjesztenek”;

23 Cs. Gergely Gizella (sz. 1927, Székelydália): részlet a *Hargita Népe* „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból.

24 Például „Székelykeresztúr város Ideiglenes Bizottságától” az 1950 júliusában összeállított kimutatásban 30 városi kulák szerepelt.

„...van egy gőzmalma jól megépitve, egy elsőrendű fürdőszobás lakása, a malomnak jó forgalma van ami ellenőr nélkül dolgozik, a malomjövedelemmel állandóan feketézik úgy a múltban mint a jelenben bérmunkást alkalmaz, 1 kilo lisztet 100 leiért ad el”; „...1/3 cséplőgépe, 3 gyereke akit orvosnak tanított, fakitermeléssel foglalkozott amin keresztül kizsákmányolt. Rendszerünk ellensége”; „...a multban szolgát tartott, időközi munkásokat alkalmaz jelenleg, tehát kizsákmányoló. Amerikából sok csomagot kapott, magatartása ellenséges.”

Szintén ezekben a napokban állították össze „a Keresztúr felső járás a már régi kulákokról és újonnan jelöltekről és azoknak adatairól” készült listát. A kulákok „megtalálásának” önkényes szempontjaira utalnak a kis- és nagyobb falvak kuláklétszáma közötti különbségek. Például Kobátfalván 13, Firtosmartonosban 8, Nagymedeséren 16, Gagyban 11, Csekefalván 9, Tordátfalván 12, Csehétfalván 11 kulák volt, míg az akkori nagyobb községekben, mint Etéden 14, Rugonfalván 10, Siménfalván 9, Nagygalambfalván 12 kulákot írtak össze. Ebben a járásban is a parajdihoz hasonló volt a minősítések indoklása: „...Családtagok száma 4, állandóan mással dolgoztat. Elcsapott jegyző. Feltétel nélküli kulák”; „...a családfő 68 éves de soha nem dolgozott és nem is dolgozik. Ügyvéd volt. 3 család zsellérral dolgoztassa a birtokát”, „...Családtagok száma 4 mind munkaerő. Családfő 50 éves részibe és napszamosokkal dolgoztat. Dölyfős csufondáros magatartású kulák. – Gunyolódik a szegény emberekkel”; „...Családfő 55 éves 1950-ig napszamosokkal és részibe dolgoztatott a multba üzletje és kocsmája volt 1945-ig. Jelenleg gabonával feketézik, szabotálásért 3-szor volt megbüntetve. Szabotálta az őszi vetést, körbe bevetette a földjét és a közepét üresen hagyta”; „...Családfő 48 éves. Feketén szabosággal foglalkozik, egy állandós cselédet tart és állandóan napszamosokkal dolgoztat. Kiváltságos uri életet él, egy nagy háza van”; „...összb. 25,34 H családfő 46 éves. Annyira rosszul gazdálkodik, hogy még az adóját sem tudja fizetni és amit megegyenek az sincs. Idegen munkaerőt nem alkalmaz. A kollektív gazdaságról még hallani sem akar, minden vágya az, hogy nagygazda legyen”; „...Családfő 66 éves. Egy állandó szolgája van, napszamosokkal és részibe dolgoztat. Egy Lenke nevű leánya Mátisfalván tanítónő, a másik leány Küsmödi igazgató felesége, egy fia a marosvásárhelyi mezőgazdasági iskolába”; „...A multban cselédet tartott, jelenleg résziben dolgoztat. A multban a munkásainak külön

főzött és penészes kenyeret adott a munkásainak. Kegyetlen kizsákmányoló”; „...Féllábú ember, fehér harisnya varrással foglalkozik, ennek ellenértékébe pénzt és munkát kap. Egy harisnya csinálásért 3 napi földmunkát kell végezni. Átkos ellensége demokratikus rendszerünknek”, „...A multba cselédet tartott amíg a fia katona volt, jelenleg részibe és napszámosokkal dolgoztat. Alattomos ellensége demokratikus rendszerünknek, egy fia álatorvos.”

A gazdasági kiszipolyozástól és társadalmi diszkriminációtól a megfélemezett családok igyekeztek szabadulni, helyzetük felülvizsgálatát kérve felmentésért folyamodtak a párhierarchia különböző fórumaihoz. A mentesítést első fokon a községi vizsgáló bizottság javasolhatta, majd a felmentésre javasoltakkal a listát egy rajoni 3 tagból álló verifikáló bizottság ellenőrizte, majd a tartományi néptanácsához küldték jóváhagyásra. A falusi, községi vizsgáló bizottságok kedvező véleményezéseiben az érvelés igazodott a pártállami ideológia értékrendszeréhez. Az 1951. július hó 13-án mentesítésre javasolt kulákok magatartásának jellemzésében is tükröződött ez a gondolkodásmód, ugyanakkor a kulákminősítésekkor gyakorolt „rossz, helytelen elbírálást” is felmentő érvnek gondolták a bizottság tagjai. Pl. „Magatartása ugy a multban mint a jelenben állandóan a szegénységgel szimpatizált”; „...Azonban a cselédet olyan szeretetben részesítette mint saját gyermekét. A vagyont a felesége után örökölte. Magatartása csendes”; „...A birtokot örökölte. A birtoka gyenge minőségű. Politikai magtartása miután kuláknak lett minősítve visszavonult. Egyéni boszубol került a kulák listára mivel gyermektelen ember”; „...Politikai magatartása ingadozó, a rossz elbírálás végett került a kulák listára”; „...Ő maga nem volt kizsákmányoló egyáltalán. Magatartása beképzelt volt és ezért lett kuláknak minősítve”; „...Saját maga családjával műveli meg a földet. Politikai magatartása nem rendszer ellenes. Azért lett kuláknak minősítve mert a kollektív gazdaság szervezése alatt magatartása passzív volt. Jelenben nem tanúsít ellenséges magatartást. A föld minősége gyenge”; „...A birtokát örökölte, a testvérei kulákok és részben ezeknek a befolyása alatt van”; „...Jelenben saját maga műveli meg a földet családjával. A szegény népet állandóan segítette és segíti ma is pld. a multban cséplés alkalmával akik segítettek nála szegény emberek becsületesen segítette gabonával de nem uzsorásképpen, jelen időben is segíti a nincsteleneket tűzifával, még az is

megettörtént, hogy egy nap négyszer ment az erdőre szegény nincstele-
neknek. A munkáját állandóan becsületesen és minta szerűen végzi a
mezőgazdaságban is, kizsákmányoló egyáltalán nem volt, mivel hogy ő
ifju korában mint szolga több ideig volt. Jelen pillanatba becsületes közép
parasztkok közé sorolandó. A kollektív gazdaság szervezése alkalmával
helytelen elbírálás végett került kulák listára. Magatartása máma is
nagyon népszerű a szegény parasztság előtt”; „...Azért lett kuláknak
minősítve, mert buzaszentelés alkalmával, mikor a nép vonult ki a határra
keresztrel a saját kapuján kiszökve egy sült perccet felakasztott a keresztre
és azt mondta, hogy ne ezt én adom és nem a kommunisták.”

1953 márciusában a rajoni pártbizottság 125 felmentési kérelmet
vizsgált felül. A rajoni vezetők iránti bizalmatlanságot jelzi, hogy a
felmentésüket remélők közül 70 személy nem a rajoni, hanem 48-an a
tartományi pártbizottsághoz és 22-en a Központi Bizottsághoz küldték
kérésüket. 1953 júniusában 508 kulák helyzetét vizsgálta felül a
tartományi pártbizottság, közülük 139 családot mentettek fel. A legje-
lentősebb kulákelmentésekre az 1956-os magyar forradalom után
került sor, ekkor Udvarhely rajonban a listákon szereplő 644 kulákból
1957 márciusára 203-an maradtak. Ezekben a hónapokban a kollektív
gazdaságokból kizárt kulákok „elszigetelését” is beszüntették.

ZÁRÓGONDOLATOK

Az osztályharcos erőszak következményeit, az emberi tragédiákat,
szenvedéseket, traumákat, a valóságos viszonyokat a történeti kutatá-
sok teljes mértékben soha nem tárhatják fel. Ennek legfőbb oka, hogy
az események teljességéről a korabeli diktatórikus hatalmi, politikai
viszonyok között sok esetben hiányos vagy torzított jelentésű dokumen-
tumok, források maradhattak fenn, vagy egyáltalán semmiféle nyom
nem maradt a presszió és terror következményeiről. A kutatásban
felbukkanó múltbeli eseményekre azonban olykor több – írott és
szóbeli – forrásból is eshet fény, és néha megtörténhet, hogy egy-egy
tragikus esemény meg- és átélése megadatik a kutatóknak és az
olvasóknak egyaránt. Az ötvenes évek terrorjának, a strukturális
erőszak következményeinek életközelihez hozásához tehát egy több
forrásban felbukkant megrázó történettel zárjuk írásunkat.

Izsák Vilmos, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet titkára, az
állambiztonsági hálózat kollaboránsa 1952 tavaszán tartótisztjének a

következőket jelentette: „Tájékoztató feljegyzés: 1952 április 22-én kedden reggel fél kilenckor otthonról megérkezett dr. Lőrinczi Mihály²⁵ (...) és a következő kijelentéseket tette: Udvarhely és Szeben rajonokban 20 unitárius parókiát látogatott meg. Oklándon több környékbeli lelkésszel találkozott. A földművesek élete nyomorúságos. A rendszer a legsúlyosabb kizsákmányolással követeli évente a termés 80%-át. A parasztok nagyon elkeseredettek, csaknem minden faluban letartóztatások voltak. Homoródszentpálon egy nő felakasztotta magát, ő Lőrinczi temette el. A temetés egy grandiózus megnyilvánulás volt az asszony mellett, akinek a férjét a Dunacsatornához deportálták. A földművesek minden nehézséget elviselnek, mert még van gabonájuk tavalyról.”²⁶ A vidéki körúton lévő teológiai tanárt bizonyosan megrendítette a tragikus esemény, és egyházi szolgálatot vállalt. A történethez közelebb visz egy kortanú személyes dokumentuma. Homoródszentpál két legmódosabb gazdáját, Szabó Istvánt és Imre Pált a Dunacsatornához internálták. Szabó István feleségét „a pénzbevéltés és a kollektív megalakítása után azonnal, nem tudom hány száz kiló marhahús beadására írták elő. De meg kellett volna vegye, mert volt vagy harminc valamennyi marhája, de abból nem szabadott eladjon, s levágni se! Akkor harminc valamennyi hektár birtoka volt, annak az adóját ki kellett volna fizetni. S a pénzbevéltéskor²⁷ alig volt valami pénze az embereknek, nyolc-tíz lejek voltak, akinek ötven-száz leje volt, az nagygazda volt, ha annyi pénze volt. Kötelezték, hogy fizesse ki az adóját. A férje ott volt a csatornánál s ő felakasztotta magát! A férje aztán hazajött, a kollektívet oda alakították meg. Meg kellett a népet ijeszteni, ez volt...”²⁸

A levéltári forrásokban csak annyi nyomát találjuk a traumatikus eseménynek, hogy az 1952. tavaszi kuláklistán a homoródszentpáli Szabó István valóban 31,5 ha birtokkal szerepelt, ekkor „régii kulák”-nak kategorizálták, mint aki már az előző kuláklistán is rajta volt.

25 Lőrinczi Mihály (1911–1991) unitárius teológiai tanár. 1959 júniusában társadalmi rend elleni tevékenységért 7 év börtönre ítélték, 1963 februárjában szabadult.

26 ACNSAS, Fond operativ Csifo Nagy-Ladislau și alții. (Csifó Nagy László és mások műveleti állomány) I. 235 723. Vol. 1. 56-os anyag. 431. f.

27 Az emlékező az 1952. januári pénzbevéltésre utal.

28 A szerző interjúja G. Á.-val (sz. 1925), 2000. május 14.

MIKÉNT ÁBRÁZOLTA AZ ÖTVENES ÉVEK ERDÉLYI MAGYAR IRODALMA A KOLLEKTIVIZÁLÁST?

– *Lövétei Lázár László beszélgetése*

Oláh Sándor társadalomkutatóval –

– *„A magyarországi téesszervezésről nem született reprezentatívnak tekintett nagyregény” – olvashatjuk Szilágyi Márton elemző írásában, melynek alcíme: Miként ábrázolta a hatvanas évek magyar irodalma a téesszervezést?¹ A problémafelvetés analógiájára mi is szétnézhetünk itthon: miként ábrázolta az ötvenes évek erdélyi magyar irodalma a kollektivizálást?*

– Az erdélyi magyar irodalomban van egy reprezentatív nagyregény a kollektivizálásról: az 1955–1961 között megjelent *Gondos atyafiság*. Szabó Gyula nagyregénye a téma tekintetében már régebb „mérlegre” került: 1980-ban Sütő András ezt írta a regényről. „Végső formájában a *Gondos atyafiság* a kollektivizálás korszakáról írott egyetlen nagylélegzetű – és nyelvében csodálatosan gazdag regényünknek bizonyult.”² De 1958–59-ben Sütő és a regényt bíráló kritikusok másként értékelték írásban és szóban Szabó Gyula faluábrázolását.

– *Az első kötet visszhangos sikere után az 1958-ban megjelent második kötet fogadtatása botrányos volt: heves bíráló, sőt ledorongoló kritikák jelentek meg róla. Nem az olvasók, hanem a kritikusok fogadták így a regény második kötetét, akik az első kötet után csalódtak elvárásaikban, nem ilyen folytatást vártak: a szerző eszmei zűrzavarairól írtak, egyikük szerint a regény folytatása nem járult hozzá a falu felemelkedését jelentő szocialista átalakításhoz, inkább kerékkötője, mint bátorítója ennek... De a kritikusok véleményére térjük vissza egy kicsit később. Most inkább arról beszélj, hogy általánosságban mi volt a helyzet a második kötet megjelenésének idején, hogyan jellemezhetőek a közéleti, politikai viszonyok? Milyen volt a társadalom közérzete, mit lehet elmondani az értelmiségi elvárt*

1 Illúzió és utópia között. Miként ábrázolta a hatvanas évek magyar irodalma a téesszervezést? Szilágyi Márton. In *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2015.

2 *Évek – hazajáró lelkek*. Bukarest, 1980. Kriterion Könyvkiadó. 64.

szerepéről, mi változott a társadalom-hatalom viszonyban, mi volt annyira más, mint 1955-56-ban?

- A Román Népköztársaságban 1958-59-ben erőszak- és terrorhullám dühöngött. Ha ennek az időszaknak történeti kronológiáját áttekintjük, láthatjuk, hogy napirenden voltak a politikai perek, az elítéltek, bebörtönzöttek létszáma drasztikusan emelkedett. Stefano Bottoni kutatásaiból tudjuk, hogy a Sztálin halála utáni korszakban, ezen belül 1958-ban hozták a legtöbb ítéletet politikai ügyekben. A falu szocialista átalakításának kommunista projektjében - az előző évek stagnáló időszaka után - új lendületet vett a kollektivizálás, elkezdődött a paraszti magántulajdon elleni végső ostrom. Az ideológiai fronton újra felelevenítették a sztálini dogmákat, élesedett, azaz élesítették az osztályharcot a folyamatos ellenségkereséssel, illetve ellenség kreálásával.

Az irodalom oktatását irányító, korlátozó ideológiai szempontokról érdemes felidézni egy példát Vincze Gábor kronológiájából: „1958. szeptember elején értekezletet tartanak az RMP Központi Vezetősége titkárságának vezetésével a nyár végén elkészült - de terjesztési engedélyt már nem kapott -, XIX. századi magyar irodalom szöveggyűjteményéről, melyen többek közt Balogh Edgár, Csehi Gyula, Antal Árpád oktatók, Leonte Răutu és Fazekas János KV-titkárok, Miron Constantinescu, Bihari László, a központi sajtóellenőrző hivatal munkatársa, Vécsei Károly, a KV titkársága alatt működő, »az együtt élő nemzetiségek problémájával foglalkozó bizottság« munkatársa, valamint Kovács György író, Hajdú Győző, az *Igaz Szó* főszerkesztője és Szemlér Ferenc, a tankönyvkiadó magyar szerkesztője vesznek részt. A pártapparátus tagjai által megfogalmazott vádak szerint a szöveggyűjtemény szerkesztői »következetesen mellőzték a múlt századi osztályharcos szellemű alkotásokat«, ezzel szemben azokat a műveket favorizálták, amelyekben »a magyar nacionalizmus eszméi dominálnak«. A magyar szöveggyűjtemény elleni támadás egyik következményeként az egyik szerkesztőt, Fejér Miklóst eltávolítják a tanügyből, másfelől pedig tovább folytatódik a forgalomban lévő magyar tankönyvek elleni kampány. A kampányban a marosvásárhelyi *Igaz Szó* járt az élen.”

- *Mi volt a politikai háttere ennek a terrorhullámnak?*

- Az 1956-os magyar forradalom sokkolta a román kommunista vezetöket, a hatalmon lévö elit ekkor legnehezebb idöszakát élte, ami a társadalom fölötti uralmát illeti. A pártvezetés konklúziója az volt, hogy Magyarországon azért volt lehetséges a szembeszállás a rendszerrel, mert nem ültették gyakorlatba következetesen a sztálini politikát. Ideológiai offenzíva indult az értelmiségiek ellen, mert a párt helyzetértékelése szerint Magyarországon is az értelmiségi körökből jött a veszély. Ugyanakkor a pártvezetés közvetlenül a forradalom után – engesztelő taktikai lépésként – a paraszti társadalomnak bizonyos könnyítéseket engedélyezett. 1956 decemberétől 1957 elejéig a korábbiaknál jóval nagyobb számban került sor kuláckfelmentésekre, a kvótarendszer helyett bevezették a mezögazdasági termények szerződéses felvásárlását (ez is a falusi gazdaságok kiszipolyozásának egy másik eszköze volt), az ötvenes évek elején a kollektív gazdaságokból kizárt kulákokat visszavették.

- *Mennyire voltak ezek a változások a keleti blokkon belüli függőségi viszonyoktól meghatározottak, szélesebb kitekintésben voltak-e valamiféle párhuzamos jelenségek?*

- Sztálin halála után a román vezetés (belső harcok kíséretében) ellenállt a moszkvai új hullámnak, az „olvadásnak”. 1957 novemberében a kommunista és munkáspártok moszkvai kongresszusa után nemcsak Romániában, hanem Magyarországon és az NDK-ban is újraindították a kollektivizálási kampányt. Romániában a kommunista elit ekkor elég erősnek gondolta magát, hogy új ostromot indítson az „ellenséges” társadalmi csoportok ellen, újra elővették az ötvenes évek elején a társadalom uralásában alkalmazott hatalomtechnikai eszközöket. Mindenekelőtt az erőszakszervezeteket erősítették meg, elsősorban az állambiztonsági intézményeket. A következmények: új iparosítási program és a kollektivizálás folytatása erőszakos eszközökkel, ideológiai terror, a revizionizmus elleni harc, reformellenesség, szigorú társadalmi kontroll, sajtókampányok, szigorított cenzúra, letartóztatások. E változásokban nem volt mellékes körülmény, hogy 1958 nyarán román kérésre kivonták az országból a szovjet csapatokat, és a pártállam vezetése bizonyítani akarta, hogy a baráti hadsereg jelenléte nélkül is ura a helyzetnek.

- Miféle tettekre, viszonyulásokra lehetett rászütni a rendszerellenesség bélyegét?

- A társadalom elleni támadáshoz a hatalom megteremtette a jogi eszközöket: módosították a büntetőtörvénykönyvet és a perrendtartást, a „társadalmi rend elleni tevékenység” büntetvének tartalmát kiszélesítették: az izgatás, bujtogatás, a rendszer és a párt szidalmazása, a szocializmus vívmányainak becsmérése, a Nyugat magasztalása, rendszerváltozás várása, a magyarországi események dicsőítése, a forradalom romániai kiterjedésének várása, a Szovjetunió szidalmazása mind büntethető rendszerellenes tevékenységnek minősültek. Végül, de nem utolsósorban a mezőgazdaság szocialista átalakításának akadályozása is ilyen rendszerellenességnek minősült. Napirenden voltak a letartóztatások, az „ellenséges, reakciós” társadalmi csoportok elleni retorziók, általános volt a félelem, rettegés. Az 1958–59-es terror hasonló volt az 1948–53 közötti évekéhez. A regény második kötetének recepcióját tehát a fennebb vázolt politika- és társadalomtörténeti kontextusban kell elhelyeznünk.

- Mi volt a helyzet ekkor a kollektivizálással, amelynek regénybeli ábrázolását 1958–59-ben annyira elítélték a kritikusok?

- A kollektív gazdaságok szervezésében 1949–1953 között volt az első lendületes időszak, ekkor alakultak az első közös gazdaságok, de a belépés önkéntességének elvét a gyakorlatban nem tartották be a szervezéskor: az erőszakos szervezési módszerekkel országszerte szembeszállt a paraszti társadalom. A hatalom ekkor meghátrált. 1954–1956 között a stagnálás jellemző a kollektív gazdaságok szervezésében, ekkor inkább – a szovjet mintát átvéve – átmeneti szervezési formaként társulásokat hoztak létre. 1956–1957-ben inkább a politikai diskurzus szintjén tervezik a kollektivizálás újraindítását, majd 1958 nyarán erőszakos módszerekkel kezdődött újra és 1962 áprilisában fejeződött be Romániában a mezőgazdaság szocialista átalakítása.

A valóságábrázolás a szocialista realista irodalmi kánon szerint azt jelentette, hogy a hatalmi propagandában terjesztett, jórészt fiktív valóság, illetve a politikai célkitűzések segítése volt az írókra, művészekre kirótt feladat. A szocialista realizmus legfőbb követelménye az volt, hogy a valóságot forradalmi fejlődésében kellett ábrázolni, ennek az ábrázolásnak párosulnia kellett a dolgozók eszmei átformálásának

és szocialista szellemű nevelésének feladatával, amelynek alapja a kommunista párt iránti önzetlen odaadás, a hazaszeretet. E doktrína szerint az írónak harcba kellett szállnia az emberek tudatában még élő kapitalista csökevények ellen. A sztálinista kritikuskokat feldühítette, hogy a *Gondos atyafiságban* nem találták ezt az eszmei tartalmat, a pártvonaltól eltérő szemléletről, eszmei zűrzavarról beszéltek, a regény szerintük nem az „új” valóságot, nem az új pozitív hősöket ábrázolta.

– *Újraolvasva Kovács János, Kacsó Sándor, Marosi Péter, Hajdú Győző kritikáit a regény második kötetéről, ilyesmiket olvashatunk: a regény csak „elszigetelt világ”-ot ábrázol, nem általános és tipikus, nem történik meg a „regénysorozat pártos kiteljesedése”, „a magántulajdon ördögét” isteníti, „kispolgáriak az eszményei”, reakciós, az elmaradottság védelmezője, káros eszmeiségű, nem mutatja meg a „forradalmi újat” stb. Nos, ezek az „elmarasztalások” az ismertetett politikai viszonyok közepette bizony felérték egy följelentéssel...*

– A kritikuskok a pártpropaganda szócsövei voltak, a paraszti társadalomról a kommunista ideológiában megfogalmazott valóságképet kérték számon az írótól. Ez a valóságkép azonban ideologikus, hamis volt, messze állt azoktól a bonyolult viszonyoktól, amelyet a falusi társadalmat ostromló hatalmi beavatkozás okozott a falvak társadalmának különböző csoportjai között. A már megszervezett kollektív gazdaságokból nem a gondtalan jólét beteljesüléséről, hanem a nehézségekről, kaotikus gazdaság szervezéséről, pazarlásról, szűkös jövedelmekről jöttek a hírek. A regény pártos kritikuskai erről a valóságról nem akartak tudomást venni, a társadalom működtetésére kidolgozott kommunista ideológia irányelveit keresték a regényben.

– *Mi az időtálló társadalomtörténeti tartalom a regényben, ha az utólagos társadalomtörténeti kutatások, illetve az emlékezetirodalom perspektívájából nézzük?*

– A regényben markáns vonal a rendszerkritika, erre rengeteg példa van a meseszövevényben: egymással szembeesznek az eltérő gondolkodásmódok, azt mondanám, a kortárs értelmezési és gondolkodási horizontok teljes komplexitásukban megjelennek a regény lapjain. Folyamatos társadalmi vita zajlik. A kollektivizálásnak ellenálló földművesek a magántulajdonukra alapozott önállóságukat, döntési hatásköreiket, egyszóval szabadságukat védik az agitátorokkal szemben,

tiltakoznak a politika egyenlősítő törekvései ellen: nem tartják igazságosnak, hogy a nincstelen is ugyanolyan tagja lesz a kollektívnek, mint aki földbirtokot, állatokat visz a közösbe: várjuk meg, amíg mindenki, aki be akar állani, gyűjtsön annyit, amilyen vagyonrészrel mások beállnak – mondják. Legyen meg a szabad választás lehetősége, csak az álljon be, aki akar, ne támogassa az állam a kollektíveket, azok mutassák meg önerőből, hogy életképesek-e. A regényben a kulák nem sematikus, erőteljes negatív vonásokkal megrajzolt, gyűlöletes figura, amint a kor irodalmi termésében akkor szokás volt ábrázolni, hanem tépelődő, szenvedő ember, aki az őt megtámadó erőkkal szemben felveszi a harcot: védekezik, támad, attól függően, mikor hogyan alakulnak az erőviszonyok.

A regényhősök folyamatosan konfliktusban állnak, ez volt akkor a valóságos életviszonyok, a társadalmi kapcsolatok sajátja, erre ma már a történészek kutatásaiból meríthető sok kontrollforrásunk van, de az olyan hiteles forrásokban is, mint a földművesek napi feljegyzései, vagy a családi levelezések és a személyes emlékezet.

– *Kétségtelen, hogy a regény gondolkodásmódokat dokumentál, gondolkodásmódokat és várakozásokat...*

– Elsősorban a szembenálló gondolkodásmódokat. A többség számára nem jöhetett számításba az osztálykategóriákat kreáló és azoknak érdekeket tulajdonító, „brosúrák szerint” érvelő kiküldöttek meggyőző propagandájának elfogadása. Végzőkig ragaszkodtak a belépés önkéntességének elvéhez. A felvilágosító kampányokban ígért bőséget, gondtalan életet a földművesek többsége nem hitte el, a mindennapi valóság tényeivel szemben ezeket a kampányígéreteket illúziókon alapuló célnak gondolták, sőt, ki is mondták az erőltetett társadalmi berendezkedés fölött a végszót: akkor bukik meg, amikor az egész országban kollektív lesz. De a kollektivizálás kérdésében a kompromisszumokra hajló álláspontok is megjelennek a regényben. Mint ahogy a valóságban is megvoltak. Ezt nevezték a pártos szemléletben, a lenini tanítás nyomán, a középparaszt ingadozásának.

Van egy kifejtés nélküli utalás a regényben, amely az erőszak különböző formáival sújtott falusi lakosság széleskörű várakozására utal: „No, Áron bának is eljövének az angolok”. Csak ennyi, mert a korlátozott, cenzúrázott nyilvánosságban többet nem lehetett mondani: nemcsak a Székelyföldön, hanem Észak-Moldvában éppúgy, mint a

Dunántúlon várták a parasztok a felszabadító, megmentő nyugatiakat még az ötvenes évek végén, a kollektivizálás utolsó terrorisztikus szervezése idején is. Ezt a társadalmi méretű várakozást a bűnvádi eljárásokból ismerhetjük meg. Pál-Antal Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy a Nyugatvárás kifejezését súlyos börtönévekkel büntette a hatalom. Erre a várakozásra a korabeli irodalompolitikai és ideológiai kényszerek között csak utalni lehetett – minden háttérmagyarázat nélkül – a temetést felvillantó részben, azzal, hogy az elhunytak „eljövének az angolok”. Az átdolgozott ’64-es új regényben többet mond a szerző: az angolokat, amerikaiakra változtatta, akiket az elhunyt sokat várt. A regény mai olvasatban éppen az ábrázolt kortól és viszonyaitól való távolságunk, sőt idegenségünk miatt, részben kódfejtő munka is.

– *Mit mondhatunk a regényről társadalomtörténeti olvasatban?*

– Röviden azt, hogy sokoldalúan, élethűen ábrázolja – alulnézetből – a falusi társadalom hatalmi átalakításának nehéz időszakát. A mából visszatekintve ilyen életszerűséggel egyszerűen lehetetlen volna felidézni a korabeli közhangulatot, a társadalmi mező erőtereit. Mintha egy távoli tájat szemlélénék: a körvonalai tisztán láthatók, de a részletek nem. Törekedjünk bármilyen hiteles tapasztalattörténetek megírására, évtizedek távolából annak a milliónek a viszonyait fogyatékosabban tudhatjuk felidézni. Mert nem voltunk ott. Szabó Gyula viszont *ott volt*. (Gondoljunk csak bele, mennyire életszagú a tehénpásztorból „elnök elvtárs”-sá avanzsált öreg Akácos „elszólása” a regény elején: „Hagyd csak el, ha nem megyen szép szóval, majd diktál a dikatúra!”) Szabó Gyula tehát benne élt, mélyen értette, érezte a társadalmi közeget, amelyről írt – kritikusaival szemben, akik az állam alkotta kategóriák szerint kérték számon az írótól az „új” forradalmi valóságot.

Összevetve az utóbbi másfél-két évtized társadalomtörténeti kutatásainak eredményeivel, azt látjuk, hogy a szépírói valóságértelmezés és a történeti kutatásokban feltárt valóság között teljes harmónia van. Társadalomtörténeti perspektívából szerintünk ez a regény legfőbb és időtálló értéke.

– *Konkrétabban mire gondolhatunk?*

– A regényben számos olyan, a kollektivizálás korszakában általános érvényű epizód, jelenet van, amely a levéltári források és az 1990 utáni

személyes emlékezesek, vagy akár a besúgói feljelentésekből kihámozható tudásunk fényében – a regényt támadó kritikusok bírálatával ellentétben – „általános és tipikus” volt. Például az erőszak olyan formái, mint a hivatalos helységekbén, vagy a családi háznál folytatott felvilágosító, meggyőző munka, a kulákcshaládok megbélyegzése gúnyversekkel, jelszavakkal, a vagyonuk kisajátítása – csak az akkori Udvarhely rajonban közel tucatnyi kollektív gazdaság alakult úgy, mint ahogy a regényben szervezik a kollektívet: a kulákok kisajátított birtokain, székhelyükkel azok elkobzott házaiban. A propaganda kliséi az ígért jólétről, egyenlőségről, a helyi társadalmak hatalomközelbe jutott csoportjainak agresszív viselkedése falusfeleikkal, a társadalmi kapcsolatok szétzilálása, a gabonabeszolgáltatás súlyos terhei, a szegénység, az agitátorok fenyegetései, a tisztogatások, az osztályéberség követelése, a lagymatagság ostorozása a vezetők magatartásában – mind-mind a korabeli falusi társadalom alapélményei, amelyek a regénybe is beépített, megtalálható elemek. Természetesen az adott irodalompolitikai viszonyok között nem lehetett arról szó, hogy e társadalmi tapasztalatokat általános érvényüknek megfelelő súllyal ábrázolhassa az író.

Kék III., 2016 (80x80 cm, olaj, vászon)

Keszeg Vilmos

ZSURNALISZTIKAI NÉZŐPONTOK A NÉPI KULTÚRÁRÓL SZÓLÓ DISKURZUSBAN

Az elmúlt két és fél évszázadban a média diadalmas előretörésének és hatásának lettünk tanúi és haszonélvezői. A média megjelenése és elterjedése összetett folyamat: összefonódik a technika, a társadalom, a kommunikáció, újabban a mentalitás és az életforma történetével.

Megjelenése és elterjedése érintette a mindennapi élet keretét, szerkezetét és tartalmát. A médiának a (napi) rendszerességgel történő igénybevétele kitágította az egyén életvilágát, benépesítette médiahősökkel és -narratívumokkal, a napi aktivitásai közé beépült a média fogyasztása és a róla való gondolkodás és beszéd, mentalitásában, döntéseiben és mindennapi rutinjaiban megjelentek a médiából származó motívumok és sematizmusok. Elterjedése új nyilvánosságot teremtett: a társadalmi kommunikációban meghonosította, s fokozatosan uralkodóvá tette a tömegkommunikációt, megteremtette a diskurzus közegét és szabályait. A kultivációs felfogás szerint a kommunikáció nem csupán közlés, nem csupán interakció, hanem meghatározza, hogy mit tekintünk létezőnek, mit fontosnak, mit helyesnek, helytelennek, mit mivel összefüggésben lévőnek (Gerbner 1969, magyarul 2002).

A média új közösséget és közönséget hoz létre. A tömegkommunikáció modellje szerint különböző közegekben élő személyeket szólított meg; különböző közegekben élő egyéneknél alakított ki azonos meggyőződéseket és előítéleteket.¹

Professzionalizációját követően a média a közigazgatás, a végrehajtás és a törvénykezés mellett a negyedik hatalommá vált. A polgári értékeket érvényesítve reflektált az intézmények tevékenységére, feltárt, leleplezett, számonkért. Az újságíró rendre az újság érdekeivel azonosult: megjelent, következetesen érvényesült az a nézőpont, amely

1 Egyes társadalmak csupán a média révén kerülnek be a köztudatba. Ezért az újságírói nézőpont jelentősen meghatározza a róluk forgalomba kerülő képet. P. Champagne 1993, 95.

az újságot napról napra vonzóvá tette, s ezáltal kialakította a tőle való függést.

A média jelentősen megváltoztatta a tudás és az eszmék rendszerét és szerkezetét. Új eszméket fogalmazott meg, az eszméket újrafogalmazta, leegyszerűsítette, olvasói szintjére szállította le. Az eszmék népszerűsítésében újságírói szempontokat érvényesített: kihasználta az évfordulókat, nehezményezte az eszmék indokolatlan elfelejtését, az eszméket konfrontálta egymással, s ugyanakkor folyamatosan – mondhatni napról napra – lecserélte az érvényes tudást.²

A média különböző speciális médiumokon letétbe helyezi, tárolja a diskurzus szövegeit. Archivumként működik, visszakereshetővé teszi a lezajlott kommunikációs aktusok szövegbázisait.³

Szimbolikusnak tekinthető az a sajtótörténeti tény, hogy az első magyar nyelvű hírlap, a *Magyar Hírmondó* az első számban, 1782 januárjában a figyelmet a hagyományait szorgosan gyűjtögető európai népekre tereli: *Tudva vagyon, minémű nagy szorgalmatossággal gyűjtögetik az Anglusok és a Francziák, nem tsak az önnön magok eleiknek régi verseiket s énekjeiket, hanem a távoly lakozó népekeit is.* A felhívás szerzője a nyelvtudós Révai Miklós, aki Bécsben tartózkodva volt szemtanúja a népköltészet felfedezésének. Ettől a pillanattól kezdve a sajtó a folklór- és néprajzi gyűjtés egyik leghatékonyabb szorgalmazója volt (*Hazai s külföldi Tudósítások*, 1811; *Hasznos Mulatságok*, 1817, 1818; *Erdélyi Híradó*, 1844; *Nemzeti Újság*, 1844; *Csokonai Lapok*, 1850; *Pesti Napló*, 1851). Teret adott a felhívásoknak, s oldalait szívesen engedte át a népi szövegeknek, etnológiai és antropológiai jegyzeteknek (*Regélő, Életképek, Athenaeum, Emlény, Nemzeti Társalkodó, Hölgyfutár, Délibáb, Vasárnapi Újság*).⁴ Tulajdonképpen nem csupán önzetlen segítségnyújtás volt ez: a népi kultúra, a népi mentalitás az a másik, ismeretlen világ volt, amely különtségével számot tarthatott mind az újságírók, mind a művelt olvasók kíváncsiságára.

A lapok szívesen tettek közzé népdalokat, népballadákat, mondákat. A befogadás okai különbözőek lehettek. A 19. századi sajtó az archívumok előtti időszakban a folklóralkotások letétbe helyezésének fóruma

2 H. Bausinger az akcelerációt, „az élmény ritmusának felgyorsulását” a nagyvárosi környezethez köti, míg a folyamategyensúly a népi világot jellemzi. H. Bausinger 1995 (1986), 89–96.

3 Ez a változás általában jellemzi a Gutenberg-galaxist. Barbier, F. – Lavenir 2004 (2000), 13.

4 Az első felhívások és forrásközlések összefoglalása: Ujváry Z. 2007.

volt, a kötetek és a kéziratok mellett. Kriza János és köre 1875-ig a székelyföldi gyűjtésből darabokat közölt az *Erdély*, a *Figyelő*, a *Fővárosi Lapok*, a *Hazánk s a Külföld*, a *Jónás Lapja*, a *Kolozsvári Nagy Naptár*, a *Korunk*, a *Koszorú*, a *Magyar Nyelvőr*, a *Magyar Polgár Nagy Naptára*, a *Növendékek Lapja*, az *Ország Tükre* hasábjain (Kriza J. – Olosz K. 2013, 696–702). Szabó Sámuel (1829–1905) 1858–1868 között a marosvásárhelyi, majd 1868–1896 között a kolozsvári református kollégium tanára volt. 1862-ben kezdeményezte az iskolában a folklórgyűjtést. Az évek során mintegy 900 folklórszöveg gyűlt fel. Közülük néhányat adott közre folyóiratokban (*Erdély*, *Erdélyi Gazda*, *Figyelő*, *Hölgyfutár*, *Jó Barát*, *Kolozsvári Közlöny*, *Kolozsvári Nagy Naptár*, *Korunk Tárcája*, *Koszorú*, *Magyar Nyelvőr*, *Magyar Polgár Nagy Naptára*, *Marosvásárhelyi Füzetek*, *Növendékek Lapja*, *Székely Nép*, *Székely Néplap*, *Székely Közlöny*) (Szabó S. – Olosz K. 2009, 685–715).

Az újságban való közlés előtt a folklórszöveg gyakran módosult. Kriza János székelyföldi gyűjtése második kötete tartalmazza az első kéziratban megőrződött, valamint a később publikált szöveget. A kettő közötti különbségben több, gyűjtői, nyelvapolói, pedagógiai és nem utolsósorban újságírói, szerkesztői szándék érhető tetten. A szövegen végrehajtott változtatások hang-, alak-, szókészlet-, mondat- és szövegtani jellegűek. A hangok, a szavak helyettesítése, a szöveg átfogalmazása, a szerkezet rövidítése vagy kiegészítése szolgálhatja mind a népnyelv és a népies szövegszerkesztés regionális sajátosságainak törlését, azaz a szöveg megnemesítését, a szépirodalmi és a zszurnalisztikai közegben való forgalmazását, mind pedig a tájnyelvi sajátosságok hangsúlyozását, láthatóvá tételét.

Az általam elolvasott *Aranyosvidék* (1891–1940) című újság rendszerességével, következetességével állandósította a hagyományok és a múlt mint nemzeti-népi-paraszti és mint regionális értékek iránti kíváncsiságot és felelősséget. A hagyomány mint sajtótéma a lapban a következő motívumokban jelent meg: levéltári kuriózumok, a vidék neves szülöttei, a néprajzi irodalom új termékei, kiállítások, népművészeti tanfolyamok, néprajzi „rajz,” hangulatos szociográfiai leírás, népmonda, hagyományok gyűjtése, múzeumalapítás szükségessége. A lap rendszeresen reflektált mind az európai, mind az országos

mozgalmakra, kezdeményezésekre, eseményekre, mind a szűkebb régió hagyományainak állapotára.⁵

Most azonban a sajtó és a népi kultúra viszonyának újabb aspektusára kívánjuk irányítani a figyelmet. Arra, hogy érdeklődésénél és hatalmánál fogva folyamatosan reflektál a népi kultúrára, a népi kultúra elemeit egy számukra idegen világba emeli: a tájékoztató, a szórakoztató és nevelő anyagok kontextusába.

HAGYOMÁNYOK A NAPIHÍREK KONTEXTUSÁBAN

2017. január elsején a reggeli hírek az európai nagyvárosok újjévváró szilveszteri mulatságait vették számba. Az áttekintés a 2016-os évet domináló emigráns-válság kontextusába illeszkedett. Isztambulban az éjszaka folyamán egy bárban egy merénylő tüzet nyitott az ünneplő fiatalokra, támadása közel félszáz halálos áldozatot és közel ugyanennyi sebesültet eredményezett. A kölni szilveszterezőket több alkalommal molesztálták, a rendőrség mintegy ezer személyt tartóztatott le. A Realitatea Tv ebben az áttekintésben említett néhány szilveszteri jósló eljárást. Egy etnográfus számolt be a hagymakalendárium készítéséről. A bemondó általános szokásként említette meg, hogy éjfélkor az ajtót ki kell nyitni, hogy az eltelt év távozhassék a házból, a bőséget biztosítása végett pénzt kell tartani az asztalon. Hosszasan időzött el a télközépi ünnepek táján Moldvában még élénken gyakorolt állatalakoskodó szokásoknál, a télűző medve- és a kecskejátékok bemutatásánál; a megszólaltatott játékosok a szokás ősi és a maszkok több generációt kiszolgált voltát hangsúlyozták. Friss helyszíni közvetítés készült a Jászvásár központú megyében gyakorolt szilveszteri férfijátékról, a legények küzdelméről. Ruginoasa község legényei állatbórból készült hatalmas fejfedővel takarták el a fejüket, botokkal fegyverkeztek fel, s Vălenii és Delenii csoportnevek alá szerveződve kemény harcot vívtak egymással. Küzdelmük az ó- és az újév vetekedését jelképezte. Az elmúlt években a verekedés gyakran eredményezett súlyos sérülést, sőt halálesetet is. Emiatt a hatóságok 2011 óta szigorúan követik a fiatalok újévköszöntését, az agressziót megelőzendő. 2016-2017 fordulóján a beöltözött legények rendőri kísérettel látogatták meg a falu polgármesterét, hangoskodva bejárták a falvak utcáit. A riportban megszólaltatott rendőrök hangsúlyozták, hogy az 1991/60-as törvény szellemében civilizáltan kell ünnepelni. (1. kép)

5 Összefoglalás: Keszeg V. 2012.

1. kép. Legények szilveszteri küzdelme Ruginasán. AgoraPress, 2016. december 28.
<http://www.agorapress.ro/valenii-si-delenii-din-ruginoasa-arbitrati-de-jandarmii-de-la-gruparea-mobila-bacau/>

Ugyanezen a reggelen az M1 magyar televíziós híradó Erdélyből tudósított arról, hogy az új év első látogatójának férfinak kell lennie. A szentendrei múzeum etnográfusa a szokás új körülmények közötti továbbéléséről beszélt: az első sms-nek, telefonhívásnak is férfi részéről kell érkeznie. S egyúttal az újévköszöntés következtében előállt 90 alkoholmérgezésről és több, pirotechnikai eszközök okozta 19 tüzesetről számolt be.⁶

A HALOTTAK NYUGALMA ÉS A TEMETŐK SZENNYEZÉSE

A román nyelvű tévé- és rádióadók, újságok minden évben képes riportban számolnak be az erdélyi katolikusok és protestánsok november 1-jei, az ortodox felekezetűek virágvasárnapi temetőlátogatásáról. A média évről évre élénk figyelemmel követi a dél-romániai romák húsvét utáni rítusát. A Paștele Blajinilor, kishúsvét, a halottak húsvétja nevet viselő ünnep a feltámadás utáni második hét hétfőjén kerül sorra. A családok luxuskocsikkal, lószekérrel érkeznek, a temetőben, a sírok között asztalt terítenek, tűzhelyet rögtönöznek, húst sütnek, piros tojást törnek, kalácsot, süteményeket, italt fogyasztanak. A nagy mennyiségű és változatos élelmiszereket és az italokat hosszú asztalokra, valamint a betonból készült sírokra tálalják. (2. kép)

6 <http://www.szeretlekmagyarorszag.hu/szilveszter-alkoholmergezes-tuz-balesetek/>
 (Letöltve: 2017. január 1.)

2. kép. Halottak húsvétja. Iulian Bunila, 2014.

http://adevarul.ro/locale/buzau/video-gratare-printre-morminte-obicei-tiganilor-pastele-blajinilor-1_535e353a0d133766a829e9a9/index.html

2015-ben a PRO Tv esti híradója a következő mondattal indult: „Jókedv, füst és sült miccs a sírok között, hétfőn, a halottak húsvétján, azon a napon, amikor hagyományosan adományt (pomana) adnak a halottak nyugalmáért.” Majd beszámolt a Buzău, Ploiești és Galac városok temetőiben rendezett népünnepélyről, megszólaltatva a hangoskodás és a szemetelés miatt méltatlankodó román lakosságot is.⁷ Egy évvel korábban ugyanez a tévéadó a fenti három település mellett Brăilára szállt ki. A beszámoló szerint a cigányok a kocsikkal behajtottak a temető sétányaira, az ételeket a sírokra sorakoztatták fel, a disznó- és a báránysültet a temetőben készítették el. Egyik megszólaló szerint a füst nélkül a halottak nem tudnak részesülni a nekik hozott áldozatból. Egy második riportalaný szerint családja ezer tölteletet hozott a temetőbe. Galac temetőjéből a mentők 13 személyt szállítottak kórházba, alkoholkómában.⁸

Az *Adevărul Moldova* online lap riportere 2014-ben reprodukálta a cigány családok mentalitását. Ezen a napon a sírok megnyílnak, a halottak szelleme előjön a sírból és fogyaszt a feltálat ételekből és

7 A 2015. április 20-i esti híradó: <http://stirileprotv.ro/stiri/social/chef-cu-gratare-si-miros-de-mici-printre-morminte-tiganii-au-intins-mesele-prin-cimitire-de-pastele-blajinilor.html>, (Letöltve: 2016. december 31.)

8 <http://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/ziua-gratarelor-din-cimitire-de-pastele-blajinilor-tiganii-din-toata-tara-au-afumat-mormintele-cum-cere-traditia.html> (Letöltve: 2016. december 31.)

italokból. A megszólaltatott riportalanyok szerint megnyugtató érzés a halottak közelében lenni és étkezni, felkínálni nekik kedvenc ételeiket. Egyik cigányasszony idős halottjának kedvenc ételét, a gombából készült finom falatait hozta el. Egy család egy egész berbécszet sütött meg és osztott szét a temetőben. A legszegényebb családok is igyekeznek bőséges asztalt teríteni.⁹

Az egyház szemet huny a temetőbeli étkezés felett. A papok a sírokat meghintik szentelt vízzel, de az étkezésen nem vesznek részt. A média viszont a rítust a kegyeletsértés, a csendháborítás és a köztéren való szemetelés vádjával illette, s megítélését az 1991/60-as törvény hatáskörébe utalta. A felvételeken szívesen szerepeltette a köznyugalomra felügyelő rendfenntartókat. Az online felületen követhető riportokhoz fűzött kommentek megoszlanak. Van, aki a sajátos hagyományok mellett áll ki, mondván, hogy a vallástól és a halottak emlékétől való eltávolodás sokkal ártalmasabb. Mások az egyház, a temetőgondnokság, a hatóságok beavatkozását sürgetik, s a médiát elítélik, amiért pogány kori rítusokat népszerűsít.

DISZNÓÖLÉS VAGY DISZNÓLÖVÉS?

Hagyományosan Disznóölő Szent András napjától, a román kalendárium szerint Ignác napján (december 20.) kezdődik a karácsony előtti disznóvágás. Románia 2007-ben vált az Európai Unió tagjává. S ezzel együtt az országban érvényessé váltak az európai rendelkezések. Ezek közül az egyik elrendelte az állat szenvedését megelőző disznóölés módját, a rögtönlő fegyverrel, elektromos árammal vagy széndioxiddal történő kivégzését. Eszerint a disznóölés eszközkészletében szerepelnie kellett a pisztolynak, s a böllérnek, a mészárosnak rendelkeznie kellett a fegyverhasználati engedéllyel (a törvény első változata 1974-ből származik, 74/577/CE számmal, majd végső változata a 93/119/EEC számú rendelkezés, romániai érvényesítése: MAAP nr. 425/19. 09. 2002, A.N.S.V.S.A 180/2006).¹⁰ A média lelkesen támogatta a rendelkezést; a képriportok szívesen időztek el a hagyományos disznóvágás „barbár” jeleneteinél. 2008. december 15-én megjelent az első újsághír a disznó „nem európai módon” történt feláldozása okán kiosztott

9 http://adevarul.ro/locale/buzau/video-gratare-printre-morminte-obicei-tiganilor-pastele-blajinilor-1_535e353a0d133766a829e9a9/index.html (Letöltve: 2016. december 31.)

10 <http://www.revista-ferma.ro/articole/agro-legislatie/de-ce-nu-se-mai-pot-sacrifica-animalele-ca-pana-acum>. 2010. november 9. (Letöltve: 2017. január 7.)

büntetésekről. Az Állategészségügyi és Élelmiszerbiztonsági Igazgatóság (DSVSA) Arad megyei vezető munkatársa a következőképpen indokolta a döntésüket: „A disznókat brutális módon végezték ki, kalapáccsal vágják fejbe leszúrás előtt. Az érvényben lévő rendelkezések szerint speciális pisztollyal vagy elektrosokkal kell eljárni”.¹¹ A *Gândul* című újság *Kés versus pisztoly – dilemmák a disznó koporsójánál* című riportja egy berecki kiszállásról készült beszámolóban sorakoztatja fel az új eljárással kapcsolatos érveket. A 80 éves gazdasszony a következőképpen támad az udvarán pisztollyal megjelenő böllerre: „Úgy csinálsz, mint Hitler, lelőni akard? Én megszenvedtem a háborút, s te most a disznót is fegyverrel akard megölni?” „Mama, a disznó nem sír, ha pisztollyal lövöm le” – érvel a böllér. Családja úgy tartja számon, hogy őt a sors szemelte ki erre a foglalkozásra: édesanyja a disznóölés napján edénybe fogta fel a disznó vérét, ennek hatására rosszul lett, beindult a szülés és megszülte őt. 20 éves korában Németországban sajátította el az új technológiát. Egy lemhényi mészárszék alkalmazottjaként Kézdivásárhely környékén teljesít szolgálatot. „A hetven éves öregek lehurrognak, nem tudom

3. kép. Disznóölés és közönsége 2013-ban.

<http://www.ziarulnational.md/foto-nicolae-botgros-si-ion-paladi-au-taiat-un-porc-in-romania/>

11 <http://stirileprotv.ro/stiri/social/primele-amenzi-pentru-taierea-zneuropeana-a-porcului.html> (Letöltve: 2017. január 6.)

meggyőzni őket. A fiatal gazdák azonban kíváncsian követik a pisztoly működését.”¹² Időközben Romániának sikerült meggyőznie az unió törvényhozó szerveit a nemzeti hagyományok megőrzésének szükségességéről, s ennek következtében csupán a higiéniai előírások tiszteletben tartása maradt érvényben.¹³ A faluturizmus kiépülése a vendégfogadás programjába illesztette a disznóvágást, a szertartás minden mozzanatán való részvételt, az ingyenc italok és falatok fogyasztását. A disznóvágás médiareprezentációja stratégiát váltott. Az új technológiával való disznóölés szorgalmazása lekerült a napirendről, az állat leszurásának mozzanata kiiktatódott a riportokból. (3. kép)

A VÁMPÍROK ÉJSZAKÁJA

Halloween október 31-e, az angolszász kultúrában gonoszjáró nap, a kísértetek és a boszorkányok ünnepe. Szimbóluma a gyertyával megvilágított töklámpás. A televízió az 1990-es évek végén ártatlanul kezdte közölni az amerikai klubok programját, majd hazai úttörő kezdeményezéseket népszerűsített. A kezdeményezők között élen jártak az angoltanárok, akik az iskolában ezt a napot szakrendezvényekre foglalták le. A gyerekek boszorkánynak, vámpírnak öltöznek, műsort mutatnak be. Ezen a napon Kolozsvárt nem szokatlan dolog kis boszorkányokkal találkozni a városok utcáin. Napjainkban a falusi iskolások is együtt ünnepelnek amerikai társaikkal. Az iskolás gyerekek mellett az egyetemisták hangolódtak rá a média kínálatára. Ezen az éjszakán álarcosjelmez szórakozásra kerül sor a bárokban, egyre változatosabb, látványosabb és hátborzangatóbb programokkal. Kolozsvárt 2014-től ez az éjszaka a Mystery Cluj Day program kiemelkedő időpontja. A jelentkezők éjszaka a bácsi erdőbe, az erdélyi Bermuda-háromszögbe kirándulnak, ahol mulatságra kerül sor.¹⁴ 2015-ben gyermekjátékok, jelmezverseny és horrorfilmek szerepeltek a programban. A rendezvény 400 érdeklődőt vonzott.¹⁵ Az RTV nemzeti tévéadó 2016-ban a Halloween-programok helyszínére irányította Bukarest lakóit (This is Halloween Party 2016, Halloween Moments Party, Noaptea Vrăjitoa-

12 <http://www.gandul.info/reportaj/cutit-versus-pistol-dilema-de-la-capataiul-porcul-ui-3669821>. 2008. December 18. (Letöltve: 2017. január 6.)

13 <http://agrintel.ro/43979/taierea-porcului-de-craciun-reguli-ce-trebuie-respectate-la-sacrificarea-in-gospodarie/> (Letöltve: 2017. április 5.)

14 <http://clujcapitala.ro/2014/10/cluj-provocare-de-halloween-evadeaza-din-hoia-baciu-ee-mai-bantuuta-padure-din-romania/> 2014. október 30. (Letöltve 2017. január 7.)

15 <https://cluj.com/evenimente/petrecere-de-halloween-in-padurea-hoia-baciu/> 2015. október 31. (Letöltés: 2017. január 7.)

relor – Petrecere & Târg de Halloween, Social Movement Halloween, STARS HALLOWEEN 2016).¹⁶

A Halloween-napi program Erdélyben összekapcsolódott a román hagyományokkal. A román média lelkesen építette bele, narrativizálta a Dracula-mítosz vámpirizmus-elemeit (Dracula-maszk, kosztüm, a vért imitáló vörösbor fogyasztása, Dracula koporsójában tölthető éjszaka). (4. kép) 2001-ben minisztériumi terv próbálkozott a román hagyomány intézményesítésével. A Segesvár mellé tervezett Dracula Park a világ első vámpirologiai központja lett volna, kutatóbázissal, múzeummal és szórakozó, sportkomplexumokkal, 500 hektáron. A terv lekerült a napirendről, elemei azonban szervesen illeszkednek különböző programokba.¹⁷ A média reflektálatlanul hagyta a halottak napja, a halottak napi temetővilágítás és a hirtelenül és intenzíven elterjedt Halloween különbségét. Emiatt előrelátható, hogy a fiatal generációk eltávolodnak a temetőlátogatástól, vagy vegyes érzésekkel vesznek részt benne.

4. kép: Drakula-animáció a törcsvári kastélyban, 2013.

http://adevarul.ro/locale/brasov/contele-dracula-vainvita-halloween-castelul-bran-1_5267d538c7b855ff566fa4a7/index.html

-
- 16 http://www.romaniatv.net/halloween-2016-ce-evenimente-si-petreceri-sunt-organ-izate-in-bucuresti_322234.html#n. 2016. október 29. (Letöltve: 2017. január 7.)
- 17 <http://www.actionari-dracula-park.ro/Parcul-in-moarte-clinica.html> 2005. augusztus 1. (Letöltés: 2017. január 7.)

KÖVETKEZTETÉSEK

A média olyan mértékben és szándékkal karolja fel a hagyományt, amilyen mértékben és célból szüksége van rá. Azaz: eszközként kezelve, zszurnalisztikai üzenetet kapcsol a hagyományhoz. A népi kultúrához kapcsolt zszurnalisztikai tartalmak koronként és szándékukban változatosak. A média a kezdetektől szerepet vállalt a hagyományok felfedezésében, biztonságba helyezésében és népszerűsítésében. Szerepet vállalt a múlt mint kulturális örökség újrafelfedezésében és tudatosításában, a régi = elavult, túlhaladott dichotómia újraértelmezésében.

A második világháborút követő kötelező ideológiák időszakában kiállt a lokális és nemzetiségi-kisebbségi kultúrák mellett; de ugyanilyen mértékben támogatta a hagyományok nemzetépítésre való erőltetett felhasználását, elítélte a vallásos és a naiv mentalitást, támogatta a hagyományos világ lebontását. A kommunista önkényuralom kiépülésétől kezdve a kisebbségi média a hagyományok gyűjtését és a folkmozgalmat népszerűsítette.

A technika korában nosztalgiával nyilatkozott az egyéniség- és közösségközpontú népi kultúráról. A reflektálatlan tárgyalásmód következtében azonban az aktuális események közé illesztett szokáselemek töredékesen, s emiatt hamis, általában negatív színben jelenítik meg a népi kultúrát. A globalizálódás korszakában az újmédia lehetővé tette a lokális kultúrák megjelenítését. Ezek népszerűsítésével alakult ki az a glotalitás, amely távoli hagyományokat különböző új lokalitásokba juttatott el (Halloween). És szintén a kezdetektől fogva a militáns gondolkodás fórumaként kritikus hozzáállással reflektált rá. Kifogásolta a hagyományörzés egyoldalúságát, anakronizmusait. Szóvá tette mind a hagyományok „törvényellenességét”, mind a hagyományokat korlátozó törvények hagyományellenességét.

IRODALOM

BARBIER, Frédéric – LAVENIR, Catherine Bertho

2004 *A média története. Diderot-tól az internetig*. Osiris Kiadó, Budapest

BAUSINGER, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris-Századvég, Budapest (Eredeti kiadás: 1986)

CHAMPAGNE, Patrick

1993 *La vision médiatique*. In Pierre Bourdieu (dir.): *La misère du monde*. Paris, Edition du Seuil. 95–123.

GERBNER, George

2002 *A média rejtett üzenete*. Válogatott tanulmányok. Osiris Kiadó, MTA-ELTE, Budapest (Eredeti kiadás: 1969)

KESZEG Vilmos

2012 Borbély Sándor aranyosszéki folklórgyűjtése a 19. század végén. In György V. Imola – Keszeg Vilmos – Tekei Erika (szerk.): *A néprajztudomány története. Intézmények, kutatók, kutatások*. KJNT Évkönyve 20. KJNT, Kolozsvár. 205–228.

KRIZA János

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZABÓ Sámuel

2009 *Erdélyi néphagyományok*. 1863–1884. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Európai Folklór Intézet – Mentor Kiadó, Budapest – Marosvásárhely

UJVÁRY Zoltán

2007 A magyar folklórkutatás kezdetei. Gyűjtési felhívások. In uó: *Magyar folklórtörténet I–II*. Debrecen. I. 7–20.

Kék I., 2016 (80x80 cm, olaj, vászon)

ISTEN SZEME ELŐTT

– Székely Ferenc beszélgetése

a 60 éves Keszeg Vilmos néprajzkutatóval –

– *Egy emlékemmel kezdem: a '90-es években, amikor együtt utaztunk vonattal egy magyarországi néprajzi szemináriumra, azt mondta, hogy Nyugat-Európában, pl. Belgiumban már nincs mit gyűjteniük a néprajzosoknak, antropológusoknak, „kifogytak” a témák, ezért Afrikába mennek, új „vadászterületeket” kutatni. Ha ilyen méreteket ölt a globalizáció, ki vagyunk-e téve annak, hogy belátható időn belül eltűnik a magyar népi kultúra, s nem lesz mit – Kányádit parafrázálva – behajtanunk?*

– Én is emlékszem brüsszeli utam e tapasztalatára. Ottani tartózkodásom idején (1992-ben) hatalmas szenzációt keltett a hagyományos témák kutatói között az, hogy a belga tévé egy magyar származású munkatársa lappangva továbbélő farsangi-karneváli szokáselemeket fedezett fel. Egyébként az etnológiai-antropológiai szemlélet a 16. században, a nagy földrajzi felfedezések nyomán született meg. A kultúrának tartott európai kultúra hiánya előbb missziós feladatvállalást termelt ki: vigyünk vallást, kultúrát, intézményeket a természeti népeknek, mert nekik nincs, később azonban hatalmas mentalitásváltást eredményezett ez a helyzet. A felfedezett kultúrák mássága döbbsentette rá az európai embert a kultúrák sokféleségére, s ez leépítette az Európa-centrikus gondolkodást. A világ földrajzi felfedezésének befejeződése azonban válságba sodorta ezt az antropológiai-kulturális érdeklődést, s előtérbe került egy másik Európa, a művészeti és ideológiai irányzatoktól független, saját kultúrát éltető európai társadalmi rétegek felfedezése.

Ettől kezdve az etnológiai-antropológiai kutatás hol távoli, hol közeli világok látogatását jelentette. Magyar szerző fogalmazta meg azt, hogy a saját és az idegen kultúrában kutató etnológus munkájában egyaránt megvannak az előnyök és a nehézségek. Amennyiben ismeretlen kultúrát akar felfedezni, a kutatónak térben vagy időben távoli kultúrát és társadalmat kell felkeresnie. Az ehhez való hozzáférés, valamint a megértés és a leírás igazi kihívás. Ha pedig a kutató a jelenben és saját világában marad, akkor az őt természetes módon körülvevő világ tematizálása jelenthet nehézséget. Például a bejáratott értelmezések

kiszorulása miatt érezhet nosztalgiát, bizalmatlanul vagy optimista módon fogadja a változásokat.

A kérdésre visszatérve, sosem félttem attól, hogy a kutatás terep nélkül marad, mert a kultúra folyamatosan változik. Egy-egy része folyamatosan funkcióját veszti, másik része viszont folyamatosan születőben van. A kutatás célja a változások okának, zajlásának a rögzítése és értelmezése. A „Be kell hordanunk, hajtunk mindent” valójában csupán vershelyzet, nem néprajzkutatási alaphelyzet; esetleg a néprajzi kutatás egy korszakának kutatásszemléletét érzékelteti. A népi kultúra egyik része orális. Az oralitás előnyt jelent az írással szemben, hiszen nincs megörökítve, tehát folyamatosan, minden előadáskor változtatni lehet, illetve az oralitásnak olyan sajátos akusztikus kódja van (melódia, hangerő), amely önmagában alkalmas jelentések közvetítésére, s így mindenki adottságai szerint szólalhat meg. Tehát a „minden behordása” lehetetlen és felesleges; hamis illúzió. Sőt, a begyűjtés valójában megöli, konzerválja az élő szöveget, az egyedi előadást. Ebben az esetben a kutatás több mint gyűjtés: értelmezés.

- A kortárs mitológia, a népi írásbeliség, a történetmondás antropológiája az Ön kutatási területe. Miért fontos kutatni ezeket?

- Mindenik téma másért érdekel, s mindenik mellett évtizedeket időztem el, amíg megértettem és beszélni tudtam róla. Lehet, hogy a kutatásaim kezdetén a hiedelmekben én is a kuriózumot, a survivalt, a felvilágosodás után is továbbélő reliktumot láttam. Hosszasabb kutatás során tisztázódott számomra a rendszer-jellegük, az, hogy szervesen kapcsolódnak a természeti környezethez, az életformához, a foglalkozáshoz. Az elsők között voltam, aki a hiedelmet a maga kontextusában (tájban, emberi sorsokban, beszédgyakorlatban) kezdtem értelmezni. Ma már tudom, hogy a hiedelem – a tudomány és a vallás mellett – a tudás egyik formája, és ott van minden korban, minden társadalomban. A tudomány, a vallás és a hiedelem nem kizárja, hanem kiegészíti egymást. Magyarázat bizonyos jelenségekre, helyzetekre, élményekre; az életvezetés, bizonyos cselekvések, az együttélés, a szocializáció vagy a marginalizálás stratégiája; a hiedelemtörténetek egy másképpen megtapasztalhatatlan világot tesznek hozzáférhetővé: a másik ember, a másik közösség, a másik társadalom világát. Amíg az ember halandó, amíg az embernek érzelmei vannak, amíg ragaszkodik a hozzá közelállókhoz, a hiedelmek tovább élnek és

újratermelődnek. Folyamatosan hiedelmet termel a tudomány és a vallás is: ami még, vagy már nincs az általuk emelt legitimációs boltozat alatt, az hiedelemnek minősül. Hiedelemnek minősített elemek bekerülhetnek a tudomány boltozata alá, és akkor már tudománynak, tudásnak nevezzük, máskor évszázadokon át a tudomány által hirdetett értelmezésekről derül ki, hogy nincs racionális alapjuk, s ilyenkor ezek kiszorulnak a hiedelmek közé. Ha rácsodálkozunk egy másik ember hiedelmeire, akkor ugyanilyen esélyünk van arra, hogy a mi máságunkat ő is ugyanígy, előítéllettel ítélje meg. Mert amíg hiszünk valamiben, addig azt nem minősítjük hiedelemnek.

A magyar nyelvterület, Erdély több régiójában fordultam meg, gyűjteni azonban szűkebb hazámban, a Mezőségeen és Aranyos-vidéken, falvakban és városokban gyűjtöttem. Abban a világban, amelynek múltját, társadalmát, természeti, ipari adottságait is ismerem. Hiedelmet is a Mezőségeen kutattam. Egy földműves, patriarchális, természetközelen élő társadalom hiedelmeinek rendszerét sikerült összefoglalnom, megértenem a működését, megmagyaráznom a róla való beszélés szabályait. Meg vagyok győződve, hogy a lüderc, a prikulics hiedelmét csupán az tudja valószínűnek tartani, aki ismerte a hajdani mezőségi világot: a mezőségi tájat, az állatokkal, a növényekkel, a földcsuszamlásokkal, a természeti jelenségekkel, a családon és a közösségen belüli tudásátadást, az élmények átadására szolgáló beszédhelyzeteket. Ez a világ a kollektivizálást követően alapjában véve megváltozott: egybeszántották a földeket, állatok tűntek el, új növények honosodtak meg, az ember nem közlekedik, tartózkodik huzamosan a tájban, a környezet már nem termel intenzív (illat-, hang-, fény-) élményeket. S ami ugyanilyen fontos változás: a családi, a szomszédsági együttlétek megszűnése felszámolta azt a beszédhelyzetet, amelyben ez a hagyományos tudás átadódott, újra és újra szóba került. A mezőségi ember is más forrásból szerzi a tudását, élményigényét a média elégíti ki. Az a tudás és szemlélet, amit mindeddig kolozsvári perspektívából neveztünk hiedelemnek, az ma többnyire a Mezőségeen is annak minősül. Egyébként sokan, sokszor megkérdezik: hiszek-e a mezőségi hiedelmekben. Remélem, nem tűnik cinikusnak a válasz, amit ilyenkor szoktam adni: nem, mert nem éltem, nem élek abban a világban; de (meg)értem azt, hogy a mezőségi ember miért hisz, vagy miért hitt bennük. Egyébként örülök annak, hogy akkor járhattam ott, amikor még lehetőségem volt mindezt megismerni, megérteni és leírni.

Hiedelemkutatást ma is végzek. Tanulmányt írtam arról, hogy az online média 1990 után Romániában hogyan hozta vissza olyan mértékben a mágiát, hogy a munkaügyi minisztérium és a parlament azt latolgatta, hogyan lehetne a varázsló szerepkört az országos foglalkozásjegyzékbe integrálni, s ezzel professzionalizálni. A törvénytervezet 2011. március elsején a képviselőházban támogatás nélkül maradt, 249 elutasító, 10 támogató és 6 tartózkodó szavazattal. Ezen a napon az eseményre a nemzetközi média is felfigyelt: a törvényhozás meghátrált a varázslók fenyegetése előtt.

Amikor 1990-ben az egyetemre jöttem, a népi epika tanítását kaptam feladatul. Időközben kialakult a kurzus szemlélete és szerkezete, példaanyaga. A műfajiség helyett narratológiai, azaz pragmatikai és kontextualizáló nézőpontot vettem alapul, s a történetet mondó ember, valamint a történetmondás mint szokás, habitus, cselekvésforma került középpontba. 2002-ben jelent meg egy elemzéseket tartalmazó tanulmánykötetem, *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*, az összefoglalás pedig 2011-ben, *A történetmondás antropológiája* címmel. A különböző korszakok és társadalmak különböző történeteket szeretnek, a történetmondás és a történetek a korszakkal, a környezettel és az egyénnel szembeni attitűdöket érvényesítenek. Hogy miért mond történetet az ember? A történet emlékezőtechnika, fontos ismereteket tárol és tesz könnyen felidézhetővé. Egy történet elmondásával megváltoztatjuk a környezetünket (pl. titok felfedése). A mesélés élményt nyújt; a történet létezővé, jelenvalóvá tesz egy lehetséges, megközelíthetetlen világot, ez a narratív valóság, mint amilyen a múlt, a fikció, a lokális életvilág, a másik ember személyes világa; valami elmondásával távolságot hozunk létre közöttünk és a megjelenített tárgy között; a történeteinkkel az identitástudatunkat fejezzük ki; a kibeszélés vagy az elhallgatás terápia; a történetmondás a kulturális örökség, a hagyomány életben tartása; a történetmondás emberek közötti kapcsolatokat ápol, szimpátiát és távolságot termel. S ugyanebből a nézőpontból a történet elmondása, elhallgatása és átalakítása, lokalizálása és fikcionalizálása, mind-mind narratív stratégia. Ebben a szemléleti keretben végeztem és szorgalmaztam az életpályák és az élettörténetek vizsgálatát. Diákjaimmal rendre arisztokraták, népi specialisták, protestáns lelkészek, néptanítók, mérnökök életére terjesztettünk ki narratológiai kutatást.

- *És hogyan, milyen körülmények között, miért mondja az ember a történeteket?*

- Mondok egy példát. Évente egyszer, éjszaka csoportba verődve elindulunk, bekopogunk kedves ismerőseinkhez, felébresztjük őket, mondván, hogy halaszthatatlan hírt kell elmondunk. A hírt történetbe foglalva, énekelve adjuk elő: Betlehemben megszületett Jézus. Azaz, azt, amit minden keresztény két évezrede tud. Az álmukból felzavart rokonaink, barátaink nem mondják, hogy becsaptuk őket, hanem ellenkezőleg, behívna a házba, asztalhoz ültetnek, süteménnyel, itallal kínálnak. S ha a kántálás körülményeit tüzetesebben megnézzük, akkor – sarkítva – azt mondhatjuk, hogy a kántálás mint a születéstörténet elmondása a koldulás, az udvarlás és a kapcsolatápolás nagyon sajátos formája. Mert a kántáló legények adományt kérnek és fogadnak el, mert elsősorban a lánybarátaikat látogatják meg karácsony éjszakáján.

A kérdés folytatására válaszolva. Talán már egyetemista koromban gondolkozni kezdtem azon, mi az oka, hogy a szakmai köztudat az oralitást szinte kizárólagosan a folklórhoz, a népi kultúrához társítja. Azzal egyetértettem, hogy a társadalomtudományok 19. századi születése után az oralitás működésének és esztétikájának vizsgálatára Európában csupán a népi kultúra nyújtott kutatási terepet. Azzal viszont már kevésbé, hogy a 19. századtól kezdve a népi társadalom és kultúrája a kizárólagos oralitásban értelmezhető lenne. Hogy a kutatás miért hunyt szemet afölött, hogy – a legegyszerűbb példát hozva – a mesemondó mellett, hogy hagyományból származó mesét mesél, olvas – regényt, újságot –, sőt írni is tud és ír is, emlékiratot, emlékverset, levelet, végrendeletet, menyasszonybúcsúztatót, kérvényt, azaz alkot, kommunikál, adminisztrál. Az európai (s ezen belül a magyar) folklorisztika, etnológia következetlenül, hosszú időn át (esetleg akár máig) egy bizonyos (de mindenképpen fokozódó) mértékben és szinten alfabetizált, rendre olvasásra és íráshasználatra kényszerült társadalmat egyoldalúan vizsgált. Csupán az orális kultúrája érdekelte, s nem firtatta, hogy ez az oralitás az életében mekkora szerepet játszik. Európában a felvilágosodás óta az analfabetizmus műveletlenségnek minősült, ezért nem rendelkezünk a kizárólagosan orális kultúra leírásával. Egyébként a korábban említett belga kutatók ezért is kerestek Európán kívüli terepet, hogy az alig alfabetizált

társadalomban vizsgálhassák a szóbeliség szerepét. (Mellékesen: a Mezőségen nekem is megadatott megérteni ezt a sajátos kultúrát.)

- *Mikor kezdte el kutatni a népi írást, az írott kommunikációt, az írás elterjedésének következményeit az élet valamennyi területén?*

- A népi (populáris) írás kutatását az 1980-as években kezdtem el, emlékverses füzetek, szöveges falvédők, a vőfélyköltészet vizsgálatával. Erről készült *A folklór határán* című első kötetem. Elsőként elemeztem egy parasztasszony levélhagyatékát. 1995-ben konferenciát szerveztem *Írás, írott kultúra, folklór*, majd *Az írás képei* címmel 1999-ben elsőként rendeztem kiállítást a Kriza János Néprajzi Társaság székházában. Módszertant dolgoztam ki, alapkutatásokat végeztem. Egy aranyos-zéki gazdaság minden zegét-zugát áttekintve számba vettem minden betűt. Családi irattárat, autodidakta írók életművét néztem át, interjúkat készítettem az íráshasználatról, írásszokásokról. *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség* címmel 2008-ban jelent meg a közel 500 lapos monográfiám, írás és oralitás, az olvasás és az írás viszonyáról, az írás elterjedésének következményeiről, az írás funkcióiról, szociális jelentéseiről. Tanulságos volt a lakodalom, a temetés rituális íráshasználatát, az írott kommunikációt, az autodidakta versezők életművét, a naplóvezetés és élettörténetírás funkcióit, a hasznos tudás megörökítésére szolgáló kéziratok dalos-, katona-, szakács-, ima-, méhész-, orvoslőkönyveket, az utca, az épületek feliratait, a firkákat vizsgálni. Az íráshasználat érintette az érzéskultúrát, az identitást, az emlékezetet, a mentalitást, a kapcsolattartást, a családi összetartozást, a nemzeti emlékezetet, a teret és a térhasználatot. Kolozsváron több fiatal kutató zárkózott fel eredményesen, izgalmas témákkal ezekhez a kutatásokhoz (Vajda András, Jakab Albert Zsolt, Bajkó Árpád).

- *Előbbi kérdésben szándékosan nem említettem a Hir adás a' Késő Maradékhoz című kötetét, amely a 17-20. század közötti erdélyi toronygombiratokat tartalmazza.*

- Az íráshasználat kutatása során egy parókia levéltárában szembesültem először gombiratokkal. A szakirodalomnak már volt tudomása erről az irattípusról. A gombirat olyan emlékirat, amelyet templomépítéskor, vagy javításkor az épület gömbjében helyeznek el, s egy következő renováláskor, azaz 50-100 év múlva jutnak hozzá, újítanak fel. A levéltári és könyvtári kutatás kevés eredményt hozott. Az

alapkutatást végül többszáz levél parókiákra való kiküldésével végeztem el. 67 erdélyi településről 91 gombiratot azonosítottam, illetve 37 településről 59 irathoz sikerült hozzájutnom. Ezekből, valamint a leveles válaszokból derült fény a gombirat elkészítésére, szertartásos elhelyezésére, a tartalomelemzés pedig azt mutatta ki, hogy a gombirat a lokális történelem megszerkesztésére, letétbe helyezésére, a helyi társadalomra vonatkozó tudás megörökítésére, a mesteremberek dicséretére szolgál. S azt is, hogy miért oda, a templom tetejére helyezik. Nem csupán azért, mert ott biztonságban van, hanem inkább azért, mert ott isten szeme előtt van. Azaz a gombirat nem csupán az utódoknak való „híradás”, hanem szakrális kommunikáció is: isten dicsőítése, hálaadás, a gondviselés kérése. És az sem volt kevésbé fontos, hogy az irattípust 1600-tól a kutatás idejéig sikerült adatolni, 200 évvel korábbról, mint ahogyan a korábbi szakirodalomnak sikerült. Ahol a szokás meghonosodott, ott máig, minden adódó alkalommal felújítják az emlékiratot.

A kutatás érdekessége, hogy azóta is magától megy előre. Kedves barátaim, ismerőseim mindegyre megörvendeztetnek előbukkanó újabb adatokkal.

- *2003-ban a romániai magyar építáfiumok kataszterének összeállítására vállalkozott. Mennyit változott az utolsó száz évben e „legpragmatikusabb” műfaj utókornak szánt üzenete?*

- Befejezhetetlen munka, lassan haladok vele. A gépemben egyelőre ezernél valamivel több, mintegy 70 település temetőiből származó sírfelirat található, kronológiai rendben, 1570-től. Amikor új településre jutok el, igyekszem a temetőbe is kimenni. Többszörösen érdekelnek a feliratok, melyek a rituális írás egyik formái. A temetés szertartásához tartozik, a család fogalmazza meg, specialista kivitelemzi, kőbe, márványba, betonba, fába vésve. Másodsor: a sírfelirat történet, élettörténet, az egyéni életpálya narratív reprezentációja. A halál beállta után a hozzátartozók összefoglalják mindazt, amit az elhunyt életéről fontosnak tartanak. Harmadszor: a sírfelirat emlékezőtechnika, a társadalom egy tagját azonosítja, életét időben és társadalmi kapcsolathálóban helyezi el. Az adatbázis segítségével újabb és újabb kérdésekre keresek választ. Érdekl-e az építáfiumot a halál oka, bekerül-e a sírfeliratba a történelemben való részvétel, a foglalkozás, az iskolai végzettség, mit kell tudni egy meghalt nő, mit egy férfi

életéről. Megörökíti-e a sírfelirat az elhunyt arcának „romló földi mását”? Kapcsolatban van-e a korszak ideológiájával? Az elmúlt fél évezred során változott a sírfelirat. Az egyik nagy fordulat az epítáfi-umok történetében az 1950-es években következik be, ekkor kezdődik el a sírfelirat kiürülése, a pusztá emlékeztető, megörökítő funkciójának eluralkodása. Ez összefüggésben van a sírfeliratnak a temetkezési vállalkozó általi megfogalmazásával. Az elhunyt biográfiai adatain túl az életről, a halálról, a korszakban érvényes, az elhunyt által képviselt értékekről alig árulkodik. S szintén a 20. század végén szorul vissza a sírfelirat mágikus, az elhunyt nyugalját biztosító funkciója, akárcsak a feltámadás és a találkozás reményének hirdetése.

- *1999-ben jelent meg az ön által szerkesztett, gondozott Kicsiny dalaim című kötet, amely az erdélyi népi költők verseit gyűjtötte össze. Számtalan népi versfaragót ismerek, akik nincsenek a kötetben. Volna rá igény, hogy egy ilyen típusú kiadvány gyakrabban gyűjtse csokorba a népi költészet darabjait?*

- A szakirodalom betolakodó írónak nevezi ezt az írótypust, minthogy képzettség, felkészültség nélkül vállalkozik alkotásra. Nevezik még autodidakta írónak, autonóm, alkalmi költőnek, én népi költőnek neveztem. Kedvtelésből ír; környezete számára megírja az alkalmi verseket (március 8., konfirmáció, püspöki vizitáció, karácsonyi ünnepség, iskolai ballagás, menyasszony-, halottbúcsúztató, házassági évforduló, farsangtemetés stb.), érzelmeinek, gondolatainak ad hangot. A magyar folklórisztika, antropológia épp csak hogy tudomást vett róluk, figyelmet nem szentelt nekik. A sajtó mindegyre túlzásokba esett, hol „Homérnak” nevezte őket, hol dilettáns fűzfapoétának, az irodalomtörténet pedig az epigonizmus kategóriába sorolta. Aude Mouaci mutatta ki, hogy az amatőr írás a középkortól folyamatosan jelen van, formái a nemesi, az udvari költészet (középkor), a felvilágosodás korának alkalmi lírája (17. század), a munkás-, a népi és a proletár költészet (18–20. század).

Az 1999-es antológiát egy felhívásra jelentkezett költők verseiből állítottam össze. A megjelentetését értetlenkedés nehezítette meg. A kötet előszavában magam is hangsúlyozom, hogy nem irodalmi értéke miatt érdemes figyelni a jelenségre; sajátossága a minták követése vagy épp ellenkezőleg, a forma nélküliség, a szövegelőzmények felhasználása, az érzelmi túlfűtöttség, a közhangulat, a közvéle-

mény megverselése, a különböző érzések és gondolatok szinkretizmusa. Napjainkban nálunk is létezik, sőt terjedőben van. Az érzéseikkel, gondolataikkal magukra maradó, elmagányosodott személyeket arra biztatják, hogy írjanak. Az alkalmi költők alkotásait pedig a környezetük igénybe veszi (pl. torockói farsangtemetés, székelyföldi lakodalom). Egy részük eljut a helyi nyilvános szféráig, nem kívánkozik nagyobb nyilvánosság elé; másik részük nehezményezi a lapok és a könyvkiadás érdektelenségét, elutasítását. A kérdésre csupán a következő választ adhatom. Ennek a költészetnek nincs intézményi támogatottsága, és nem kíván rivalizálni a hivatásos költőkkel. Rétegkultúra, csoportkultúra, személyes indíttatású foglalatosság; lokális, regionális dimenzióban dől el, hogy van-e igény, lehetőség a versek kötetben való kiadására. Hangsúlyozom, a versek nem ezzel a céllal születnek meg.

Az antológia óta több diákom írt átfogó esetelemzést ebben a témában (Ambrus Judit, Ozsváth Imola, Bajkó Árpád), Nagy Réka doktori disszertációt készített a szilágybagosi Szabó Miklós életpályájáról, életművéről és alkotói habitusáról.

- *Társszerzője a többször kiadott Magyar népi kultúra I-II. című köteteknek, amelyek szinte valamennyi erdélyi magyar iskola könyvtárában megtalálhatóak. Miért fontos az, ha a diákok már kiskorukban megismerkednek a népi kultúrával?*

- Kezdeményezője, szerkesztője és társszerzője voltam a tankönyvnek és a szöveggyűjteménynek. Egyik 1999-ben, a másik 2001-ben jelent meg először, majd új kiadásban egyszerre 2008-ban. Tulajdonképpen azért volt rájuk szükség, mert a néprajz szakra jelentkező fiataloknak a vizsgára való felkészülésben nem állt rendelkezésükre használható tankönyv. A szerzők úgy írtak összefoglaló fejezeteket, hogy főként romániai magyar példákat hoztak fel, a szöveggyűjteménybe pedig friss szemléletű és módszertani szövegeket válogattunk. Nagyobb iskolásoknak és tanároknak egyaránt hiányoztak ilyenfajta összefoglaló és meggondolkoztató olvasmányok. A kötetek tehát elsősorban nem kisiskolásokat szólítanak meg, hanem azokat, akik tanítják őket. Egyébként szomorúan fogalmazom meg azt a több évtizedes tapasztalatomat, hogy a romániai magyar köztudat mindmáig szelektív, anakronisztikus, idealizáló, nosztalgikus képet éltet a népi kultúráról. Ezt a képet az iskolai tankönyvek, a közmédia és a hagyományörző programok is szívósan újratermelik; visszafogják a tanszékünk szem-

léleti hatását. Tévedés ne essék, nem elmarasztalom a népi értékek népszerűsítésére tett erőfeszítéseket. De a népi kultúra sokkal gazdagabb, változatosabb és életképebb. A népművészetnek azok az elemei, amelyeket a köztudat a népi kultúrával azonosít (mese, ballada, népdal és népzene, néptánc, népszokás, díszítőművészet), a kultúrának fontos részei, történeti formái. Az említett szöveggyűjteményben szereplő egyik tanulmány azt hangsúlyozza, hogy a népi kultúra elemei nem feltétlenül ősiek, és egyáltalán nem változatlanok. És folyamatosan születnek új, kitalált hagyományok. Továbbá, ez a kultúra nem egységes, nem uniformizált; a különböző csoportok, generációk, nemek, foglalkozási, felekezeti érdeklődés, településtípus szerint más-más kulturális gyakorlatokat éltetnek. És még azt jegyezni meg, hogy az esztétikum a kultúrának csupán egyik használati értéke. A kultúrának vannak olyan területei és funkciói, amelyek más használati értéket érvényesítenek.

- *1972–76 között a nagymúltú történelmi városban, Tordán volt középiskolás, majd a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar–francia szakára került 1977-ben. 1981-től tanár volt abban a tordai iskolában, ahol korábban koptatta a padokat. Meséljen az itteni évekről.*

- 1985-től a Szekuritáté folyamatosan figyelt, veszélyesnek minősített, megpróbált elszigetelni. Az igazgatóság és a többségben román anyanyelvű kollégáim emiatt bizalmatlanokká váltak velem szemben. Egyetem előtt elvégzett 9 hónapos, majd közvetlenül az egyetem elvégzésekor alhadnagyi titulussal lezárt sorkatonáskodás ellenére 1984-től, munkaidő után, heti két délután a helyi tüzérségi alakulatnál katonai továbbképzésen kellett részt vennem, hogy minél kevesebb időm maradjon. Ezt akkor, frissen vezették be, permanens képzésnek nevezték. Kit behívtak, ki megszabadult. Engem éves rendszerességgel hívtak be, így lettem tartalékos hadnagy. (Szerencsére, ilyen irányú felkészültségemet soha senkinek nem kellett igénybe vennie.) Évről évre megújuló normagondjaim voltak, magyar irodalomból mindössze fél normára futotta, más tárgyakat is kellett vállalnom: filozófiát, történelmet, földrajzot, gazdaságtant és franciát. Teljes normához 1990 őszén jutottam a szakomban, de két hét múlva ki is léptem a közoktatásból. Egyébként szép időszak volt, mert szerettem tanítani, szerettem a diákokat. Az irodalomórák máig hiányoznak. Ma is kapok visszajelzést a volt diákjaimtól: a középiskolai évek generációs, kollektív

élményként élnek bennük. Ki a verset, ki az olvasást szerette meg, sokan jegyezték le helyi hagyományokat. Többször szerepeltünk újságokban tematikus összeállítással, a helyi Jósika Miklós Művelődési Kör évente fogadta egy-egy évfordulás verses műsorunkat. A középiskola irodalmi köre folyamatosan működött. A környéket rendszeresen jártuk gyalogosan, sátorral többször mentünk végig székelyföldi, egyszer mócvidéki útvonalon, egynapos erdélyi városlátogatásokra is mentünk vonattal. 10. osztályban hetente egyszer, óra elején, egy percben a diákok egy-egy személynév eredetét és jelentését mutatták be. Amikor családot alapítottak, Ladó János utónévszótára újra körbejárt közöttük, hogy nevet válasszanak születő gyermekeiknek. A könyv azóta se került vissza a polcomra, de talán nem is ott van a végső helye...

– *„Másfél évszázadnál hosszabb ideje termelődik a Torda és az Aranyosvidékére vonatkozó tudás” – írta, de ugyanakkor hozzátette: Aranyosvidék az arculatát veszítő régió. Miért?*

– A megállapításban nincs értékítélet, szemrehányás. Történetét tekintve a régió egyik része autonóm székely szék volt, a másik rész a vármegyei terület. A két, eltérő közigazgatási hagyománnyal rendelkező vidék nem egységesült, de kölcsönösen hatott egymásra. A szék Fehér megyei települései Nagyenyed, Marosludas, a Kolozs megyei települések pedig Torda felé fordultak. És ismét más, bányászhagyományai voltak a Torockói-völgynek. A köztudatban a régiót Torockó reprezentálja, ez a település viszont mind társadalma, mind kulturális hagyományai tekintetében sajátos. A kollektivizálást követően a falvak lakosai az iparban helyezkedtek el, véglegesen elköltöztek, vagy a napi ingázást választották. Torda és Aranyosgyéres ipara viszont 1990 után teljesen leépült, egzisztenciális válságot idézve elő a régióban. Az 1990-es években a fiatal generáció masszívan költözött külföldre, a világ különböző tájaira. És még azt is fontos figyelembe venni, hogy a régióból, különösen az aranyosszéki falvak állandóan jelen voltak mezőgazdasági termékekkel az erdélyi és a romániai piacokon. Az 1960-as évekig a szekérrel megközelíthető piacokat látogatták, 1960 után vonattal és teherszállító kocsival Bukarestbe, Brassóba, Temesvárra is eljutottak. A piacra járás pedig más értékrendet állandósított. A trianoni döntést, majd a kollektivizálást követően a román etnikus elem egyre nagyobb számban és egyre dominánsabban van jelen. Ez a helyzet konfliktusokat és együttélési stratégiákat egyaránt kitermelt.

A migráció, a globalizálódás az utóbbi évtizedek természetes velejárója. A régió azonban ebben a folyamatban elveszítette identitását. Sem a piacon, sem a vidéken áthullámzó turizmusban nem sikerült felmutatnia sajátos értékeit, sem a családi, a lokális és a regionális életben nem kontextualizálta újra sajátos hagyományait. 1990 után két alkalommal történt lapalapítási kísérlet, az érdektelenség miatt mindkettő hamarosan kudarcba fulladt. Termékeikkel a mezőgazdászok jelen vannak a piacon, ám előállításukhoz piaci magokat használnak. Hasonló sorsra jutott a gyümölcs- és a virágkertészet. Aranyosszék egyetlen tájmúzeuma családi tulajdonba jutott vissza, s 1990 után a gyűjteményt a család kereskedőknek kiárúsította.

- Aranyos-vidék című honismereti könyvével főleg a fiatalabb generációhoz szól, de mind a szakma, mind a széles olvasóközönség érdeklődéssel fogadta. Mi volt a célja ennek a kötetnek?

- Köszönöm a kérdést, hiszen előbbi gondolataimat folytatja. Kilenc éven keresztül tanítottam aranyos-vidéki fiatalokat, s később is szoros kapcsolatban maradtam a régióval. Az összefoglalót sok évi előkészület után írtam meg. Tankönyv, mert ismereteket tartalmaz a régió természeti, földrajzi adottságairól, a társadalomról, a múlt eseményeiről, gazdasági, művelődési életéről, az oktatás, az ipar történetéről, kulturális örökségéről. Olvasókönyv, mert számos szövegmellékletet tartalmaz. Valójában azonban mindezeknél több és másabb, egyedüli a maga nemében. Szomorú tapasztalatom, hogy a családnak jó ideje nincs mondanivalója a gyermekek számára, csupán anyagi biztonságot nyújt és adminisztrálja az életüket. A család feladta a nemzeti és a hozzá szorosan kapcsolódó lokális identitás újratermelése, s ez mind a felnőttek, mind a gyermekek identitását és hangulatát károsítja. A helyzet egyszerű és visszás: a felnőttek úgy érzik, hogy a fiatalok visszaautásítják tapasztalataikat és tudásukat, a fiatalok meg – akár rádöbbennek, akár nem, vagy pedig csupán évek múltán – nehezményezhetik, hogy nem kapták meg azt a kulturális örökséget, amit a családnak kellett volna átadnia nekik. Miközben mindkét generációnak meglehet a mentsége: a szülők a családi egzisztenciáért küszködnek, a fiatalok pedig pragmatikus életpályaépítést követnek. A fiatalok úgy mennek el a szülői házból, hogy nem viszik magukkal a család történeteit, a családi konyha ízeit, a virágoskert illatait, a gyümölcsöskert ízeit, a határneveket. A könyvben ezért fogalmaztam meg sok-sok olyan kérdést és feladatot, amelyek szülők, nagyszülők, a

helybéli lelkész, a polgármester, a régiót ismerő ének-, földrajz-, történelem-, természettan tanár segítségével válaszolhatók meg. Azaz a könyv segédeszköz ahhoz, hogy a fiatalok maguk fedezzék fel szülőföldjüket. Családjuk, környezetük segítségével. Nem helyettesíteni, kiküszöbölni akarom a helyi információforrásokat, hanem a könyvet használó fiataalt ezekhez a forrásokhoz irányítom. Mert a népi kultúra átvétele nem csupán azt jelenti, hogy (összegyűjtött, megszerkesztett, szelektált) ismeretet adunk át (oktatáshelyzetben) az ő világról, hanem azt is, hogy a gyerek vagy a fiatal a nagyszülője, szülője, szomszédja tudását tanulja meg; ezáltal nem csupán a tanterembe, az osztályközösségbe szocializálódik, hanem a családba, a szomszédságba. Ha ezt a szociális élményt magukkal viszik, akkor sosem fognak teljesen elszakadni szülőföldjüktől. Vagy legalábbis emlékezni fognak rá. S itt egyúttal arra is utaltam, hogy a honismeret iskolában való tanítását, a hagyományok táborokban való oktatását csupán szükségmegoldásnak tartom. Pontosabban, hibás szemléletűnek. Azért nem szerencsés, mert a szervezett körülmények közötti hagyománytanítás esetében az „elődök, a nagyszülők, a szülők” kultúrája nem az éppen a tanulási folyamatban benne lévő gyerek, fiatal elődeinek, szüleinek, nagyszüleinek kultúrája. Nem akarom túlbeszélni a kérdést, de engedje meg, hogy egy példát még elmondjak: a hagyományos ebéd nem az, amit egy hagyományápoló táborban szolgálnak fel a táborlakóknak, hanem az, amit a táborlakók édesanyja a családi hagyomány szerint szokott készíteni és tálalni. Ki ilyet, ki olyat, szegényesebbet vagy bőségesebbet. Hogy a hiteles, a hagyományos kultúra tanítása tanórákra, támogatott, átgondolt táborok területére tevődött át, azt az amúgy is meglazult család és primér közösségek elleni merényletnek érzem. A hagyomány nem csupán anyag, tananyag, hanem az a közösség, kapcsolatrendszer is, amelyet létrehoz. Generációkat köt össze: a szülő a gyermekének adja át, s az unokát a nagyszülőre emlékezteti. Az oktatás ugyanezt a generációközi kommunikációs modellt érvényesíti: a felnőtt pedagógus és a tanuló közötti kommunikációt. A pedagógusok azonban – mobilis kategória lévén – csak ritkán ismerik annak a közegnek a hagyományos értékeit, amelyben oktatnak, illetve amelyben a hagyományokat oktatják.

Engem ezek a dilemmák vezéreltek a könyv megírásakor. A régió tanáraitra, nevelőire, lelkészeire és a szülőkre bízom, hogy élnek-e a nyújtott segítséggel.

- *Behatóan kutatta Balázs Ferenc emlékét az aranyosszékiek tudatában. Kit kellene még kiemelni Aranyosság elfelejtett személyiségei közül? Ha elkészül Aranyosság szellemi katasztere, mennyire válhat példaértékűvé Erdély többi régiója számára?*

- Azt hiszem, hogy Aranyos-vidéknek kellene más régiókat követnie szellemi örökségének megbecsülésében. Tordán több mint száz éve enyhe Petőfi-kultusz van, minthogy Petőfi innen távozott utolsó útjára, Bem táborába, feleségét és fiát a tordai lelkész gondjaira bízva.

Habár szülőháza emléktáblát visel, nevét korábban egy művelődési kör vette fel, ma pedig egy iskola őrzi, Jósika Miklós nem kapja meg azt a figyelmet, amit pedig megérdemelne. A honismereti könyvben 125 olyan személyiséget – tudósok, művészek – mutattam be, akikre a régióknak emlékeznie kellene, akiket a nagyvilág inkább számon tart, mint a szülőföldjük. Ezeket a személyiségeket rendre vissza kellene telepíteni a kulturális emlékezetbe.

- *Már hatodikos korában eldöntötte, hogy tanár lesz, de mikortól készült tudatosan a néprajzi pályára?*

- Erre a pályára nem lehetett készülni, minthogy a néprajzos képzés 1948-tól szünetelt. Környezetemben senki sem volt, aki irányíthatott volna, olvasmányt kínálhatott volna. A véletlen hozta, hogy hatodikos koromtól gyűjtőpályázatokon vettem részt, gyűjtőtáborban pedig nyolcadikos koromban voltam először, Háromszéken (az első használható céduláim is ebből az időszakból maradtak meg). Azóta folyamatosan gyűjtöttem, egyetemista koromban pedig elkezdtem a néprajzi szakirodalom felkutatását és olvasását. Az egyik első (pontosabban a második) nagylélegzetű tanulmányomat a *Népismereti Dolgozatok* számára Fara-gó József – saját szavait idézve – csupán magyar fordításban volt hajlandó elfogadni, a nemzetközi műszavak használatára való tekintettel. Az általam javasolt címe így hangzott volna: *Nemverbális kommunikáció Detrehemtelepen*, aztán valóban fordításban jelent meg: *Nem-szóbeli kommunikáció a mezőszéki Detrehemtelepen*.

- *1990 őszén – 42 év után – újból beindult a néprajz szakos képzés a BBTE keretében, ami újabb kihívást jelentett: kinevezték a néprajz tanszék adjunktusának.*

- Váratlan fordulata volt az életemnek, Péntek János tanár úrnak köszönöm a bizalmát. Ugyanakkor az életem delén újra kellett alapoznom a tudásomat, újraterveznem életem folytatását. Összevont képzésre szerettem volna jelentkezni Magyarországra, onnan viszont az az üzenet jött, hogy amit tudni kell, azt már tudom, inkább folytassam a tanítást és a kutatást. Az oktatás sok munkával járt és sok szakmai elégtétellel. És ugyanilyen váratlan hozadéka volt az 1989-es változásoknak a szakmai élet beindulása, a szakmai társadalom szerveződése a Kriza János Néprajzi Társaság megalakulása révén.

- *2003-ban már az önálló tanszék vezetője lett. Milyen érdeklődés tapasztalható a szak iránt?*

- 2011-ig voltam tanszékvezető, azóta pedig a doktori iskola igazgatója vagyok. Az évtizedek során a szakot kétfajta motivációval keresték. Azok, akiknek egy bizonyos szak mellé kellett második szakot keresniük, és azok, akik valamilyen indíttatásnál fogva valóban a néprajz szakra kívántak iratkozni. Úgy tudom, egyik opció sem okozott csalódást. Mind alap- és mesterképzésre, mind pedig doktori tanulmányokra határon túli fiatalok is jelentkeznek. A végzettek közül többen helyezkedtek el kutatóként, sokan tettek le megalapozott, új eredményeket hozó disszertációkat. Doktorandusaimmal 2008-ban indítottuk az *Emberek és kontextusok* című sorozatot (most a 15. kötet van nyomdában), új alapkutatások, új értelmezéssel.

- *Beszéljünk az életéről és családjáról is. Abban a faluban született, a mezőségi Detrehemtelepen, ahová 1903-ban Révkomárom vidéki telepesek kerültek. Milyen volt a gyermekora?*

- A falu az 1894-es telepítési törvény alapján létesült, állami telepítésként, 53 családi házzal. Dédszüleim (két, családos fiútestvérrel együtt) Marcelházáról költöztek a Mezőség peremére; a falu ma hivatalosan is a Colonia (Telep) nevet viseli. A gazdaságok költségeit szerződés szerint 50 év alatt kellett volna törleszteni. Nem tudom, ha akkor, ott, 1903-ban az elindulás előtt valaki birodalomtörténeti prognózist készít, a három család útnak indul-e? Az 1921-es román földtörvény, majd a kollektivizálás kétszer szegte meg a szerződést. Az én apám nem állt be a kollektív gazdaságba, ezermester volt, háromnegyed hektáros szántóföldből és gyümölcsösből tartotta el a családot.

A rendszeren kívül éltünk, megbélyegezve, egy, a rendszer kínálta előnyöket derűsen kihasználó világban.

Az olvasás megszépítette gyermekkoromat. Úgy emlékszem, harmadikos koromban, a karácsonyi vakációban néhány napra kölcsönkaptam *Az arany embert*. Attól kezdve békét kötöttem a világgal. Sokáig kétséges volt az, hogy továbbtanulhatok-e. Nyolcadik osztályos diákként az oktatásügyi minisztériumban érdeklődtem, hogyan végezhetnék nyomdászati szakiskolát. Szerettem volna a betűk világában maradni. Áldott emlékezetű osztályfőnöknőm, Gönczi Ilona járt közbe a családomban, hogy matematikai felkészültségemre való tekintettel elméleti, reál profilú középiskolába mehessek. Remélem, nem okoztam csalódást neki a pályaváltással... Később, ahányszor csak alkalom nyílt erre, eljött meghallgatni előadásaimat.

A nővérem családi és egészségügyi körülmények miatt a középiskola után kénytelen volt lemondani filológusi érdeklődéséről. A bátyám későbbben indult el sikeres elektrotechnikai pályára felé.

- *És néhány szót szűkebb családjáról is.*

- Egyik lányom szintén egyetemi oktató, kutató, a másik lányom pedig képzőművész. Minden együttlét megerősít és örömmel tölt el.

- *Igaz-e az, hogy ebben a hatványozottan mobiltelefonos világban Ön nem használ maroktelefont?*

- Nem, nem igaz. Az viszont igen, hogy a kommunikációban az e-mailt találom a legalkalmasabb eszköznek. És az is igaz, hogy a telefont gyűjtéshelyzetben sem hangrögzítésre, sem fényképezésre nem használom.

- *Több díjban és elismerésben részesült. Kérem, említsen meg néhányat ezek közül.*

- Mindeniknek örültem, mert mindenik megerősített a munkámban. Nincs olyan sok, hogy csupán néhányat említsek közülük.

- *Min dolgozik jelenleg, mit szeretne letenni az olvasók asztalára 2017-ben?*

- Összefoglaló egyetemi jegyzetet írok a beszélés néprajzáról, de 2017-ben még nem tudom az olvasók kezébe adni.

Borcsa János

FODOR SÁNDOR NOVELLISTIKÁJÁRÓL¹

Az utóbbi években készült két válogatás, a 2012-ben és a 2016-ban megjelent kötet adott alkalmat a kritikusnak és irodalomtörténésznek, hogy próbáljon egyfajta képet kialakítani Fodor Sándor novellisztikájáról, és pedig olyat, amely az embert nemcsak a maga tapasztalati világában, társadalmi környezetében, hanem a transzcendenshez való viszonyában mutatja be.

Figyelmet érdemel ilyen szempontból az az írói kommentár, amelyet Fodor Sándor a *Tíz üveg borvíz* című kisregényében tett (Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1979). Ebben szülőhelye szellemi örökségéről elmélkedve nemcsak tárgyalja Kájoni Jánosnak többnyire Csíksomlyóhoz köthető sokoldalú munkásságát, de – mondhatni szokatlan módon – belefoglalja a kisregény szövegébe, megfelelő előkészítés, illetve szerzői kommentár kíséretében, tulajdonképpen újraközi a több mint tíz évvel korábban írt elbeszélését, *A feltámadás elmarad* címűt, amelyet különben az egyik kritikusa, Mózes Attila remekműnek tartott. Az elbeszélés megírásakor még – jegyzi meg az író – nem is gondolt Kájoni személyére, csak utólag ismerte fel, mennyi hasonlóság van az elbeszélés főhőse, Benedictus atya és Kájoni között. A kommentárban pedig arról elmélkedik az író, hogy alapvető különbség van a modern kori ember és tizenhetedik századi „felmenői” világlátása között, s ezt a különbséget ő a Végtelenhez való viszonyulásban látja. Kájonira gondolva írja, hogy „ő hittel közelítette meg a végtelent. Ennek rendelte alá minden munkásságát – és még olyankor is sikerült maradandót alkotnia, amikor jól meghatározható, mondhatni napi szükségletet kielégítő célt tűzött ki maga elé. Mi rációval próbáljuk felfogni a végtelent, és céljaink (valljuk be őszintén) a legtöbbször szégyellnivalóan végesek. Ő a véges dolgokkal – számolt. A Végtelenben – hitt. Mi a végtelennel számolunk – és véges dolgokban hiszünk.” (112–113.) Ezt a tételezést próbálta árnyalni az író a kérdésfelvetés és megoldás szintjén pályája során nemegy novellájában.

1 Fodor Sándor: *A feltámadás elmarad* (Válogatott novellák. Kolozsvár, Erdélyi Híradó Kiadó, Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, 2012); *Válogatott novellák* (Válogatta és szerkesztette Molnár Vilmos, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2016, Székely Könyvtár sorozat).

S minthogy Fodor Sándor számára az erkölcsi kérdések mellett mondhatni mindig kiinduló- és végpont a szülőhely volt, a természetes módon felmerült kérdésre, hogy milyennek is látja szülőföldjét, az egykori Csíkszék központja és a csíksomlyói kegytemplom és ferences kolostor között elterülő tenyérnyi kistérséget, azt a választ adta, hogy megnyugtatónak. Fodor Sándor szülőfalujáról készült „szíves kalauzában”, a közel negyven évvel ezelőtt, 1977–78-ban írt *Tíz üveg borvíz* című kisregényében fogalmazta meg ezt a választ. Vagyis ezt sem tudná szépnek mondani, akárcsak anyanyelvét, mivelhogy ebből az következne szerinte, hogy ez is, az is összehasonlítható lenne idegen tájakkal, illetve nyelvekkel, holott ő azt tartja, hogy sem a szülőföld, sem az anyanyelv nem hasonlítható össze semmilyen más földrajzi térséggel, illetve nyelvvel. Az író szavait idézve: „Mindkettő egyedülvaló. Nem szép – mert hasonlíthatatlan. 'Csak' egyedülvaló.” (145.)

Ez az író számára egyedülvaló táj indította újabb, a végesre és végtelenre – Pál apostol szavaival szólva – ideig valókra és örökvalókra vonatkozó elmélkedésre Fodor Sándort az idézett kisregényben. A hazlátogató és idős édesapjával kis sétát tevő író eme természeti és kultúrtörténeti tájegység emlékeket idéző helyeivel és az egykor itt élt köznapi vagy kivételes emberek alakjaival s szellemével való újabb találkozás hatására vetette papírra: „Jólesik megnyugtadni rajtuk a szemet, rájuk irányítani az emlékezés visszapillantó tükrét. Jólesik hozzájuk menekíteni a riadt, kétségekkel vívódó, elfogultságokkal és előítéletekkel körülsáncolt lelket. Megnyugtató ez a táj, felfrissít, mert gondjaim, indulataim, fel-feltámadó előítéleteim mulékony – tehát jelentéktelen – voltára figyelmeztet. És mint a csillagos ég – összeköt a Végtelennel.” (145–146.)

Nem csoda hát, ha a novellista Fodor Sándornak mindenekelőtt a fentiekben jellemzett természeti, társadalmi és szellem-történeti táj lett az ihletadó forrása. Ebből merítette elbeszélte történeteinek, ábrázolt szereplőinek sokaságát, az itt felmerült gondokat és kérdéseket vetette fel mintegy hat évtizedes alkotói útján, s kereste ezeknek a társadalmi és lélektani gyökereit. Látványos fordulatok nélkül jutott el önálló hangjához – olvasható pályaalakulásáról mértékadó irodalomtörténeti szintézisünkben, a Kántor-Lángban –, és pedig „a szülőföld szellemét őrző intellektuális elbeszélésekhez, kisregényekhez.” (Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945–1970*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1971. 180.)

A morális kérdéseket előtérbe helyező s a realizmus jegyében készített láttelelei esetében nemegyszer a szatirikus ábrázoláshoz fordult az író, így foglalva állást mind az emberi természet, mind a társadalmi környezet torzulásaival és abszurditásaival szemben. Fodor Sándort ugyanis írói pályája során nem a megszépítés szándéka, hanem a hiteles megszólalás parancsa vezérelte.

Ínhletadó forrásul szolgált tehát a novellista Fodor Sándor számára egyrészt a csiki tájhoz kapcsolódó személyes és családi emlékezet, a gyermek- és ifjúkorban szerzett közvetlen élmények és megismert emberi történetek, illetve – amint mondtam – a kistérség szellem-történeti hagyománya. Olyan novellákban ismerhető fel e forrás kiapadhatatlan ereje, mint a *Fehérfenyő* (1954), *A medve* (1967), a *Napforduló* (1982), a *Boldogság* (1988), illetve *A feltámadás elmarad* (1965). Egy másik dimenzió, amely irányt szab írói kiteljesedésének, nem más, mint az emberi természet, az erkölcs világa, úgy amint kibontakozik például a kisszerű, vidékies társadalmi környezet, illetve valamely végletes élethelyzet körülményei között (*A hűtlen, Tűzoltózenekar, Erő Egészség S E, Elégtétel*, illetve *Rác Fülöp, Az emléktábla*).

Az emberi természet és a vidékiesség kérdésének figyelmet érdemlő felvetése és írói megoldása *A merénylő* és az *Éjszakai utazás* című novella. Mindkettőt 1976-ban írta Fodor, de nem egyszerűen folytatása egyik a másiknak, hiszen változás is történik az ábrázolásmód és a nézőpont tekintetében, új tartalmi elemek és reprezentáció jelenik meg a másodikban, más megvilágításba kerül az egyik ábrázolt valósága a másik „tükrében”. *A merénylő* című, anekdotára épülő novella főszereplője Madarász, egy nyugalmazott kertész, aki titokban és érdekeltség nélkül tesz jót másoknak, mondhatni nem a véges dolgokban hisz, mint lakótársai, amikor beoltja lakókörnyezete fáit, nemesíti növényeit, de ez a szenvedélye a városban gyanút kelt a jötevő iránt, az érintettek garázdának, merénylőnek tartják, kiközösítik, s a hamis ítéletekből és téves következtetésekből (csendes bolond, aki bármikor közveszélyessé válhat!) egy ellenségkép alakul ki róla, közveszélyessé kiáltják ki, és ezt a képet legitimizálja az illetékes (?) intézmény, az elmeorvosintézet. Rokonai közreműködésével a tébolydába szállítják be egy adandó alkalommal a „merénylőt”, ahol valóban megőrül, végső soron halálba hajszolja a felismerés, hogy tétlenségre ítéltetett, minthogy megfosztották életelemétől, a „cselekvő jóság” (Bálint Tibor) gyakorlásától.

Egyértelművé válik, hogy e történet elbeszélésével az író a főhőssel kívánja szolidárisá tenni olvasóját, s azt példázza novellájával, hogy az emberben az értékalkotás, az alkotó élet kiküzdésének szándéka mellett talán csak az értékrombolás, az elvakult erőszak ösztöne munkál fokozottabban...

Egy novella folytatása alcímet kapta az *Éjszakai utazás*, jelezvén ezáltal is a kapcsolatot az előző novellával. A szerzői elbeszélő véletlenül egy éjszakai vonatkozás során kerül kapcsolatba egy olvasójával, aki ugyanúgy félreértelmezi az írónak a kertész-szereplőjét – egyenesen a társadalom felforgatójának tartja! –, mint az előző novellában ama jótettek „elszenvedői”. Az pedig egy újabb írói lelemény, hogy izgalmas játszmaiba vonja be a novella szereplőjét a történet elbeszélője azzal, hogy nem magának az írónak adja ki magát az utasszereplő előtt, hanem egy távoli, azonos nevű rokonnak. Így, a játszma során még inkább megnyílik az útítárs, s az író ezáltal még nyilvánvalóbbá tudja tenni eme tudálekos ember lelki ürességét és ostobaságát, tévHITEIT, például az írói státusról („nyomják a sódert”; „fő, hogy jöjjön a pénz” nekik stb.), elfogultságait, valamint ellenséges magatartását minden értékkel szemben.

A történet során kitűnik, hogy ezeket az értékeket a metaforaként használt csonthéjasok testesítik meg, minthogy főként ezeknek a fajtáknak a nemesítését végezte előszeretettel a kertész. Természetes hát, hogy a csonthéjasok esküdt ellenségeként viselkedik a foglalkozására nézve növényvédő, aki úgymond a természet demokráciáját félti a növénynemesítő, jötevő kertésztől (hiszen uniformizálni, csonthéjasítani akarta a flórát!), s akit eszelősnek, ártó szándékú embernek tart. Következésként az írot is, aki ilyen, a maguk egyszerűségében is rendkívüli embereket állít műve középpontjába, illetve olvasói elé. Sőt, ebből a nézőpontból maga az író is – csonthéjas!

Egy ostoba figura nézőpontjából mutatja be tehát *A merénylő* folytatásaként megírt novella, az *Éjszakai utazás* általában az írot és adott főszereplőjét, ezúttal viszont a szatirikus ábrázolás eszközeivel él Fodor Sándor, mintegy gúnyrajzot készítve ama növényvédőről, akit úgy tett meg írása szereplőjévé, hogy még nevet sem adott neki.

Határozott állásfoglalást fogalmaz meg novelláin keresztül Fodor Sándor mindennemű elfogultsággal, szűklátókörűséggel, önámítással és beteges nagyravágyással szemben, úgy beszélvén ezekről az epika nyelvén, azaz egy-egy történet, mondhatni esettanulmány keretében,

mint amelyek az egyén igazi érvényesülésének, általában az egyéni kiteljesedésnek és önmegvalósításnak, illetve a közjónak a legfőbb gátjai (*A hűtlen*, 1968; *Tűzoltózenekar*, 1969; *Erő Egészség S E*, 1978).

Fodor Sándor erdélyi magyar értelmiségi sorsot mutat be *Az első hó* (1986) című novellájában, olyan orvosi pályát, amely még az elvadult osztályharcos időkben, az 1950-es években kezdődött, aztán a kedvezőtlen körülmények ellenére is kiteljesedett, de a diktatúra utolsó évtizedében, a magyar intézményvezetők kíméletlen félreállítására idején méltatlan véget ért. Maga a főhős, a kisvárosi magyar orvos-igazgató nem lázadt, nem tiltakozott, amikor a helyébe kinevezett román orvoskollégája megalázta, ennek ellenére Blénesi doktor esetét az olvasó joggal tekintheti az emberi és kisebbségi humánus ellen elkövetett merényletnek.

Tulajdonképpen a gyermeki megismerésben és világértelmezésben is nagy szerepet játszik a hit, mondhatni ama Végtelennel való közvetlen kapcsolat értelmében. Ha megtapasztalhat például csodaszámba menő eseményt vagy jelenséget, vagyis valamiféle teljességélményt élhet át, ez a gyermek számára a végtelennel való találkozást jelenti bizonyára. Talán ilyen összefüggésben közelíthető meg Fodor Sándor *Boldogság* című novellája, a kisiskolás gyermekszereplő váratlan találkozása és kalandja egy fehér kutyával ugyanis a gyermek számára olyan csodaszámba menő élményt jelentett, amelyet a „véges dolgokban” hívő környezete mereven elutasított, ellenségesen fogadott, egyedül a különcnek (kolontos!) tartott nagyapa előtt tudott megnyílni s beszélni őszintén arról, amit a kutyával történt kalandja során megélt. Végül is kiderül, a kisfiú számára ez volt a boldogság, tudniillik, hogy nagyapjával erről az élményéről nyíltan és őszintén beszélhetett. Ha nem is tudta ezt megfogalmazni még, de boldognak érezte magát a kisfiú, hogy volt, akinek kalandját elmondhassa, olyan boldognak, mint amikor ama kutyával járta az erdőt. Feltehetően az volt a Végtelennel való találkozása...

Maga az író pedig, akinek kisgyermekkorában ugyancsak volt ehhez fogható kalandja egy őzsutával (kitér erre a vissza nem térő, egyszeri epizódra hivatkozott kisregényében és a *Mária lábától a sündiszóállásig* című, 2005-ben kiadott életrajzi regényében is), e novellája által minden bizonnyal arról is tanúságot tett a bukott rendszer végső szakaszában, 1988-ban, hogy ő is a véges dolgokkal számol – és a Végtelenben hisz...

Adorjáni Anna

FORMÁBA ÖNTIK, DE TÚLCSORDUL

– Láng Orsolya: *Tejszobor*¹ –

Láng Orsolya könyve, a *Tejszobor* olyan fajta intimitásra hív, amelyet az ünnepnapokra tartogatunk. Olyan, mint karácsonyra hazautazni: kizökkent a hétköznapokból, felborítja az idő-érzékelésünket, találkozásra hív az érzelmeinkkel azzal, hogy olyan gondolatokat hangosít ki, amelyekről többnyire csak ritkán és suttogva beszélünk. „Ünnepet tartani csak az tud, aki nem tart semmitől.”

A laza szövésű, rövid szekvenciákban elmondott történet olyan anyagból van, mint azok az álmaink, amelyekre nem emlékezünk. A nyelv, a ritmus, a jelek és jelképek, utalások és sejtetések rendszere kompakt és feszes. Láng Orsolya szövege nagyon egyben van.

A *Tejszobor* egy szerelmet, egy kapcsolatot vesz górcső alá. Ráközelít, eltávolodik, körbejárja, lelassítja és felgyorsítja a látványt, a másik megismerésének lehetőségeit kutatja, átjár mások életébe. Közben a szerelem megszületik, él, majd megbetegszik és elmúlik, azaz inkább úgy szűnik meg, hogy megmarad. Mindenkiel történik ilyen, mégis örök rejtély, hogyan és miért, milyen rendszer szerint szövődnek egybe és szálazódnak szét idegen életek. A narrátor a rejtély nyomába ered, és nem kíméli a fáradságot, nem kíméli magát. Gyakran vált perspektívát, gyakran vált szerepet, néha belecsobban szavakba, máskor meg szándékosan félreérti és kiköpi őket.

A könyv nyelvének egyenletessége megbírja a sok perspektívaváltást és szerepjátékot. Charles Foster brit filozófus például úgy támadta meg a másik megismerhetőségének, és egyben saját elméjének határait, hogy egy borz életét kezdte el élni. Egy ismert terep szag-térképének a megrajzolására törekedett, a kognitív háttérzaj elcsendesítésével, a vizuális érzékelés önkényuralmáról való lemondással. Azzal kísérletezett, hogy magukat a dolgokat érzékeli a róluk alkotott mentális kép kikapcsolásával. Valami hasonlóval kísérletezik az ember a szerelemben is: „Csak nézнем kell őt, ahelyett, hogy rágondolnék, amitől csak

1 Erdélyi Híradó és Fiala Írók Szövetsége, Kolozsvár, 2015.

elmosódik.” Jóllehet néhány kivételes pillanatban megérezhetünk a másik személyéből valami lényegeset („bennem a neszekhez a valóság-
nak megfelelő kép társult”), még a szerelem sem, az sem, hogy
átközlekedhetünk egy másik emberbe, nem elég ahhoz, hogy kibújjunk
a bőrünkől, kivetkőzzünk a gondolatainkból: „nem szabad szemmel
nézlek”.

A narrátor a könyv három pontján, a szerelmesek történetének
fordulópontjain felsorjázza, leltárba veszi az érzékeket és megvizsgálja
az általuk elérhető, megszerezhető tudást. „Miért olyan nagy a
szemed?’, kérdeztem. ‘Hogy könnyebben kihullj belőle’, felelted. ‘Miért
olyan nagy a kezed?’, kérdezted. ‘Hogy könnyebben eltévedj benne’,
feleltem. ‘Miért olyan nagy a füled?’, kérdeztem. ‘Hogy kiáltásod
hamarabb elhaljon benne’, felelted. ‘Miért olyan nagy a hangod?’,
kérdezted. ‘Hogy elnyomja szívem hangját’, feleltem.” A fizikai egészet
bejárni lehetetlen. A fizikai egészet bejárni nagy kaland.

A ruha- és cipőcsere, a be- és átöltözések is a másik titkának,
titokzatos másságának megfejtésére irányulnak, amely a szeretetben
egyesülők, összetartozók személyének felcserélhetőségéig megy el,
„mindegy, hogy te vagy én”, és a krisztusi értelemben vett megváltás-
ban éri el a csúcspontját. Hasonlóképp idomulnak a gazdák a kutyá-
jukhoz, a férjek a feleségekhez, a feleségek a férjekhez. Peter Green-
away 1985-ös filmjében a *ZOO-ban (A Zed & Two Noughts)* is a történet
előrehaladtával a meglehetősen különböző fizikai megjelenésű zoológus
ikertestvérek egyre jobban kezdenek hasonlítani egymáshoz. A fajok,
generációk, férfiak és nők különemúsége nem más, mint a perspek-
tívák különbözősége. Ahogy a sportban a mezeké – Láng Orsolya
könyvében a ruhák és érzékszervek kicserélése a testvériség, az
összeolvadás jele: „Akkor történt, hogy újra bizalmat szavaztál nekem,
felajánlottad a szemed, hogy lássak veled, füled, hogy halljak veled, életed,
hogy éljek veled.”

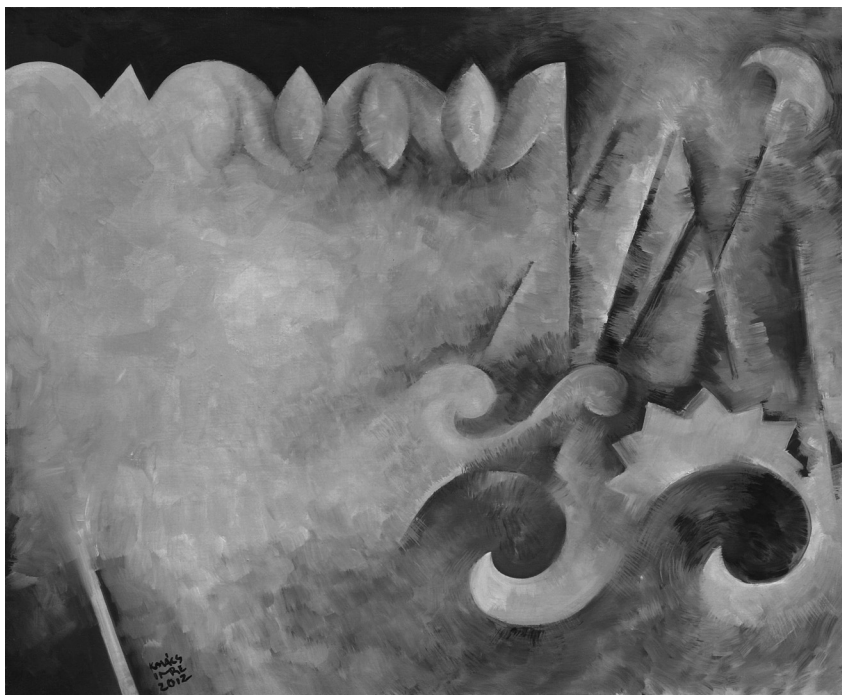
A különemúségnek a perspektívák különbözőségeként való értelme-
zése olvasható ki a recitatív részekből is, amelyek Halról és Madárról
mesélnek el álomszerű történeteket. A szerelmesek ugyanazzal a
gyerekkönyvvel ajándékozzák meg egymást: „Az övé a madártávlat, az
enyém a halszemoptika. Ahogy kicseréljük őket egymás közt, a
felismerés hevében magyarázni kezdtem, ujjal a képekre mutogatva,
hogy ezennel szempontjainkat ajándékozzuk oda a másiknak, azaz

valami olyasmin osztozunk most újra, ami egyszer különvált.” A szerelem akkor ér véget, amikor már nem közlekedhetünk át a másik emberbe, nem birtokolhatjuk a perspektíváját, nem érzékelhetjük a világot, és benne magunkat a másik érzékein keresztül: a közös nézőpontból, megfigyelőhelyről való száműzetés nem csak a másik függetlenedő tekintetében tesz idegenné, hanem saját testünkben is. Ekkor kezdünk el a szavakkal zsonglórködni: „törként használt jégycsap a szó”, vagy elhallgatni: „a hosszas hallgatástól mindig a hazugságéhoz hasonló lelkiismeret-furdalás fog el.”

A szavak jelentésmezejének, asszociációs lehetőségeinek széleskörű kihasználása nem más, mint azok értelmének be- és átöltöztetése „...és a fülelő állatok észreveszik már, / hogy mily bizonytalanul vagyunk mi otthon / a megfejtett világban” (Reiner Maria Rilke: *Duinói elégiák* – *Az első elégia*. Ford. Nemes Nagy Ágnes). A *Tejszobor* nagy amplitúdóval hintáztat a végletek között: folyékony és szilárd, lágy és kemény, tejfehér és ólomszürke, nappali és éjjeli, gyermek és öreg, nyílt és rejtőzködő, szelíd és kíméletlen: „Ragaszkodásom állati, de beszélni akarok róla.” A *Tejszobor* világában a különböző perspektívák együttesen vannak érvényben, a szerző nyelvhasználata biztos, ugyanakkor azonban bizalmatlan is a nyelvvel szemben. „Végül arra a következtetésre jutottam, hogy annak, aki a látványt igyekszik megragadni, valamelyes felületességre kell törekednie.” Valami, ami lényeges, mindig kipereg, kifolyik a szavak közein, elkerüli a figyelmünket: és a *Tejszobor* éppen ennek a megragadására törekszik. A *Tejszobor* narrátora gyakran merevít ki fényképszerűen pillanatokat, közelít rá a felismerhetetlenségig a másik arcára, gesztusaira, gyakran kukucskál, leskelődik, ezzel pedig kiszolgáltatja a másikat a saját tekintetének, saját magát pedig megfosztja az illúziók otthonos melegétől a látvány lecsupaszításával. „Hirtelen valamilyennek találsz, és ez a valamilyenség felmentésre szorul: azt fürkészem, amit úgy mutattál meg, hogy nem mutattad meg.”

A narrátor nyelve úszik, hömpölyög, ahogy formába önti a szerelmet, és mindazokat a történeteket, amelyeket a másik ismerős idegenségének a megtapasztalása előhív benne. A könyvben néhányszor megszólal, hangot kap ő, a másik is. A másik megnyilatkozásai szilárd anyagból vannak, mint a pengő érc, pontosan körülhatároltak, kinyilatkoztatás-szerűek, így kikezdehetetlenek. „'Biztonságosabb', mondtad, 'mert át-

láthatóbb. Tehát szebb is.' Ahogy más perspektívából – halszemoptika és madártávlat – szemlélik a közös történetüket, úgy másképpen nyúlnak a nyelvhez is, amivel elbeszélik ezt a történetet: a közös nyelv, a nyelvközösség intimitása csak azoknak adatik meg, akik beszéd nélkül is értik egymást.

Legenda II., 2012 (50x60 cm, olaj, vászon)

OLVASÓLÁMPA

NAPLÓK, MÓRICZ, LEÁNYFALU

Aki naplót ír, felteszi-e vajon a kérdést, hogy: kinek is, minek is írom én ezt?

Vajon miért is akarok beszámolni a fehér lapnak a legbelsőbb dolgaimról?

Hogy letisztázzak az újragondolás, az újraértelmezés szándékával valamit?

Hogy kiírjak magamból bizonyos dolgokat, s ezáltal – az írás gyógyító erejével – egyfajta terápiás igénynek is eleget tegyek?

Mert az írás a gondolatoknak másfajta koncentrációját kívánja, s így magam számára is másképpen fészülhetek (újra) eseményeket, külső vagy belső történéseket?

Vagy csak a fixálás, a rögzítés a fontos, hogy elszálló napjaim ott legyenek a papírlapon, mint egy fényképen?

Mert a toll és a papír kapcsolata olyan eseményeket őrizhet meg, majd hozhat elő később, amelyekre, amikor újraolvasom, már nem is emlékezem, hogy megtörténtek?

Igazi napló csakis saját magadnak szólna, senki másnak? És ha másokról is szól (és hát hogyan szólna, hiszen ez elkerülhetetlen!), és ha – teszem fel – nem semmisítem meg idejében, végleg, egyszer majd ők is elolvashatják, és ez felelősséggel is jár?

Ilyen és ehhez hasonló kérdések, gondolatok vetődhetnek fel az emberben, amikor naplót, naplókat vesz a kezébe. Mondjuk Márait, Füst Milánt, Rónay Györgyöt, Karinthy Ferencet, Fodor Andrást stb. Vagy – az utóbbi időben – Móriczot. Hála Istennek, neki immár a harmadik, mindezidáig talán a legizgalmasabb naplókötete¹ is megjelent a múlt évben (lásd az előző *Olvasólámpát* a *Székelyföld* áprilisi számában!), és ugyancsak jó gazdagon, több mint nyolcszáz oldalon.

A naplóírás, persze, alkat kérdése is. (Hiszen nem mindenki ír naplót.) De aki naplót ír, az akkor, bizony, senki mást, éppen saját magát helyezi előtérbe.

És komolyan veszi magát, hiszen a legeslegszemélyesebb dolgait írja ki.

1 Móricz Zsigmond: *Naplók 1930–1934*. Budapest, 2016, Noran Könyvesház.

Ha nem így volna, akkor semmi értelme sem volna a naplónak.

A napló kulcslyuk, amely arra csábít, hogy bekukucskáljunk rajta akár a saját életünkbe (újra), akár valaki máséba. (A japán szépirodalom – mint tudjuk – a naplóírással kezdődött, a párnakönyvekkel. Az udvarhölgyek betették a párnájuk alá ezeket a könyvecskéket, amibe beleírták a napi intrikákat is.)

Nemrégiben Leányfalun utaztunk át, eszünkbe jutott és megálltunk, hogy megkeressük Móricz nyaralóját. Eligazító tábla sehol, és szinte semmi, ami arra utalna, hogy itt és itt található a nagy író egykori háza, birtoka. Szinte körbejártuk az elég nagy kiterjedésű kertet, arrajáróktól érdeklődtünk, hogy merre lehet, majd – rövid eligazítás után – egyszerűen odataláltunk. (Az országút mellett, a kert sarkánál, nem túlságosan feltűnő helyen, nem kiemelten, nem szembetűnően, később kisebb információs, eligazító, írásos valamit is találtunk fotóval, rövid szöveggel.) A főbejárat bezárva. Senki, sehol. A főút melletti, a kertészlak (tán az lehetett) felőli részen egy kiskapu nyitva volt, ott bementünk. Hahó, szóltam be bátortalanul, nehogy esetleg kutya legyen. No meg azért is, hogy felhívjam magunkra, mint váratlan „betolakodókra” a figyelmet. De egy lélek sem volt sehol. Úgyhogy felbátorodva elémerészkedtünk az apró kővel felszórt ösvényen az épületek elé, végigjártuk az udvart, a kertet, fényképeztünk a ház, a melléképületek előtt, a teraszon, leültünk az ott levő fonott székekbe, miközben elképzelttem, hogy hetven-nyolcvan éve milyen eleven élet lehetett itt a most már az ittlét, az itt élés, a gondos kezek, a gondos gazda nyomait nem igazán, vagy csak alig (nyomokban) mutató helyeken. Félig-meddig elhanyagolt, lepusztult kert, udvar, lakás, ez utóbbi bezárva. De mégis jó érzés volt ott lenni, járni a fák alatt, között, a bokrokról csipkebogyót csippenteni le emlékebe, és még egy-egy apró virágot is szakítani, hogy majd otthon, valamelyik könyvbe, talán... Móricz szelleme pedig, különösen a frissen olvasott naplókbeli szelleme, ott lebegett az udvaron, a fák, a virágok, az egykori mozgalmas élet, bennvaló (bessó!) fölött, láthatatlanul. Aztán ahogy bementünk, ugyanúgy távoztunk, rajtunk kívül senki sehol végig. Még azt sem tudtuk meg, hogy látogatható-e a hely, hogy működik-e valamiféle múzeum itt most, semmit. De a naplóíró Móriczról, arról az emberről, aki ezeket a naplókat írta, képek jöttek elő: ötvenes évei elején jár,

nagy busa fejével, parasztosra hangolt arcával, bajuszával éppen pihen az egyik kerti padon, nemrég érkezett hajóval Budapestről, ahol könyvei vagy a *Nyugat* dolgát intézte, sűrög-forog körülötte a családja, az odaadó feleség, aki feladta érte a mesterségét, de mégsem nyújtja azt, amire ő vágyott (a Janka-élményt!), a nagylányok, vejre lévendők, rokonok, ismerősök, látogatók stb. Még *A boldog ember* Papp Mihály is ott téblábol körülöttük valahol, egy kis kerti munkára, s így alamizsnára várakozva. Ott van élete delén, országos hírű íróként, családja körében, vacsorára, majd kis esti kuglizás utáni korai lefekvésre készülve, mint rendszerint mindig... *A nap árnyéka*, *Az asszony beleszól* írása, és pár évvel, vagy talán semmi évvel már a Csibe-kapcsolat előtt. (*Fekete Vince*)

PASSIÓ A TÉKOZLÓ FIÚRÓL

Minél kevesebb verset írok, annál inkább vonzódok a szüksézzavú költőkhöz-írókhoz, legyen szó a világirodalom nagyjairól vagy kortárs szerzőkről. Tudom, hogy esetemben főleg önfelmentésről van szó, mégis kíváncsi vagyok, hogy George Bacovia miért írt olyan keveset, hogy Paul Valéry miért éppen húsz évre hagyta abba a versírást, vagy hogy J. D. Salinger miért vonult ki végérvényesen az irodalomból...

A kortárs szerzők közül alighanem a brazil Raduan Nassar az irodalmi abbahagyás világsúcstartója: kilenc évig tartó irodalmi pályafutása alatt mindössze két vékonyka regénye jelent meg, majd fogta magát, s visszavonult a farmjára gazdálkodni – hogy végérvényesen-e, az még kérdéses (hiszen még él), de az tény, hogy bő harminc éve nincs jelen az irodalmi életben...

Első kötete 1975-ben jelent meg (a szerző ekkor volt 40 éves), *Lavoura Arcaica* címmel, ami magyarul egyszerűen *Hagyományos mezőgazdálkodást* jelent, ezzel szemben a Jelenkor Kiadónál megjelent kötetnek *Kőbe vésvé* a címe². Hogy a kiadó miért döntött az eredeti cím elvetése mellett, arról megvan a magas véleményem (de amit – természetesen – megtartok magamnak), mindenesetre tény, hogy André, a narrátor-főhős, a libanoni keresztény bevándorlók kárhozott fia a hagyományos mezőgazdálkodás (és a hagyományos családmódel, és az apai prédikációk, és a vérfertőző testvérszerelem) elől/miatt menekül a városi züllésbe-magányba. Persze, az új magyar címnek is van létjogosultsága,

2 Bp., 2016, Jelenkor Kiadó. (Lukács Laura fordítása)

hiszen (ismétlem) a tékozló fiú éppen a *kőbe vésett elvek* ellen lázad, én mégis szívesen olvastam volna az eredeti, „furcsa” címet a regény borítóján (még akkor is, ha ennek aztán az lett volna az eredménye, hogy a regény bekeveredik a mezőgazdasági szakkönyvek közé – Fekete Vince kollégám kedves anekdotája, hogy a kilencvenes évek elején Juhász Ferenc *Csikóéllés* című verseskötetét a mezőgazdasági szakkönyvek közül halásztta ki valamelyik kolozsvári antikváriumban).

A Biblia (és a Korán) tiltásai, gyötrelmes erotika és misztikus lángolás, az „idilli” természet és a „bűnös” város ellentéte, a családi élet himnusza és kritikája, vallás és babona, miközben az olvasónak mindegyre Szophoklész jut eszébe – röviden így foglalható össze ez a fékezhetetlen sodrású passió, amely szinte végzetszerűen torkollik tragédiába, hiszen a pátriárka-apa megöli Anát, a bátyjába, Andréba menthetetlenül szerelmes lánygyermeket. Véres, „barbár” meséről van szó tehát, de nem ezért marad meg a könyv a polcomon, hanem néhány, rövidebb-hosszabb „részletszépség” miatt: a 101–103. oldalakon olyan „imádságot”, a 117–124. oldalakon pedig olyan „szerelmi vallomást” olvashatni, amilyenre tényleg csak a legnagyobb írók képesek. Íme, egy részlet a középkori misztikusokat is megszágyonító imádságból: „add, Istenem, hogy lélegezzem ez a kéz, mint az enyém, és én, cserébe az életadó leheletért, repülök hozzád, gyöngéden testedre borulok, szorgalmas ujjaimmal eltávolítom az aranyhorgot, mely egykor fölsebezte a szádat, alaposan megtisztítom arcod horzsolásait, gondosan leszedem a pókhálót a szemedről, hogy régi csillogását ne tompítsa semmi; nem feledkezem el orrodról, cimpáidról sem, s oly könnyedén lélegzel majd, hogy észre sem veszed; eltakarítom a fénytelen port, mely tellúr hajkoronádat fojtogatta, és kiűzöm mind egy szálig a fejbőrödbe csikokat szántó tetveket; körmömmel piszkálom ki a fekete-teséget a körmöd alól, összeszedem egyenként az ágyékszörzetedbe petéző szitakötőket, levendulaillatú kék vízben megmosom a lábad...” Stb., stb. A „szerelmi vallomást” viszont inkább nem idézem... (*Lövétei Lászlár László*)

Kék II., 2016 (80x80 cm, olaj, vászon)

SZÉKELY KÖNYVTÁR

НГГМД.Д.О. 0201

BURUS ENDRE AJÁNLJA TAMÁSI ÁRON
VÁLOGATOTT NOVELLÁK CÍMŰ KÖTETÉT

Tisztelt Olvasó! A Székely Könyvtár 24. kötetét ajánlom figyelmébe. A kötet 274 oldalon 27 gyönyörű Tamási Áron-novellát tartalmaz. A novellákat Molnár Vilmos válogatta.

Műszaki emberként ennyi lenne az ajánlóm, de a főszerkesztő úr tudta, hogy ebben a témában nem tudok elfogulatlan lenni... Nem tudok, mert a mai napig a kedvenc irodalmi műfajom a novella, amit Tamási novelláin keresztül szerettem meg. Nem tudok, mert ugyanabban az iskolában végeztem, mint az író, ráadásul a Farkaslakával szomszédos Oroszhegyen születtem és nevelkedtem. Ugyanannak a dombnak a keleti oldalára vittem reggelire a túrós puliszkát kaszáló dédnagyapámnak, mint amelyiknek nyugati lankáin ment a Gordon-tetőre Tamás János, a későbbi Tamási Áron, jó 60 évvel azelőtt. A mai napig ugyanolyan tájszólásban beszélek, mint a környékbeli emberek.

Mindig úgy éreztem, hogy e novellák hősei a körülöttem lévő emberek, szomszédaim, rokonaim is lehetnének. Már a 2000-es évek elején történt, otthon, Oroszhegyen, Nagyboldogasszony napján, búcsúkor, hogy a következő párbeszédnek voltam fültanúja:

„- Halló! Messze laknak-e Gergely Mártonék?

- Messze.

- Vajon délig odaérek-e?

- Oda, ha menyen.”

A beszélgetés édesanyám és egy búcsúba jövő, más falusi atyafi között zajlott. Hallatán rögtön Tamási jutott eszembe, és arra gondoltam, hogy habár nagyot fordult a világ, lényegében nem sokat változott. És ez megnyugtató. Igaz, nem tudom, hogy ma kinek a képében kísért Madarason Durumó utódja, de biztos vagyok abban, hogy még egy darabig lesznek székelyek Csíkbán, Gyergyóban, Háromszéken, Udvarhelyen, akik meg fogják tréfálni az ördögöt.

www.szekelykonyvtar.ro

facebook.com/szekelykonyvtar

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Dénes - Csíkszék
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Imre-Levente - Székely-
udvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajkó István - Csíkszentmárton
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Bara Béla - Csíkszereda
Baracsi Levente - Arad
Bárányi Ferenc - Temesvár
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászónújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista

Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkszék
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsoma-
falva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borcsa Julianna - Csíkszereda
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Böloni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdi-
vásárhely
Cseke Péter - Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyárad-
köszvényes

- Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyaros
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda

- Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth István – Kolozsvár
 Horváth Kovács Ádám – Marosvásárhely
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 István Adrian – Székelyderzs
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközélpok
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Péter és Kedves Emőke – Temesvár
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Gyulafehérvár
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kristó Boróka – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Anita – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 László György – Maroskeresztúr
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Lörentz Éva-Noémi – Brassó
 Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lovéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya

- Markó Béla - Marosszentkirály
 Dr. Marton József - Gyulafehérvár
 Márton Ferenc - Temesvár
 Márton Károly - Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet - Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
 Mátyás Endre - Szováta
 Dr. Mátyus Gyula - Székelyudvarhely
 Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
 Mester Zoltán - Szováta
 Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
 Mihály András - Csíkszereda
 Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
 Mihály János - Lövete
 Mihály Orsolya - Kolozsvár
 Mikes Borbála - Uzon
 Miklós Imre - Csíkszereda
 Miklós Levente-József - Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor - Csíkszentlélek
 Miklós Tamás - Marosvásárhely
 Mikó Júlia - Brassó
 Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
 Mirk László - Csíkszereda
 Molnár Endre - Marosvásárhely
 Molnár Lea - Csíkszereda
 Murádin László - Kolozsvár
 Murányi János - Székelyudvarhely
 Müller Dezső - Vámfalu
 Nádudvary György - Brassó
 Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
 Nagy Benedek - Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
 Nagy József - Gyergyóremete
 Nagy Sándor - Székelyudvarhely
 Németh Irén - Vulkán
 Nete Mariana - Csíkszereda
 Novák Sándor - Marosvásárhely
 Oláh Sándor - Csíkszereda
 Olti Kálmán - Csíkszereda
 Orbók Ilona - Csíkszereda
 Orendi István - Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
 Pál Zoltán - Csíkdánfalva
 Pálffy József - Csíkszereda
 Papp Mihály - Gyergyóremete
 Papp Zoltán - Zilah
 Péntek János - Kolozsvár
 Péter Éva - Csíkszereda
 Péter Gergely - Csíkszereda
 Péter Péter - Székelyudvarhely
 Pethő Ilona - Csíkszereda
 Petres Sándor - Csíkszereda
 Dr. Piros György - Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin - Marosvásárhely
 Ráduly János - Kibéd
 Rákosi Eszter Katalin - Sepsiszent-
 györgy (3 darab egyéves előfize-
 tés)
 Rancz Árpád - Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
 Kézdivásárhely
 Rokaly József - Gyergyószentmiklós
 Russó Bors Tibor - Csíkszentkirály
 Sata Lóránd - Voluntari
 Sántha Emese - Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta - Magyarvista
 Sata Klára - Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
 Sebestyén Rita - Kézdiszentlélek
 Seprődi József - Dicsőszentmárton
 Silye Béla - Székelyudvarhely
 Siklódi Olga - Székelyudvarhely
 Sipos László - Felvinc
 Sóbester Klára - Marosvásárhely
 Sófalvi László - Székelyudvarhely
 Sógor Árpád - Kolozsvár
 Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza - Kányád
 Sógor Gyula - Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Borosjenő

- Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Andor – Bukarest
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna – Csíksicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Noémi – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Katalin – Bukarest
 Szász Kinga – Kézdivásárhely
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Levente – Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Dr. Szentannai Dénes – Székely-
 udvarhely
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Szöcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéppok
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Vajda József – Csíkszereda
 Vántsa László – Marosvásárhely
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák János – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csikkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zonda Csaba – Csíkszereda
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Általános Iskola – Bélafalva
 Általános Iskola – Csomortán
 Általános Iskola – Csikmenaság
 Általános Iskola – Csikrákos
 Általános Iskola – Dálnok
 Általános Iskola – Esztelnek
 Általános Iskola – Felsőrákos
 Általános Iskola – Futásfalva

- Általános Iskola - Gyergyószárhegy
 Általános Iskola - Gyergyóremete
 Általános Iskola - Imecsfalva
 Általános Iskola - Kézdiálbis
 Általános Iskola - Kézdiálmás
 Általános Iskola - Kézdikővár
 Általános Iskola - Közéapajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtód
 Általános Iskola - Oszdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Baróti Szabó Dávid Líceum - Barót
 Benedek Elek Tanítóképző Líceum
 - Székelyudvarhely
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Cristo Consult Kft. - Csíkszereda
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. - Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szárazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsi-
 szentgyörgy
 Kőrösi Csoma Sándor Líceum -
 Kovászna
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár - Csíkkozmás
 Községi Könyvtár - Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár - Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár - Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár - Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár - Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás
 Községi Könyvtár - Gelence
 Községi Könyvtár - Gidófalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár - Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóditró

- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágón
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csikszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csikszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Orbán Balázs Általános Iskola – Székelyudvarhely
 Orbán Balázs Gimnázium – Székelykeresztúr
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Székelykeresztúr
 Polgármesteri Hivatal – Csíkdánfalva
 Polgármesteri Hivatal – Csikszereda(5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószárhegy
 Polgármesteri Hivatal – Illyefalva
 Polgármesteri Hivatal – Ozsdola
 Református Parókia – Angyalos
 Református Parókia – Árkos
 Református Parókia – Bikfalva
 Református Parókia – Erdőfüle
 Református Parókia – Felsőcsernáton
 Református Parókia – Ikafalva
 Református Parókia – Karatna
 Református Parókia – Kiskászon
 Református Parókia – Kézdimartonfalva
 Református Parókia – Kézdimárkosfalva

- Református Parókia – Kisbacon
 Református Parókia – Komolló
 Református Parókia – Lisznyó
 Református Parókia – Magyarhermány
 Református Parókia – Nagybacon
 Református Parókia – Olasztelek
 Református Parókia – Oltszem
 Református Parókia – Orbaitelek
 Református Parókia – Páké
 Református Parókia – Papolc
 Református Parókia – Sepsimagyarós
 Református Parókia – Székelyszáldobos
 Református Parókia – Szotyor
 Református Parókia – Szörcse
 Református Parókia – Zabola
 Református Parókia – Zalán
 RMDSZ – Elnöki Kabinet – Marosvásárhely
 Római Katolikus Plébánia – Alsótorja
 Római Katolikus Plébánia – Csíkdelne
 Római Katolikus Plébánia – Kézdikővár
 Római Katolikus Plébánia – Majláthfalva
 Római Katolikus Plébánia – Ozsdola
 Római Katolikus Plébánia – Szentivánlaborfalva
 Római Katolikus Plébánia – Szentkatolna
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Simó Megsegítő Egyesület – Zetelaka
 Székely Károly Szakközépiskola – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Árkos
 Unitárius Parókia – Firtosmartonos
 Unitárius Parókia – Homoródalmás
 Unitárius Parókia – Kálnok
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Unitárius Parókia – Sepsiszentkirály
 Unitárius Parókia – Vargyas
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen

- Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Dr. Borboly István - Budapest
 Bozó Zoltán - Szentes
 Böjte-Petneházy Réka - Győr
 Burján Pál - Pécs
 Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csender Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentes
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dobozi Eszter - Kecskemét
 Dömötör Zoltán - Csömör
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentes
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferencz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fűrjesi Csaba - Budapest
 Fúzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Hayek Ibolya - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
- Ilia Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
 Kántor József - Baja
 Kányádi Sándor - Budapest
 Kádár Tibor - Veszprém
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Keresztes Éva - Brassó
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kósa Csaba - Budapest
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császár
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kófalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Lajos - Érd
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Keszthely

- Dr. Milován Orsolya - Budapest
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla -
 Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Sokoray László - Pápa
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Dr. Szabó László - Pécs
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepesi Attila - Budapest
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Térey János - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tótk János - Kecskemét
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbrcke
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Vásárhelyi Péter - Budapest
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
 Zsigmond Aranka - Budapest
- INTÉZMÉNYEK*
- Algyői Faluház és Könyvtár
 - Algyő
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Jóbarát '92 Bt. - Budapest (4 db.
 egyéves előfizetés)
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Bu-
 dapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyő
 Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest

Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged

Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks

Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs

Páterház Panzió – Szentés

Révai Miklós Gimnázium – Győr

Robinson Tours Kft. – Balatonfüred

Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged

Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach

Farkas Szabolcs – Milwaukee

Fodor Albert – New York

Kirják Attila – New York

Kiss István – Hawley

Kovács Árpád – Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Bede Sándor – Bécs

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf

Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs

Dr. Forbáth Klára – Bécs

Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonen – Jyväskylä

Franciaország

Nagy Pál – Montrouge

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza – Oshawa

Gábor Zsófia – Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Molnár Attila – Frick

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Jordáky Béla – Källered

Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő – Tangagärde

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Iskola – Magyarakanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskereki Gimnázium – Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Abel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Bözödi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Abel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyei Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Abel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Tithos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkalások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében. Címünk: 530170 Csíkszereda,
Tudor Vladimirescu u. 5. Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

Folyóiratunk a következő könyvesüzletekben, illetve újságosstandokon vásárolható meg:

Romániában:

Corvina Könyvesház (Csíkszereda, Székelyudvarhely);
Gutenberg Books (Csíkszereda, Marosvásárhely); *KeleKönyvVár* (Csíkszereda);
Háromszék Press (Sepsiszentgyörgy); *Kubi Kft.* (Székelykeresztúr);
Charta (Sepsiszentgyörgy); *Árnika Libri* (Székelyudvarhely).

Magyarországon:

A Lapker Zrt. következő áruhelyein: *Ajka* (Szabadság tér 14.); *Békéscsaba* (Szent István tér 1.);
Budaörs (Nefelejcs u. 1-3.); *Budapest* (Campona, Auchan Soroksár, Déli pu. 1.,
Keleti pu., Népliget Volán pince, Budapest Sport Aréna, Petőfi S. u. 2., XIII. Hegedűs Gy. u. 24.,
V. Szabad Sajtó u., XIV. Rákosszalva park); *Cegléd* (Szabadság tér 1.); *Csongrád* (Fő u. 2-4.);
Debrecen (Cora, Kishatár u. 7, Plaza, Péterfia út 18., Füredi út 78., MÁV Állomás Indulási
oldal, MÁV Állomás Érkezési oldal); *Dombóvár* (Inmedió); *Dunakeszi* (Auchan);
Eger (Széchenyi u. 20., Kossuth út 5.); *Esztergom* (Simor J. u. 24.); *Fehérgyarmat* (Kossuth tér 3.);
Gyöngyös (Páter Kiss Szaléz út 1.); *Győr* (Hermann O. u., Vásárcsarnok); *Hajdúböszörmény*
(Kálvin tér 3.); *Hatvan* (Horváth M. út 5.); *Hódmezővásárhely* (Andrássy út 10-12.);
Jászberény (Lehel Vezér tér 31.); *Kaposvár* (Plaza, Ady E. u. 5.); *Kapuvár* (Fő tér 26.);
Kazincbarcika (Egressy u. 54.); *Kecskemét* (Petőfi S. u. 2., Nagykőrösi u.);
Kiskunhalas (Hősök tere); *Mezőkövesd* (Mátyás király u. 101.); *Miskolc* (Bajcsy-Zs. út 2-4.,
Szemere u. 2., Cora); *Mór* (Szent I. u. 7.); *Nagykanizsa* (Plaza, Fő u. 1.);
Nagykőrös (Szabadság tér 8.); *Nyírbátor* (Szabadság tér); *Nyíregyháza* (Dózsa Gy. út 5.,
Nyír-Plaza, Szegfű út 75.); *Pápa* (Fő tér); *Pécs* (Király u., Kossuth tér 1., Búza tér 1., Rákóczi út);
Salgótarján (Erzsébet tér, Centrum Áruház); *Sárospatak* (Rákóczi u. 29.); *Sopron* (Busz pu.,
Várkerület 8., Magyar u.); *Szarvas* (Szabadság út 35.); *Szeged* (Cora, Dugonits tér,
Kossuth sgt. 10-12., Ortutay u.); *Székesfehérvár* (Berényi u. 88., Auchan, Sarló u. 25/a.);
Szekszárd (Mártírok tere, Széchenyi út 11-13.); *Szenes* (Kossuth tér); *Szolnok* (Kossuth út 18.,
MÁV pu.); *Tata* (Volán pu., Május 1. u., Piac tér); *Tatabánya* (Ságvári E. u. 4, Győri u.,
MÁV pu.); *Tiszafüred* (Fő út 35.); *Törökbálint* (Cora); *Törökszentmiklós* (Kossuth út 18.);
Vác (Széchenyi u.); *Veszprém* (Kossuth L. u.); *Zalaegerszeg* (Plaza, Kossuth u. 32.).

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.
Lapunk Budapesten megvásárolható az *Írók Boltjában* és a *Líra és Lant* boltjaiban is.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

SZERELEM, SZERELEM... A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

Harghita Megye Tanácsa

*„Ólmos pehely, fagyos láng,
tisztá füst,
Virrasztó álom, sorvasztó öröm:
Ilyen szerelmem...”*

(W. Shakespeare)

*„Csak azért
az egyetlen napért
érdemes volt megszületnem,
amikor szeretni tudtam,
és szeretnek-e, nem kérdeztem.”*

(Weöres Sándor)

Ki ne lett volna már szerelmes, ki ne epekedett volna már valakiért, és ki ne érezte volna azt a semmivel össze nem hasonlítható érzést, azt a világot felforgató, eget-földet megrázó érzelmet, földindulást, amit egy szerelem tud előidézni bennünk. És ki ne olvasott volna már ilyen vagy hasonló munkákat, verseket, elbeszéléseket, regényeket, ki ne nézett volna szerelemről, szerelmesekről szóló filmeket, ki ne kutakodott volna már a közösségi médiában vagy ilyen-olyan portálokon, ahol mintát, példát, előzményt, vagy éppen fogódzót keresett a maga számára, megnyugtató választ mindarra, ami vele történt és egyszeriben, egy csapásra felforgatott benne mindent, majd úgy, ahogy jött, eszméletlen pusztítást hagyva maga mögött, el is tűnt. Vagy nem. És boldog szerelemben él azóta is, boldog, viszonzott, kölcsönös, oda-vissza működő, nagyszerű szerelemben.

Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy irjátok meg ezt az érzést, az elsőt, vagy a legnagyobbat, a legviharosabbat, a legcsodálatosabbat, vagy az elmúltat, a lassan megszűnőt, a már megszűntet, avagy a legnagyobb pofára eséseket a szerelemben. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verset (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet), és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: SZERELEM, SZERELEM... Beküldési határidő: 2017. október 30.

A pályázat díjai:

- I. díj: 1000
- II. díj: 750 lej
- III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2017 novemberében.

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.